

ตามการประกอบอาชีพของตนเอง ซึ่งการที่คนรุ่นหลังยังคงเข้าร่วมงานประเพณีต่างๆ ของชุมชนอาจเนื่องจากมีความคิดว่าการจัดงานประเพณีในชุมชนขึ้นเป็นประจำทุกปีทำให้ญาติพี่น้องที่แยกย้ายกันออกไปทำมาหากินได้กลับมาพบปะกัน หรือแม้กระทั่งเพื่อนฝูงที่ไม่เคยได้เจอกันเลยก็มีโอกาสได้มาพบเจอกันในงานประเพณีเหล่านี้ และความเชื่อที่มีอยู่เดิมก็ไม่ได้สร้างความเสียหายให้กับการดำเนินชีวิตของตนเองแต่อย่างใด

๒. ความสัมพันธ์ของคนที่เกี่ยวข้อง

การเข้าร่วมงานประเพณีของท้องถิ่น ส่วนใหญ่ถ้าไม่ใช่คนแก่คนเฒ่าหรือคนที่ประกอบอาชีพในชุมชนแล้ว ก็แทบจะไม่ค่อยได้มีโอกาสมาช่วยเตรียมงานเลย การจัดงานแต่ละครั้งคนช่วยเตรียมงานเริ่มลดน้อยลงเนื่องจากคนที่อยู่ในวัยแรงงานต้องมีการอื่น ๆ ไปทำงานที่อื่น ๆ มากขึ้น ทำให้ต้องมีการจัดตั้งคณะกรรมการจัดงานขึ้น เช่น คณะกรรมการจัดงานลอยกระทงเผาเทียนเล่นไฟจังหวัดสุโขทัย คณะกรรมการจัดงานแห่ผ้าขึ้นโฮงสงฆ์เจ้าพ่อหมื่นดั่ง คณะกรรมการจัดงานแข่งเรือยาว หรือคณะกรรมการจัดงานสงฆ์หลวงพ่อบ้านสามพี่น้อง เพื่อแบ่งงานแบ่งหน้าที่ต่าง ๆ ให้คณะกรรมการและทีมงานได้ร่วมกันรับผิดชอบเตรียมงาน ชาวบ้านที่จะเข้าไปร่วมด้วยช่วยกันในการเตรียมงานประเพณีต่าง ๆ ได้นั้นส่วนใหญ่จะมีชื่อเป็นคณะกรรมการจัดงาน หรือไม่ก็เป็นทีมงานของคณะกรรมการแต่ละฝ่าย

งานประเพณีที่จัดขึ้นในระดับท้องถิ่นหรือตำบลหรืออำเภอ เช่น งานประเพณีแข่งเรือยาว งานประเพณีแห่หลวงพ่อบ้านสามพี่น้อง งานประจำปีหลวงพ่อบ้านหลวงพ่อบ้านเรือ ล้วนมี องค์การบริหารส่วนตำบลเป็นแม่ข่าย บุคคลที่เป็นหลักรับผิดชอบในเรื่องของการเตรียมงานนอกจากผู้เฒ่าผู้แก่ที่เป็นผู้รู้ในชุมชนแล้ว ส่วนใหญ่จะเป็นบุคลากรในหน่วยงานและผู้ที่เกี่ยวข้องกับองค์การบริหารส่วนตำบลนั้นๆ เช่น เจ้าหน้าที่ฝ่ายต่างๆ ในองค์การบริหารส่วนตำบล กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ฯลฯ จึงไม่ใช่ชาวบ้านทุกคนที่จะไปช่วยกันจัดเตรียมงานประเพณีเหล่านี้ แต่จะเป็นกลุ่มชาวบ้านที่เป็นเครือข่ายของคนที่เกี่ยวข้องกับองค์การบริหารส่วนตำบลเป็นส่วนใหญ่

สำหรับงานประเพณีลอยกระทงเผาเทียนเล่นไฟของจังหวัดสุโขทัย และประเพณีแห่ผ้าขึ้นโฮงสงฆ์เจ้าพ่อหมื่นดั่ง มีหน่วยงานระดับจังหวัด และหน่วยงานการท่องเที่ยวเข้ามามีส่วนร่วม ในการจัดงาน เนื่องจากเป็นงานประเพณีที่ได้รับการสนับสนุนงบประมาณค่อนข้างมาก เพื่อสร้างความยิ่งใหญ่อลังการขององค์ประกอบต่างๆ ของงานประเพณี เช่น นางนพมาศ รถขบวนแห่ต่างๆ มีการจัดริ้วขบวนสวยงาม รวมทั้งองค์ประกอบของขบวนจะมีความวิจิตรงดงามมากขึ้น พิธีการ/พิธีกรรมต่างๆ เปิดโอกาสให้คนนอกส่วนใหญ่คือผู้ที่มาเที่ยวงานได้ ร่วมรับรู้ได้รู้เห็นขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมอย่างชัดเจนเป็นระบบระเบียบในมากขึ้น และเป็นการต่อยอดการถือปฏิบัติที่จะมีสืบต่อกันในปีต่อไปไปด้วยในตัวของพิธีกรรมแต่ละปีที่จัดขึ้น นอกจากผู้มีส่วนร่วมในการจัดเตรียมงานจะเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมแล้ว ผู้เข้าร่วมงานก็มีการเปลี่ยนแปลงเช่นเดียวกัน เมื่องานประเพณีเหล่านี้ถูกสร้างให้เป็นงานประเพณีระดับจังหวัด ผู้เข้าร่วมจึงมาจากจังหวัดต่างๆ รวมทั้งนักท่องเที่ยวต่างชาติด้วย

ในการเตรียมเพื่อจัดงานประเพณีต่างๆ งานยิ่งใหญ่ขึ้นระยะเวลาในการเตรียมงานก็มากขึ้น จากที่ชาวบ้านเคยร่วมกันเตรียมงาน ๕-๗ วัน ก็จะเพิ่มขึ้นเป็นเดือนเป็นปีย่างต่อเนื่อง รวมทั้งคนที่

เกี่ยวข้องกับการเตรียมงานก็มากขึ้นเช่นกัน อย่างเช่นงานประเพณีลอยกระทงเผาเทียนเล่นไฟซึ่งเป็นงานประจำปีของจังหวัดสุโขทัย ที่ต้องใช้นักคิดนักปฏิบัติจำนวนมาก เพื่อจัดงานแล้วมีแต่คนอยากจะทำลอยกระทงที่จังหวัดสุโขทัย สำหรับงานในระดับชุมชนหรือตำบลอย่างเช่น งานประเพณีแข่งเรือยาวของตำบลวังทอง และตำบลยางซ้าย ในช่วงที่ได้รับผลกระทบจากสภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ คนในชุมชนต้องทำงานมากขึ้นแต่รายได้ลดลง ก็ส่งผลให้งานประเพณีเหล่านี้เจือบหายไปประมาณ ๔-๕ ปี จนกระทั่งองค์การบริหารส่วนตำบลได้รื้อฟื้นแล้วนำกลับมาจัดเป็นงานประเพณีขึ้น เพื่อสร้างเอกลักษณ์ของแต่ละตำบล ทำให้ผู้เฒ่าผู้แก่และคนในชุมชนได้กลับมาร่วมงานประเพณีเหล่านี้อีกครั้ง ผู้เฒ่าผู้แก่หรือผู้รู้เกี่ยวกับขั้นตอนการจัดงานประเพณีแบบเดิมต่างก็กลายเป็นแม่ข่ายใหญ่ในเรื่องของพิธีการขั้นตอนของงานประเพณี ซึ่งต้องมีการประชุมเตรียมการร่วมกับคนในหมู่บ้าน และขอความช่วยเหลือจากคนในหมู่บ้าน สำหรับมหรสพที่จะมาแสดงในงานนั้นขึ้นอยู่กับความพึงพอใจของคนในหมู่บ้านว่าอยากจะดูอยากจะชมการแสดงอะไร เพราะทุกคนจะช่วยเหลือกันสนับสนุนค่าใช้จ่ายในเรื่องนี้ด้วย

ด้วยกระแสของการพัฒนาหมู่บ้าน พัฒนาท้องถิ่นให้มีความเป็นสากล ในพื้นที่บางแห่งหน่วยงานภาครัฐจึงร่วมฟื้นฟูงานประเพณีดั้งเดิมของชุมชนขึ้นมาใหม่ ให้ยิ่งใหญ่อลังการเป็นแหล่งท่องเที่ยวของหมู่บ้านของจังหวัด เช่น การจัดงานลอยกระทงเผาเทียนเล่นไฟของจังหวัดสุโขทัย แต่เดิมเคยจัดที่วัดตะพังทอง ด้วยความร่วมมือร่วมใจของชาวบ้านเมืองเก่า ก็ได้กลายเป็นการจัดงานโดยหน่วยงานระดับจังหวัด และภาครัฐ เพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจให้ดียิ่งขึ้น จะได้มีนักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวชมงานมากขึ้น ทำให้รายได้ของประเทศมีมากขึ้น ซึ่งการจัดงานประเพณีเหล่านี้ได้สร้างรายได้ให้กับผู้เกี่ยวข้องอย่างมากมาย ตั้งแต่ชาวบ้านที่นำของมาขายในงาน เด็กๆ เย็บกระทงใบตองมาขาย หรือแม้กระทั่งเจ้าของธุรกิจรีสอร์ท หรือโรงแรมต่างๆ เจ้าของกิจการพลูหรือออกไม้ไฟ เจ้าของสวนใบตองที่ใช้ทำกระทงหรืออื่นๆ ที่ใช้ในงานประเพณี หรือแม้กระทั่งคนเก็บขยะที่เก็บขวดน้ำพลาสติกไปขายหลังเลิกงานแล้ว การจัดงานประเพณีต่างๆ เหล่านี้ที่มีหน่วยงานระดับจังหวัดเป็นผู้รับผิดชอบจะมีการจัดขึ้นประจำปี เนื่องจากเป็นงานที่สร้างชื่อเสียงและรายได้ให้กับจังหวัด

แม้กระทั่งงานประเพณีอื่นๆ ก็ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐมากขึ้น โดยการจัดงานประเพณีต่างๆ เป็นไปตามความต้องการของหน่วยงานภาครัฐที่สนับสนุน จึงมีจัดพัฒนารูปแบบการจัดงานประเพณีของท้องถิ่นมางานระดับอำเภอ ระดับจังหวัด สร้างเอกลักษณ์ความยิ่งใหญ่สวยงามของงานประเพณีนั้นให้เป็นจุดขายเพื่อสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชน ที่สามารถค้าขายของเล็กๆ น้อย จนกระทั่งเปิดเป็นรายขายของระดับธุรกิจของครอบครัวก็มี เช่น ร้านเช่าจักรยานหน้าอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย รายได้ต่างๆ มีการกระจายสู่ชุมชนมากขึ้น เช่น งานแข่งเรือยาวของชุมชนยางซ้ายและชุมชนวังทอง งานแห่หลวงพ่อบ้านของชุมชนบ้านชาน ต่างได้รับการผลักดันจากองค์การบริหารส่วนตำบลและหน่วยงานต่างๆ ในระดับอำเภอให้มีการจัดการเป็นประจำทุกปี รวมทั้งยังได้รับงบประมาณสนับสนุนการจัดงาน ชาวบ้านก็มีการเปิดร้านขายลูกชิ้นปิ้ง น้ำป่น กวยเตี๋ยว และอื่น ๆ อีกมากมาย

๓. การปรับตัวเพื่ออยู่ร่วมกัน

จากการเปลี่ยนแปลงของสภาพเศรษฐกิจ ที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ และความสัมพันธ์ของคนในชุมชนทำให้งานประเพณีแบบดั้งเดิมที่ผูกโยงสัมพันธ์อยู่กับวิถีการดำเนินชีวิต การทำมาหากินของแต่ละคนแต่ละครอบครัวในชุมชนเริ่มลดลง เนื่องจากสภาพแวดล้อมบริบททางสังคม เปลี่ยนไป จากการเดินทางทางน้ำ ก็เปลี่ยนมาใช้รถใช้ถนนแทน การประกอบอาชีพเปลี่ยนไปจาก เกษตรกรรมเปลี่ยนเป็นเกษตรอุตสาหกรรม และมีการไปประกอบอาชีพนอกชุมชนมากขึ้น ทำให้เวลาว่างที่จะมาสนุกสนานรื่นเริงร่วมกันกับคนอื่น ๆ ในชุมชนมีน้อยลงแต่เวลาในการทำมาหากินเพื่อความอยู่รอดมีมากขึ้น ด้วยสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปในหลายๆ ด้านการจัดงานประเพณีในยุคร่วมใจ จึงต้องเป็นงานประเพณีที่อาศัยทั้งแรงกายและแรงทรัพย์ของคนในท้องถิ่นซึ่งมีทั้งคนที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่นและคนในท้องถิ่นที่ไปทำงานที่อื่น ถ้าคนในชุมชนไม่มีความพร้อมไม่สามารถมารวมตัวกันจัดงานได้ งานประเพณีเหล่านั้นก็จะไม่ถูกจัดให้มีขึ้น

ในยุคนี้หน่วยงานต่างๆ ในท้องถิ่น หรือระดับอำเภอระดับจังหวัดต่างมองว่าควรฟื้นฟูงานประเพณีที่เคยเป็นส่วนหนึ่งของวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนขึ้นมา เพื่อเป็นอีกทางหนึ่งในการสร้างรายได้และชื่อเสียงให้กับชุมชน ทำให้แรงงานคนสำคัญสำหรับจัดงานประเพณีเป็นเรื่องของหน่วยงานหลักที่เข้ามาสนับสนุนแทนที่แรงงานที่เคยเป็นชาวบ้าน ที่เคยมีขั้นตอนประเพณีแบบง่ายๆ ใช้วัสดุต่างๆ ที่หาได้ในท้องถิ่น กลายเป็นงานที่ยิ่งใหญ่อลังการมีความวิจิตรงดงามมากขึ้น เพื่อประโยชน์ในเรื่องของตลาดท่องเที่ยว เช่น งานลอยกระทงเผาเทียนเล่นไฟมีหน่วยงานระดับจังหวัดร่วมกับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยเป็นเจ้าภาพในการจัดงานและเตรียมงาน รวมทั้งงานสงกรานต์เจ้าพ่อหมื่นดงด้วย สำหรับงานประเพณีแห่หลวงพ่อบ้านน้อย และงานแข่งเรือยาวเป็นงานประเพณีระดับท้องถิ่นที่ได้รับการสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบล การจัดงานและเตรียมงานประเพณีต่างๆ จึงขึ้นอยู่กับหน่วยงานหลักเหล่านี้ แม้ชาวบ้านจะไม่ได้มีส่วนสำคัญในการเป็นผู้จัดเตรียมงานประเพณีเหมือนเช่นแต่ก่อนแล้วแต่ชาวบ้านหรือคนในชุมชนยังคงเป็นลูกมือคอยช่วยเหลือหน่วยงานในการเตรียมจัดงานประเพณีตามที่หน่วยงานต่างๆ ร้องขอผ่านคณะกรรมการหมู่บ้าน หรือคณะกรรมการจัดงานประเพณีต่างๆ

การเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดเตรียมงานประเพณีต่างๆ ของชาวบ้านในชุมชนได้ลดบทบาทลง ชาวบ้านจึงไม่จำเป็นต้องใช้เวลาในการไปช่วยเตรียมงานประเพณีต่างๆ มากนัก จากการที่มีคนเริ่มเข้ามาเที่ยวในหมู่บ้านมากขึ้น อาหาร น้ำที่เตรียมไว้สำหรับเลี้ยงคนจำนวนมากเริ่มไม่พอเพียง ชาวบ้านบางคนจึงจัดเตรียมอาหาร น้ำ และเครื่องดื่มต่างๆ มาขายในงานประเพณีเหล่านี้ บางคนถึงกับยึดเป็นอาชีพไปเลยก็มี โดยไม่ว่าจะมีงานเทศกาลประเพณีที่หมู่บ้านใดก็ตามก็จะเตรียมของไปขาย ซึ่งพบว่ามีรายได้พอสมควร ได้มาเที่ยวงานด้วยได้เงินกลับไปด้วย ชาวบ้านยังเห็นว่าเป็นการดีที่มีคนภายนอกหมู่บ้าน มาเที่ยวงานประเพณีจำนวนมากๆ ยิ่งดี เพราะจะทำให้ขายของได้เงินมากไปด้วย หรือไม่ก็อยากให้มีการจัดงานที่ยิ่งใหญ่จะได้เข้าไปเป็นลูกจ้างในการจัดเตรียมงานขององค์การบริหารส่วนตำบล หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดงานประเพณีเหล่านี้ได้ด้วย

สำหรับคนที่ไม่ได้มีช่องทางในการสร้างรายได้ให้กับตนเองและครอบครัวจากการเข้าไปทำงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดงาน หรือมีรายได้จากการขายของให้กับนักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวในงาน

ก็จะไปเพียงแค่วางงานร่วมกับคนครอบครัว หรือไม่ก็ไปเที่ยวกับเพื่อนๆ ที่เคยเที่ยวด้วยกันมาในสมัยก่อน หรือแม้กระทั่งคนเฒ่าคนแก่ในชุมชนบ้านเมืองเก่าเองก็มีการปรับตัวเช่นกัน เมื่อหน่วยงานระดับจังหวัดกำหนดให้การจัดงานลอยกระทงมีขึ้นในบริเวณอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ซึ่งเป็นการจัดงานที่เป็นหน้าเป็นตาของจังหวัด การแสดงหรือการละเล่นต่างๆ ก็ให้อยู่ในบริเวณนี้เช่นกัน ทุกๆ คนต่างๆ ก็พร้อมใจกันไปลอยกระทงในบริเวณที่หน่วยงานภาครัฐจัดให้ แต่เมื่อไปในงานแล้วพบว่าผู้คนมากหน้าหลายตาเข้ามาเที่ยวงานแทบจะไม่ค่อยรู้จักใครเลย คนเฒ่าคนแก่คนรุ่นเดิมๆ ที่เคยพบเจอกันในงานลอยกระทงก็ไม่ได้พบปะกัน ทำให้คนในชุมชนบ้านเมืองเก่าเหล่านี้กลับมาลอยกระทงที่วัดตะพังทองเช่นเดิม ส่วนลูกๆ หลานอยากจะทำไปเที่ยวงานข้างในอุทยานประวัติศาสตร์ก็สามารถเข้าไปได้เลย คนเฒ่าคนแก่เหล่านี้ต่างก็พร้อมที่จะให้ความร่วมมือกับหน่วยงานของจังหวัดกล่าวคือ ไม่มีการจัดการละเล่นใดๆ ที่เล่นเองร้องเองในบริเวณวัดตะพังทองอีก มีแต่เพียงการลอยกระทงของคนชุมชนบ้านเมืองเก่าเดิมเท่านั้น

การเปลี่ยนแปลงของการจัดงานลอยกระทง หรืองานประเพณีอื่นๆ คนรุ่นหลังจะปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมใหม่ๆ ได้ง่ายกว่า เพราะไม่มีความผูกพันทางจิตใจกับความทรงจำร่วมกันในอดีต เหมือนกับคนรุ่นปู่ย่าตายาย และจากการศึกษาในครั้งนี้นี้ยังพบว่าแม้วันเวลาเปลี่ยนไปตามยุคสมัย ขั้นตอนงานประเพณีมีการปรับเปลี่ยนไปตามความต้องการของสังคมและสภาพเศรษฐกิจของคนในชุมชนก็ตาม สิ่งเหล่านี้ก็ไม่ได้ทำให้คนรุ่นปู่ย่าตายายเดือดเนื้อร้อนใจอะไร เนื่องจากคนเหล่านี้ก็ยังมีส่วนร่วมในการประกอบพิธีเกี่ยวกับประเพณีตามความเชื่อที่ตนเองเคยปฏิบัติมาในอดีตได้อยู่ ภายใต้ขอบเขตสถานที่ หรือกิจกรรมต่าง ๆ ที่ตนเองคุ้นเคยและสามารถทำได้ โดยไม่สร้างความเสียหายให้กับส่วนรวม เช่น การกลับไปลอยกระทงในบริเวณวัดตะพังทองเช่นเดิม สำหรับบางคนที่สามารถยอมรับได้ก็ไม่ก็จะเข้าไปร่วมงานกิจกรรมต่าง ๆ ของประเพณีที่จัดขึ้นอย่างสนุกสนาน ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานใดจัด หรือสถานที่ใดก็ตาม ก็สามารถไปร่วมงานได้เช่นเดิม

การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ที่เริ่มจาก ความสัมพันธ์ในครอบครัว ขยายเป็นความสัมพันธ์ระหว่างญาติพี่น้อง เครือญาติ คนรู้จักที่เคย ซึ่งไม่จำเป็นต้องอาศัยอยู่ในบ้านเดียวกันหรือหมู่บ้านเดียวกัน ทำให้เกิดความเชื่อมโยงและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ทั้งด้านการทำมาหากิน การประกอบอาชีพ ซึ่งส่งผลกระทบทำให้รูปแบบการจัดงานประเพณีต่างๆ ในแต่ละชุมชนท้องถิ่นมีการเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของคนในชุมชน จะเห็นได้ว่าความเชื่อเกี่ยวกับงานประเพณีต่างๆ แม้วันเวลาจะเปลี่ยนแปลงไปแล้วก็ตาม แต่ความเชื่อเหล่านั้นก็ยังคงมีอยู่เช่นเดิม เพียงแต่กลุ่มคนที่จะมีความคิดความเชื่อเกี่ยวกับงานประเพณีเหล่านั้นอาจมีการขยายจำนวนหรือลดจำนวนลง หรือมีความเชื่ออื่นๆ เพิ่มขึ้นมาก็ได้ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับวิถีการดำเนินชีวิต การทำมาหากิน ของแต่ละบุคคลแต่ละครอบครัวแต่ละชุมชน เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์ของหลวงพ่อบ้านเดิมที่อาจเชื่อว่าหลวงพ่อกำลังคุ้มครองให้คนในครอบครัวไม่เจ็บไข้ได้ป่วย แต่ปัจจุบันมีความเชื่ออีกว่า หลวงพ่อกำลังช่วยให้มีงานทำดีๆ ได้รับเงินเดือนสูงๆ หรือแม้แต่การออกไปทำงานต่างประเทศก็ยังกลับมาบอกเล่าให้หลวงพ่อบ้านเดิมได้รับรู้ หรือความเชื่อเกี่ยวกับการลอยกระทง .ที่เคารพต่อพระแม่คงคา ก็ยังคงมีอยู่ในสำนึกของคนไทยทุกคนและเด็กรุ่นใหม่ ๆ อยู่ ที่มีเป้าหมายร่วมกันว่าจะดูแลรักษาแหล่งน้ำให้สะอาด ไม่

ทำให้น้ำสกปรก ซึ่งหลังเสร็จสิ้นงานลอยกระทงเด็กๆ นักเรียนในโรงเรียนใกล้เคียง พื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยต่างช่วยกันเก็บขยะ กระทง ที่มีอยู่ในแหล่งน้ำต่างๆ จนสะอาดทั่วบริเวณอุทยานประวัติศาสตร์

การจัดงานประเพณีท้องถิ่นหรืองานประเพณีท้องถิ่นที่เป็นการท่องเที่ยวระดับจังหวัด ในอีกแง่มุมหนึ่งของคนในพื้นที่มองว่า การจัดงานประเพณีที่มีนักท่องเที่ยวเข้ามาในชุมชนท้องถิ่นของตนเอง เป็นการสร้างโอกาสในการทำมาหากินให้กับตนเองและครอบครัว แม้จะเป็นรายได้ไม่มากนักจากการขายของที่ระลึก ขายผลไม้ที่ปลูกไว้ตามบ้านตามสวน หรือสินค้าอื่นๆ จากผู้ประกอบการรายย่อย ที่ไม่ต้องใช้เงินลงทุนจำนวนมากๆ อย่างนี้ชาวบ้านสามารถทำได้ค้าขายได้ แม้การจัดงานจะมีเพียงไม่กี่วันก็ตาม แต่รายได้ที่ได้มาก็สามารถช่วยเหลือจุนเจือเป็นค่าใช้จ่ายต่างๆ ในครอบครัวได้อีกทางหนึ่งด้วย เป็นอีกช่องทางหนึ่งที่ชาวบ้านสามารถบอกตนเองได้ว่า นอกจากอาชีพหลักที่ทำอยู่นั้น ตนเองและครอบครัวก็สามารถทำอาชีพเสริมอื่นๆ ได้อีก

เอกสารอ้างอิง

โรงเรียนชัยมงคลพิทยา. (๒๕๕๓). มองปัจจุบันย้อนอดีตชุมชนลุ่มน้ำแม่มอก . กรณีศึกษา

หมู่บ้านใหม่ ตำบลเขาแก้วศรีสมบูรณ์ อำเภอกู่เหล็ก จังหวัดสุโขทัย. ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

โรงเรียนบ้านไร่พิทยาคม. (๒๕๕๒). ประเพณีแห่หลวงพ่อบ้านพี่น้อง จากอดีตถึงปัจจุบันกับวิถีชุมชนตำบลบ้านข่าน. ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

โรงเรียนเมืองดังวิทยา. (๒๕๕๒). ย้อนรอยอดีตหมู่บ้านดึกและประเพณีขึ้นโฮงสร่งน้ำเจ้าพ่อหมื่นดัง. ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

โรงเรียนยางซ้ายพิทยาคม. (๒๕๕๒). ชุมชนยางซ้ายสามัคคีประเพณีแข่งเรือยาว. ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

โรงเรียนลิไทพิทยาคม. (๒๕๕๒). การเปลี่ยนแปลงของงานประเพณีลอยกระทงเผาเทียนเล่นไฟกับวิถีชีวิตของคนบ้านเมืองเก่า จังหวัดสุโขทัย. ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

โรงเรียนวังทองวิทยา. (๒๕๕๒). ประเพณีแข่งเรือยาววิถีชีวิตชาวตำบลวังทอง. ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

โรงเรียนศรีนคร. (๒๕๕๓). ก่อนจะเป็นวันนี้ศรีนคร. ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของคนใน พื้นที่จังหวัดสุโขทัย : กรณีศึกษาการเปลี่ยนแปลงด้านอาชีพ เกษตรกรรม

กฤษฎณธรรม ภาพินธุ์

การสังเคราะห์งานยูววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ ที่ได้จากการศึกษาของนักเรียนยูววิจัยในระดับมัธยมศึกษาที่กำลังศึกษาอยู่ในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑-๖ ปีการศึกษา ๒๕๕๒ เกี่ยวกับการประกอบอาชีพเกษตรกรรมของชาวจังหวัดสุโขทัย มีจำนวน ๗ โครงการ จากทั้งหมดจำนวน ๒๗ โครงการ โดยมีจุดมุ่งหมายหลักเพื่อค้นหาคำตอบเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของการประกอบอาชีพภาคเกษตรกรรมกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ร่วมกันในพื้นที่ของจังหวัดสุโขทัยว่าเป็นอย่างไร เมื่อความสัมพันธ์ของคนในชุมชนแต่ละพื้นที่ที่ศึกษามีการเปลี่ยนแปลงจากอดีตถึงปัจจุบัน การศึกษาในครั้งนี้ นักเรียนยูววิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้รู้ พ่อแม่ ปู่ย่าตายายและคนในชุมชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนช่วงประมาณระหว่าง พ.ศ. ๒๔๘๐ - ๒๕๕๒ ซึ่งเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มคนอายุแตกต่างกัน ๓ ช่วงอายุ เพื่อสะท้อนให้เห็นภาพของการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของกลุ่มคนในชุมชนจากอดีตถึงปัจจุบันว่าเป็นอย่างไร ผลการสังเคราะห์งานการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ร่วมกันมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไรเมื่อวิถีชีวิตในการประกอบอาชีพมีการเปลี่ยนแปลง การนำเสนอในครั้งนี้แบ่งออกเป็น ๓ ตอน ดังนี้

ตอนที่ ๑ ยุคเกษตรธรรมชาติ (ก่อน พ.ศ. ๒๕๐๔)

ตอนที่ ๒ ยุคเกษตรผสมผสาน (พ.ศ. ๒๕๐๔-๒๕๓๙)

ตอนที่ ๓ ยุคเกษตรเพื่อการค้า (พ.ศ. ๒๕๔๐-๒๕๕๒)

ตอนที่ ๑ ยุคเกษตรธรรมชาติ (ก่อน พ.ศ. ๒๕๐๔)

วิถีชีวิตในการประกอบอาชีพ

การประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำนา ทำไร่ ทำสวน เป็นอาชีพหลักที่หล่อเลี้ยงชีวิตของคนสุโขทัย การประกอบอาชีพย่อมมีความแตกต่างกันไปตามสภาพภูมิประเทศของแต่ละพื้นที่ เช่น บริเวณที่ราบลุ่มใกล้แหล่งน้ำก็เหมาะสำหรับการทำนา หรือบริเวณที่มีน้ำท่าอุดมสมบูรณ์มีแม่น้ำยมไหลผ่านก็สามารถทำได้ทั้งนาข้าว สวนผลไม้ หรือสวนปาล์มดอกกล้วยตานี หรือทำไร่ยาสูบ ไร่ข้าวโพดข้าวฟ่าง หลังจากเก็บเกี่ยวข้าวแล้ว สำหรับในบริเวณพื้นที่ตอนเหนือของจังหวัดสุโขทัยที่ราบสูงเชิงเขาส่วนใหญ่จะนิยมปลูกพืชไร่ที่ไม่ต้องใช้น้ำมากนักเหมือนกับการทำนา เช่น การทำข้าวไร่ ปลูกข้าวโพด ข้าวฟ่าง ถั่วเหลือง หรือบริเวณที่อยู่อาศัยที่ใกล้กับแหล่งน้ำไม่ว่าจะเป็นแม่น้ำยม หรือลำคลองที่ไหลลดลคเคียว

ผ่านหมู่บ้านก็อาจจะปลูกผักทำสวนควบคู่ไปด้วยได้ตลอดทั้งปี แหล่งน้ำจึงนับว่ามีประโยชน์กับคนในชุมชนเป็นอย่างยิ่ง ในช่วงฤดูฝนในยุคนี้อย่างเป็นช่วงที่ฝนตกต้องตามฤดูกาลน้ำในแม่น้ำลำคลองต่างๆ ส่วนใหญ่ชาวบ้านจะใช้ในการอุปโภคบริโภคมากกว่าการทำเกษตร เพราะมีน้ำฝนอุดมสมบูรณ์อยู่แล้ว นอกจากไว้ใช้ยามขาดแคลนซึ่งก็ไม่ค่อยได้ใช้มากนัก ใช้น้ำฝนจากธรรมชาติมากกว่า ประโยชน์สำคัญของแม่น้ำลำคลองในสมัยนี้อีกประการหนึ่งคือ เส้นทางคมนาคมทางน้ำ เพราะในหมู่บ้านหรือหอยมบ้านใกล้เคียง ชาวบ้านจะใช้การเดินทางติดต่อไปมาหาสู่กัน สำหรับสถานที่ไกลหรือการไปแลกเปลี่ยนสินค้ากับหมู่บ้านอื่นๆ จะใช้การเดินทางทางเรือ เส้นทางน้ำที่สำคัญในแต่ละหมู่บ้าน เช่น หมู่บ้านใหม่ อำเภอทุ่งเสลี่ยมมีแม่น้ำแม่มอกไหลผ่าน หมู่บ้านสุเม่น อำเภอศรีสัชนาลัย หมู่บ้านคลองกระจง อำเภอสวรรคโลก หมู่บ้านวังทอง อำเภอศรีสำโรง ล้วนอยู่ติดริมน้ำยม หมู่บ้านวังลึก อำเภอบ้านด่านลานหอย มีคลองแม่ลำพันไหลผ่าน หมู่บ้านวัดจันทร์ อำเภอเมือง หมู่บ้านไกรใน อำเภอกงไกรลาศ ก็มีคลองซึ่งแยกจากแม่น้ำยมไหล บ้านกง อำเภอกงไกรลาศก็มีแม่น้ำยมไหลผ่านเช่นกัน

ชาวบ้านในแต่ละหมู่บ้านส่วนใหญ่อาศัยอยู่ใกล้ๆ กับแม่น้ำ ลำคลอง เนื่องจากแม่น้ำลำคลองเหล่านี้จะเป็นเส้นทางคมนาคมแล้ว ยังมีอาหารจำพวกปลาอุดมสมบูรณ์ให้กินตลอดทั้งปี การตั้งบ้านเรือนของชาวบ้านแต่ละหมู่บ้านในสมัยนี้จึงกระจุกตัวอยู่บริเวณริมน้ำ และคนที่มาตั้งบ้านเรือนอยู่ด้วยกันส่วนใหญ่เป็นญาติพี่น้อง หรือเครือญาติกัน ซึ่งเริ่มต้นจากการหาที่ทำกิน บ้างก็เข้ามาบุกเบิกป่าด้วยตนเองเพื่อจับจองที่ดินสำหรับตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัยด้วยทำมาหากินด้วย บ้างก็มาอยู่ตามคำชักชวนของญาติพี่น้องที่มาจับจองที่ดินไว้แล้ว “ที่ดิน” ส่วนใหญ่ยังไม่มียาและไม่มีเจ้าของ ชาวบ้านที่มาอยู่อาศัยในชุมชนเหล่านี้จึงบุกเบิกป่าเพื่อใช้ประโยชน์จากที่ดินสำหรับเพราะปลูก ทำนา ทำไร่ สมาชิกในครอบครัวจึงเป็นแรงงานสำคัญสำหรับการจับจองที่ดินทำกิน เพราะในสมัยนี้การบุกเบิกป่ารกชัฏ หรือสุ่มป่าไผ่ไม่ใช่เรื่องง่ายเพราะไม่มีเครื่องมือเครื่องจักรใดๆ ต้องอาศัยแรงงานคนหรือสัตว์เป็นสำคัญ กว่าจะได้ที่ดินแต่ละผืนก็ต้องใช้เวลาานพอสมควรกว่าจะปราบตอไม้ใหญ่ๆ และปรับสภาพพื้นดินให้เหมาะสมสำหรับใช้เพราะปลูกได้ไม่ใช่เรื่องง่ายที่แต่ละครอบครัวจะสามารถทำได้ ในวันสองวัน หรือใช้คนแค่คนหรือสองคน แต่ต้องใช้แรงงานคนหลายๆ คนมาช่วยกัน ญาติพี่น้อง น้องๆ จึงมักจะอยู่อาศัยและทำกินอยู่ใกล้ๆ กัน เพื่อจะได้ช่วยเหลือให้วุ่นกันได้ง่าย

ใครหรือครอบครัวใดที่สามารถหักล้างถางป่าปราบตอ (ตอไม้ที่เหลือจากการโค่นไม้ใหญ่ไปใช้ประโยชน์เช่นสร้างที่อยู่อาศัย เผาถ่าน ไปแล้ว) ได้มากเท่าไรก็มีที่ดินมากเท่านั้น การครอบครองที่ดินสำหรับแต่ละครอบครัวในสมัยนี้ มีจำนวนพื้นที่ไม่มากนัก ส่วนมากมีแค่เพียงพอสำหรับปลูกข้าวไว้กินในครอบครัว หรืออาจมีสำหรับปลูกพืชผักอื่นๆ บ้าง เพียงแค่ให้คนในครอบครัวอยู่กินกันอย่างไม่อดอยากก็เพียงพอแล้ว และอีกเหตุผลหนึ่งที่ทำให้แต่ละครอบครัวมีที่ดินในครอบครองไม่มากมายเนื่องจาก สภาพพื้นที่ส่วนใหญ่จะเป็นป่าทึบที่มักมีสัตว์ร้าย เช่น เสือ หรือสัตว์ร้ายอื่นๆ อาศัยอยู่ การเดินทางจากที่พักไปทำงานประกอบอาชีพจึงต้องไปด้วยกันหลาย ๆ คน และการทำมาหากินจึงจำเป็นต้องมีที่ดินอยู่ใกล้ๆ กัน เพื่อจะได้คอยช่วยกันระแวดระวังอันตรายที่จะเกิดขึ้น รวมทั้งมีการช่วยเหลือและเอาแรงกันในการทำงานด้วย การมีที่ดินสำหรับทำมาหากินอยู่ห่างกันจึงไม่ปลอดภัยและไม่สะดวกในการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน สำหรับสมัยนี้ และกว่าจะหักล้างถางป่าแต่ละพื้นที่ก็ต้องลงแรงเองซึ่งใช้เวลาานกว่าจะได้ที่ดิน ๑ แปลง

ทำให้มีการแบ่งปันที่ดินให้กับญาติพี่น้องได้ทำมาหากินในพื้นที่ใกล้ๆ กัน โดยส่วนมากครอบครัวหนึ่งๆ จะมีลูกหลายคน เรียกได้ว่าเป็นครอบครัวใหญ่ หรือครอบครัวขยาย ซึ่งแตกต่างจากสภาพครอบครัวในปัจจุบันที่ส่วนมากเป็นครอบครัวเดี่ยว

“...ในสมัยก่อนชาวบ้านแต่ละครอบครัวมีลูกมาก ...บางคนมีลูกถึง ๑๐ คน...เนื่องจากไม่มีการวางแผนครอบครัว...ยายเองมีพี่น้อง ๕ คน ...พ่อแม่จะเลี้ยงลูกเอง ทำนาไปด้วย เลี้ยงลูกไปด้วย...” (ยายบุญยัง คงดวน อายุ ๗๘ ปี)

“...ที่ดินทำกินไปบุกเบิกจับจองเอา..ไม่มีการซื้อขายที่ดินใครอยากได้ก็ไปจับจองบุกป่าเอง แบ่งให้กันฟรีๆ ก็มีจะได้มีเพื่อนมาอยู่ใกล้ๆ ที่ๆ เราบุกเบิกไว้คนอื่นๆ เขาก็จะไม่เอา นอกจากเราจะยกให้เขา.” (แม่ช้อฮ้อ แสนขัน อายุ ๘๕ ปี)

การใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำ เช่น แม่น้ำ ลำคลองนั้นชาวบ้านใช้น้ำในการเกษตรน้อยมาก หรือบางหมู่บ้านแทบไม่ได้ใช้น้ำเพื่อการเกษตรเลย ส่วนใหญ่จะใช้ในการอุปโภคบริโภคมากกว่า สาเหตุที่ทำให้ชาวบ้านไม่ต้องใช้น้ำจากแม่น้ำ หรือห้วยหนองคลองบึงต่าง ๆ เนื่องจากฝนยังตกต้องตามฤดูกาล ทุกอย่างในภาคการเกษตรจึงอาศัยน้ำฝนก็เพียงพอแล้ว การประกอบอาชีพภาคการเกษตรต่างๆ ของชาวบ้านในช่วงนี้ไม่ว่าจะเป็นอาชีพ ทำนา ทำสวน ทำไร่ยาสูบ ข้าวไร่ ข้าวโพด ถั่วเหลืองหรืออื่นๆ ก็ล้วนแต่เพียงให้มีข้าวปลาอาหารไว้กินไม่อดอยาก ชาวบ้านก็มีความสุขแล้ว ไม่ว่าจะเป็นชาวบ้านที่อาศัยอยู่ชุมชนที่อยู่บริเวณที่ราบทางตอนกลาง หรือที่ราบเชิงเขาในตอนเหนือของจังหวัดสุโขทัยก็ตาม

“...ดาใช้น้ำในคลองแม่ลำพันโดยใช้กิน ใช้อาบ ด้านการเกษตรรอน้ำฝนอย่างเดียวไม่มีใครใช้น้ำในคลอง.... เพราะน้ำในคลองมาเร็วไปเร็ว ฝนก็ตกตามฤดู...” (ดาสว่าง แยมเย็น อายุ ๗๗ ปี)

ในสมัยนี้ฝนตกตามฤดูกาล ทำให้ชาวบ้านรู้วันเวลาที่แน่นอนว่าจะเริ่มต้นฤดูกาลในการทำนา ทำไร่ยาสูบ หรือทำข้าวไร่เมื่อไร ส่วนใหญ่จะเป็นช่วงเดือน ๖ หรือไม่กี่เดือน ๗ ซึ่งเป็นช่วงเริ่มฤดูฝน ชาวบ้านก็เริ่มเตรียมเมล็ดพันธุ์เตรียมพื้นที่สำหรับการเพาะปลูก เพื่อให้ได้ผลผลิตและเก็บเกี่ยวในอีก ๕-๖ เดือนข้างหน้า หรือแม้กระทั่งการทำสวนไผ่ต้องกล้วยตานีก็นิยมที่ลงหน่อใหม่ในช่วงต้นฤดูฝนเช่นกัน เพราะได้อาศัยน้ำฝนทำให้พืชเจริญเติบโต แม้ว่าชาวบ้านในแต่ละชุมชนจะมีอาชีพหลักแตกต่างกันตามสภาพของพื้นที่ เช่น ทำข้าวไร่ ทำข้าวโพด ปลูกกล้วยตานี ปลูกยาสูบ แต่ทุกหมู่บ้านจะมีการปลูกข้าว และพืชผักสวนครัวไว้ด้วย ในแต่ละครอบครัวจะมีที่ดินแปลงหนึ่งสำหรับปลูกข้าวไว้กิน ควนคู่ไปกับการทำอาชีพเกษตรอื่นหรืออาชีพอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตด้วย แม้กระทั่งชาวนาเองก็ตาม เมื่อหมดฤดูทำนา บ้างก็ออกหาของป่า บ้างก็มีฝีมือในการสานอุปกรณ์ของใช้ในครัวเรือน เช่น สานส้ม สานกระด้ง สานกระบุง ฯลฯ

“...ฝนจะตกตามฤดูกาล ชาวบ้านจะรู้ว่าน้ำจะท่วมเวลาไหน.จะเตรียมถางหญ้าไว้รอ.” (ยายทองปลิว อิ่มเอม อายุ ๗๒ ปี)

“...การทำนา ชาวบ้านจะมาช่วยกันดำนา...ส่วนใหญ่แต่ละบ้านจะเลี้ยงวัว ควายสำหรับไว้ไถนา หรือลากเกวียน...” (ยายบุญยัง คงดวล อายุ ๗๘ ปี)

“...ข้าวที่ได้จะเก็บเข้ายุ้งไว้กินตลอดปี..ส่วนหนึ่งเก็บไว้ปลูก เหลืองจึงนำไปขายในตลาด ซึ่งก็จะไปขายพร้อมๆ กันหลายๆ คน...” (ยายบุญยัง คงดวล อายุ ๗๘ ปี)

“...การทำนาจะเริ่มทำช่วงเดือน ๖ หรือ เดือน ๗...ปีละครั้ง...” (ดาบุญมา สังข์ทอง อายุ ๖๙ ปี)

การทำนาในที่ราบสูงหรือที่เรียกว่าข้าวไร่ จะมีมากในบริเวณพื้นที่ตอนเหนือของจังหวัดสุโขทัย ซึ่งเป็นที่ราบเชิงเขา ไม่สามารถทำเป็นแปลงหรือบึงนาได้ แต่จะใช้การหยอดเป็นหลุมๆ โดยทุกคนในครอบครัวจะช่วยกันทำงานภาคเกษตรทั้งในการปลูกข้าวไร่ ข้าวโพด ถั่วเหลือง ก็จะมีการปลูกผักอื่นๆ รวมอยู่ด้วย เช่น พริก มะเขือ ถั่วฝักยาว สำหรับชาวนาในที่ราบ ชาวไร่ยาสูบ ชาวสวนใบตองกล้วยตานี ก็ล้วนปลูกผักสวนครัวไว้กินด้วย อาจปลูกในสวนได้เลย หรือไม่ก็ตามคันนา หรือคันสวนรอบๆ พื้นที่ของตนเอง

“...ทำข้าวไร่ที่ดอย แล้วปลูกพริก มะเขือ มะเต้า...ไว้กินด้วย ไม่ต้องซื้อ...ก็แบ่งกันกิน...” (แม่ชา จันทร ศฤงคาร อายุ ๘๔ ปี)

แรกเริ่มของการทำอาชีพภาคเกษตรกรรมนั้น ส่วนใหญ่ทุกคนในครอบครัวจะช่วยกันทำเพื่อไว้กินไว้ใช้ในครอบครัว เช่น การทำไร่ยาสูบ แต่เดิมทำเพื่อเอาไว้สูบเอง แต่เมื่อมีความต้องการของตลาดภายนอกชุมชนเริ่มจากชุมชนใกล้เคียงมากขึ้น ซึ่งการติดต่อกันมักเป็นชุมชนใกล้เคียงกัน ทำให้ชาวบ้านแต่ละครอบครัวเริ่มมีการปลูกยาสูบมากขึ้น จนกลายเป็นอาชีพหลักของครอบครัวแทนการปลูกข้าว เพื่อแลกเปลี่ยนกับสินค้าอื่นๆ ที่ตนเองต้องการจากชุมชนใกล้เคียง เหล่านั้น แต่ก็ยังคงปลูกข้าวไว้สำหรับกินในครอบครัวเหมือนเดิม เช่น นำยาสูบไปแลกกับอ้อยมังกร หรือแลกกับมะพร้าว หรือนำข้าวไปแลกไปแลกกับพืชผักผลไม้อื่นๆ โดยไม่ได้มีการใช้เงินตราในการซื้อขาย แต่เป็นการแลกเปลี่ยนสินค้าต่อสินค้าซึ่งเป็นไปตามความพึงพอใจของทั้งสองฝ่ายที่จะตกลงแลกเปลี่ยนสินค้ากัน เมื่อความต้องการยาสูบจากชุมชนอื่น ๆ มีมากขึ้นชาวบ้านจึงหันมาปลูกยาสูบกันมากขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากการปลูกข้าวมีอยู่ทั่วไป ข้าวจึงไม่ใช่ผลิตผลหลักที่จะนำไปแลกเปลี่ยนกับชุมชนอื่นๆ ได้

เนื่องจากการปลูกข้าวซึ่งเป็นอาหารหลักของชุมชนส่วนใหญ่ในสุโขทัยนั้น สามารถปลูกได้แทบทุกพื้นที่ (ที่นักเรียนวิจัยศึกษา) ในพื้นที่ที่น้ำอุดมสมบูรณ์ก็จะทำนา ในพื้นที่ราบเชิงเขาก็ทำข้าวไร่ การมีอาชีพเป็นชาวนาจึงเป็นอาชีพที่ได้รับความนิยมค่อนข้างสูง แต่ต่อมาเมื่อแต่ละชุมชนมีการติดต่อกับชุมชนภายนอก ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างชุมชน “ข้าว” จึงไม่ใช่สินค้าที่เป็นสื่อกลางเพียงชนิดเดียวที่ใช้สำหรับการแลกเปลี่ยนกับชุมชนอื่นๆ ชาวบ้านในแต่ละชุมชนจึงมีการประกอบอาชีพภาคเกษตรกรรมที่แตกต่างกันอย่างหลากหลายตามสภาพของพื้นที่ เช่น ปลูกข้าว ปลูกถั่ว ปลูกงา ปลูกข้าวโพด ข้าวฟ่าง ทำสวนต่างๆ แล้วนำผลิตผลของตนเองที่ชาวบ้านในชุมชนอื่นๆ ไม่มีไปแลกกับผลิตผลของชุมชนนั้นๆ ตามที่ตนเองต้องการ เช่น นำมะพร้าว ไปแลกกับข้าว หรือนำข้าวไปแลกกับอ้อยมังกร หรือนำถั่วงาข้าวโพดไปแลกกับปลาต่างๆ

การแลกเปลี่ยนผลิตผลต่างๆ ทำให้มีการแลกเปลี่ยนเมล็ดพันธุ์ไปด้วยในตัว ในระยะต่อมาชาวบ้านก็สามารถนำเมล็ดพันธุ์เหล่านั้นมาเพาะปลูกเองบ้าง แต่เป็นการเพาะปลูกสำหรับไว้กินไว้ใช้ในครอบครัว และยังคงประกอบอาชีพหลักของแต่ละพื้นที่อยู่เช่นเดิม

“...ชาวบ้านไม่ได้ปลูกไว้ขายเหมือนเดี๋ยวนี้ ปลูกเอาไว้สูบกินเอง...” (ตาฉนวน พละทรัพย์ อายุ ๖๓ ปี)

“...เริ่มแรกมีการทำนามาก่อน...มีการปลูกพืชผัก ปลูกยาสูบไว้ใช้ในครอบครัว...ต่อมารัฐมีการส่งเสริมการปลูกยาสูบ ทำให้มีรายได้ จึงนิยมปลูกยาสูบกันมากขึ้น...” (ยายยง สุวรรณวงศ์ อายุ ๘๔ ปี)

การกินอยู่ก็อยู่แบบพออยู่พอกิน ปลูกผัก หาปลา หรือล่าสัตว์ที่อยู่ในป่ามาเป็นอาหารได้

เพราะป่าไม้ยังอุดมสมบูรณ์ จึงแทบไม่ต้องใช้เงินในการแลกเปลี่ยนของเลย แม้กระทั่งเสื้อผ้าก็ได้จากการทอใส่เอง ในการทอผ้าแต่ละผืนเพื่อจะตัดเป็นเสื้อหรือกางเกงแต่ละตัว จะใช้เวลาหลายวันในการทอ ทำให้แต่ละคนมีเสื้อผ้าที่ใช้สำหรับสวมใส่ไม่มากมายเหมือนกับปัจจุบัน และการทอผ้าหรือตัดเย็บเสื้อผ้านี้ก็ต้องพึ่งพาช่วยเหลือกันเพื่อให้แต่ละคนแต่ละครอบครัวมีใช้ได้ทันเวลา

“...เสื้อผ้ามีไม่มาก...ต้องปลูกฝ้ายและทอใช้เอง” (แม่ซาฮ้อ แสนซัน อายุ ๘๕ ปี)

“...ยุคนี้ไม่มีเสื้อผ้าขาย ต้องทอผ้ากันเอง ย้อมผ้าด้วยผลมะเกลือ...ต้องทอใส่กันเอง...” (ตาบุญมา สังข์ทอง อายุ ๖๙ ปี)

การประกอบอาชีพของแต่ละครอบครัว ส่วนใหญ่เป็นอาชีพที่ทำต่อเนื่องกันมาจากพ่อแม่ปู่ย่าตายาย ไม่ว่าจะเป็นทำนา ทำไร่ หรือทำสวน ทุกครอบครัวจะมีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง ที่คนรุ่นปู่ย่าตายาย บุกเบิกป่าแล้วจับจองเป็นที่ทำมาหากิน การจับจองที่ดินสำหรับไว้ทำการเกษตรต่างๆ แต่ละครอบครัวจะมีที่ดินไม่มากนัก ด้วยข้อจำกัดของเวลาที่ใช้บุกเบิกถางป่าและความยากลำบาก จำนวนที่ดินของแต่ละครอบครัวจึงขึ้นอยู่กับจำนวนสมาชิกในครอบครัวด้วย หากครอบครัวใดมีสมาชิกหลายคนก็จะสามารถจับจองที่ดินไว้ในครอบครองได้มากกว่าครอบครัวที่มีสมาชิกน้อยกว่า เช่น

การทำสวนใบตองกล้วยตานี เป็นอาชีพที่ทำต่อเนื่องมาจากบรรพบุรุษ แต่ละครอบครัวมีที่ดินสำหรับทำสวนกล้วยตานีครอบครัวละไม่เกิน ๑๐ ไร่ เนื้อที่ส่วนใหญ่จะใช้สำหรับปลูกกล้วยตานี บริเวณรอบๆ สวนกล้วยตานีบ้างก็ปลูกมะปราง กล้วยน้ำว้า หรือไม้ยืนต้นอื่นๆ เพื่อเป็นแนวป้องกันลมช่วยทำให้ใบตองกล้วยตานีไม่แตก จะขายใบตองได้ราคา และยังมีผลไม้อื่นๆ ไว้รับประทาน หากเหลือก็สามารถแจกจ่ายให้ญาติพี่น้องบ้านใกล้เคียงได้อีกด้วย หรือไม่บางบ้านนอกจากจะทำสวนกล้วยตานีแล้วก็จะทำสวนผลไม้ เช่น ละมุด มะปราง หรือมะม่วง ควบคู่ไปด้วย โดยยังไม่มีมีการแบ่งเนื้อที่ที่ใช้ในการปลูกพืชชนิดต่างๆ ที่ชัดเจน เพียงแต่ปลูกรวมๆ กันหลากหลายชนิดในพื้นที่สวนเดียวกัน

“..บ้านยายปลูกกล้วยตานีเป็นที่เดิมมรดกตกทอดจากรุ่นพ่อรุ่นแม่ ...โตมาก็เห็นเขาปลูกกันอยู่แล้ว...เนื้อที่ ๗ ไร่ในปัจจุบันนี้ก็ยังคงปลูกในเนื้อที่เท่าเดิม ก็ปลูกมะปรางรอบๆ ไม่ให้ใบตองตานีแตก...” (ยายทองปลิว อิมเอม อายุ ๗๒ ปี)

“...ในสวนยายจะมีมะปรางบ้าง ละมุดบ้าง...” (ยายบุญยัง เกื้อหนุน อายุ ๗๐ ปี)

“...ยายมีที่ดินตกทอดกันมาจากรุ่นพ่อแม่ ๓ ไร่...” (ยายวันเทียว ประเวศ อายุ ๖๖ ปี)

ในด้านการลงทุนในการประกอบอาชีพภาคการเกษตรมีไม่มากนัก เพราะมีดินและน้ำ ที่อุดมสมบูรณ์ ปุ๋ยก็ไม่ต้องซื้อไม่ต้องใส่เพราะดินอุดมสมบูรณ์ หรือว่าหากต้องใช้ปุ๋ยก็ใช้ปุ๋ยธรรมชาติ เช่น ชากพืช ชังข้าว ที่ตายแล้วหรือไม่ใช้แล้วนำมากลบไว้ที่โคนต้นไม้เพื่อให้เน่าผุพังกลายเป็นปุ๋ย หรือแม้กระทั่งวัสดุที่ใช้ก็จะเลือกใช้วัสดุจากธรรมชาติเพราะย่อยสลายผุพังง่าย เช่น กระตวยาสุนที่ทำจากใบตาลหรือใบมะพร้าว ชาวบ้านส่วนใหญ่จะนำวัสดุธรรมชาติมาใช้ประโยชน์ในการประกอบอาชีพ เพราะไม่ต้องลงทุนซื้อหาด้วยเงินตรา แต่ใช้แค่เพียงการลงแรงเท่านั้น

“..พอถึงหน้าน้ำหลากก็เตรียมถางสวนให้น้ำเข้ามา ดินจะได้สีดำเยอะมาก...ต้นกล้วยใบจะเขียวเข้ม...สมัยก่อนเมื่อต้นกล้วยแก่ ยายเห็นพ่อ เห็นลุง บ้า เอามีดฟันดินลงมา แล้วตัดเป็นท่อนๆ ไว้ที่โคนต้นมันจะเน่าเป็นปุ๋ยให้ต้นกล้วย...” (ยายบุญยัง เกื้อหนุน อายุ ๗๐ ปี)

“...กระตังใบลานเมื่อก่อนต้องแกะออก แต่เมื่อปลูกยาสูบนานๆ ก็พบว่ากระตังเนาๆ ไปเอง ... ต่อมาก็เลยไม่ต้องแกะเลย...ปลูกต้นกล้วยลงไปไหนหลุมยาได้เลย...” (ยายเจสียว เจริญศิลป์ อายุ ๗๕ ปี)

การเก็บเกี่ยวผลผลิตขึ้นอยู่กับชนิดของพืชแต่ละชนิด เช่น ใบตองกล้วยตานีจะเก็บใบตองได้เดือนละ ๒ ครั้ง การทำไร่ทำนาจะทำปีละ ๑ ครั้ง การทำไร่ยาสูบจะทำปีละ ๑ ครั้ง เมื่อมีรายได้จากการประกอบอาชีพ ชาวบ้านจะมีการแบ่งเงินออกเป็นค่าใช้จ่ายต่างๆ ที่จำเป็น กล่าวคือส่วนหนึ่งเป็นค่าใช้จ่ายในการลงทุน ค่าใช้จ่ายในครอบครัวตลอดปี อีกส่วนหนึ่งอาจเตรียมไว้สำหรับให้ลูกไปโรงเรียนบ้าง เนื่องจากการลงทุนในการประกอบอาชีพที่ค่อนข้างต่ำจึงทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่ในสมัยนี้ ไม่ค่อยมีภาระหนี้สินจากการกู้ยืมแหล่งต่าง ๆ ทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านในสมัยนี้เป็นแบบพออยู่พอกิน

“...พออยู่พอกิน ส่งลูกเรียนหนังสือ ไม่ต้องลำบากกู้ยืมใคร แต่ยากก็ไม่มีเงินเก็บ เพราะลูกเรียน...” (ยายบุญยัง เกื้อหนุน อายุ ๗๐ ปี)

นอกจากนี้ชาวบ้านยังคงมีความเชื่อและเคารพธรรมชาติที่มองไม่เห็น เช่น มีการทำขวัญสวน และมีการขอให้ธรรมชาติที่ตนเองเชื่อถือช่วยเหลือในเรื่องการทำมาหากินให้ได้ผลผลิตดี หรือแม้กระทั่งในเรื่องของการดูแลสุขภาพ เมื่อพ่อแม่ ปู่ย่าตายาย ออกไปประกอบพิธีกรรมต่างๆ เช่น ทำขวัญข้าว ขวัญสวน ก็จะมีเด็กๆ ในครอบครัวตามไปวิ่งเล่น

“...เมื่อก่อนยายอายุประมาณ ๒๐ ปี จะมีการทำขวัญสวนใบตอง จะทำหลังวันออกพรรษา ในชะลอมจะมีกล้วยสุก ข้าวต้มมัด ดอกไม้ รูปเทียน แล้วนำไปแขวนไว้ตามต้นไม้ในสวน เพื่อให้ออกดอกออกผลดี...” (ยายวันเทียว ประเวช อายุ ๖๖ ปี)

“...จะมีการทำขวัญท้องข้าว...เพราะเชื่อว่าแม่โพสพจะช่วงดูแลรักษาต้นข้าว ให้ออกรวงดี...”

“...เมื่อก่อนไม่มีหมอรักษาก็จะไปหาผีปู่พญาเทิน...ซึ่งศักดิ์สิทธิ์มาก...” (แม่ชาฮ้อ แสนชัย อายุ ๘๕ ปี)

สำหรับการช่วยเหลือดูแลรักษาซึ่งกันและกันเมื่อยามเจ็บป่วยนั้น ชาวบ้านจะรักษาโดยวิธีทางธรรมชาติ เช่น การใช้พืชสมุนไพรชนิดต่างๆ หรือไม่ก็เชื่อสิ่งเหนือธรรมชาติ คือ เชื่อเรื่อง “ผี” เช่น ผีบ้าน ผีเรือน ผีป่าเขา แล้วก็ผีผู้ช่วยรักษาด้วยวิธีทางไสยศาสตร์บ้างเหมือนกัน แต่ทุกๆ คนจะช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เช่น ช่วยกันหาพืชสมุนไพรที่จะใช้รักษา หรืออยู่เป็นเพื่อนกันเมื่อยามเจ็บป่วย ในการช่วยเหลือกันไม่ว่าจะเป็นเรื่องใดๆ คนในครอบครัวพ่อแม่พี่น้องลูกๆ หลานๆ ก็มักจะอยู่กันอย่างพร้อมหน้าพร้อมตา

“...เมื่อก่อนคนเจ็บป่วยก็ไม่มีหมอรักษา จะไปหาผีปู่พญาเทินดูว่าถูกอะไร จะได้แก้ตามที่บอก ผีปู่ศักดิ์สิทธิ์มากไม่มีใครกล้าบลู...” (แม่ชาฮ้อ แสนขัน อายุ ๘๕ ปี)

“...เก็บยาสมุนไพรมาต้มกินเอง..ยายเองก็ไม่ได้เรียนหนังสือ....” (แม่ชาฮ้อ แสนขัน อายุ ๘๕ ปี)

“...เวลาเจ็บป่วยไม่มีหมอรักษา...จะมีพิธีอัญเชิญผีปามาปกรักษา...” (พ่อชาทำ รอดใหม่ อายุ ๖๑ ปี)

บทบาทของสมาชิกในครอบครัว

สมาชิกในแต่ละครอบครัวหนึ่งๆ จะอาศัยอยู่ด้วยกันหลายคน เช่น ปู่ย่า หรือตายาย พ่อแม่ ลูกหลาน หรือญาติพี่น้องอยู่ด้วยกัน ครอบครัวใดมีจำนวนสมาชิกมากก็ย่อมมีแรงงานในการทำมาหากินมากไปด้วย เพราะทุกคนจะช่วยกันทำงาน เป็นการทำงานร่วมกันทั้งครอบครัว อาจเรียกว่าเป็นการทำงานด้วยกันแล้วใช้ประโยชน์ด้วยกัน ในแต่ละวันทุกคนจะตื่นแต่เช้าเพื่อช่วยกันทำงานตั้งแต่แต่งานบ้าน และงานเตรียมอุปกรณ์เครื่องใช้ไปทำงานไร่งานสวน โดยไม่ต้องใช้นาฬิกาปลุกเหมือนสมัยปัจจุบัน แต่ใช้พลังเสียงไกขัน งานต่างที่ทุกคนต้องช่วยเหลือกันในครอบครัว เช่น การเตรียมอาหารส่วนใหญ่จะเป็นแม่และมีลูกสาวหรือหลานๆ เป็นลูกมือ เด็กๆ เล็กๆ อาจจะช่วยหยิบจับของหรือเก็บกวาดบ้างเท่าที่ทำได้ สำหรับพ่อหรือลูกชายจะเตรียมเครื่องมือเครื่องใช้เพื่อออกไปทำงานในเรือกสวนไร่นา เมื่อท้องฟ้าสว่างแล้วทุกคนจะไปช่วยกันทำสวนจนถึงเวลาเย็น การเดินทางไปทำไร่ทำสวนยังใช้การเดินทาง ซึ่งระยะทางจากบ้านถึงเรือกสวนไร่นาก็ไม่ไกลมากนัก ส่วนใหญ่ไปเข้าเย็นกลับยังได้ สำหรับการทำสวนจะอยู่บริเวณไม่ไกลจากบ้านมากนัก บางครอบครัวที่ตั้งบ้านอยู่ในบริเวณเดียวกับสวนหรือไร่นาเลยก็มี

“...ยายกับตา และลูกๆ ช่วยกัน ..” (ยายทองปลิว อิมเอม อายุ ๗๒ ปี)

“...ทุกคนจะลุกกันตั้งแต่เช้ามีดช่วยกันปอกกล้วยใส่กะละมัง ...ทำกล้วยตาก...” (ยายบุญยัง เกื้อหนุน อายุ ๗๐ ปี)

“...ครอบครัวคนสมัยก่อนเป็นครอบครัวใหญ่...มีลูกหลายคน...เวลามีกาน ทำนา...ก็สมาชิกในครอบครัวเป็นหลัก...แล้วมีเพื่อนบ้านมาเอาแรง ก็ไม่ต้องเสียเงินไปจ้างใคร...” (ยายบุญยัง คงดอน อายุ ๗๘ ปี)

“...พ่อขามแม่ขามจะช่วยกันตำครก (กระต๋อง)...เมื่อทำงานของตนเองเสร็จแล้วก็จะไปช่วยคนอื่นๆ ต่อ...” (พ่อขามแปลง แดงเงิน อายุ ๘๐ ปี)

ผู้ชายส่วนใหญ่จะทำงานที่ใช้แรงมากกว่าผู้หญิง ที่ต้องดูแลบ้าน ข้าวปลาอาหาร แล้วจึงไปช่วยกันทำงานไร่งานนา สำหรับลูกๆ หรือเด็กๆ ในแต่ละครอบครัวพ่อแม่จะเลี้ยงดูลูกด้วยตนเอง ไปทำงานก็จะนำลูกไปเลี้ยงด้วย เด็กๆ ก็จะเล่นอยู่ในบริเวณไร่นาหรือสวน ซึ่งอยู่ในบริเวณใกล้ๆ กับที่พ่อแม่ทำงานอยู่ สำหรับเด็กที่เข้าโรงเรียนแล้วก็มีความที่ต้องไปเรียนหนังสือ ในวันหยุดเมื่อมีเวลาว่างก็จะไปช่วยพ่อแม่ทำงาน

“...ลูกเล็ก มักจะใส่หาบ ส่วนลูกที่โตแล้วก็เดินตามพ่อแม่ไปนา ...”

(ยายบุญยัง คงดอน อายุ ๗๘ ปี)

“...ออกแรงตายหนักก็ได้ลูก ๓ คน ไปช่วยในวันหยุดเสาร์อาทิตย์...”

(ยายบุญยัง เกื้อหนุน อายุ ๗๐ ปี)

“...พี่ชายของยายจะเล่นตกปลา ทอดแห แล้วนำมาเป็นอาหารด้วย..”

(ยายบุญยัง คงดอน อายุ ๗๘ ปี)

“...เด็กๆ ลูกๆ ก็จะปลูกยาสูบเป็น...เขาเห็นมาแต่เด็กแล้ว...”

“...แม่ไปเลี้ยงในไร่ พ่อโตทำงานได้ก็ให้ช่วย...” (ยายเฉลียว เมฆสว่าง อายุ ๗๙ ปี)

ลักษณะความสัมพันธ์

ส่วนใหญ่ชาวบ้านจะรู้จักกันเกือบทุกคนตั้งแต่ปู่ย่า ตายาย พ่อแม่ หรือแม้กระทั่งลูกๆ หลาน ๆ ของแต่ละบ้าน เนื่องจากชุมชนที่อยู่อาศัยมักเป็นชุมชนที่ไม่ใหญ่นักเป็นเครือญาติกัน ชาวบ้านจึงให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการประกอบอาชีพเป็นอย่างดี หรือที่เรียกว่า เอาแรงกัน ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนไปช่วยกันจนครบทุกบ้าน หรือในกลุ่ม ๔-๕ ที่มาเอาแรงกันทำงานร่วมกัน เนื่องจากส่วนใหญ่จะเป็นพี่น้องและเครือญาติหรือคนที่นับถือกันเหมือนญาติพี่น้องก็ช่วยกันตลอด หรือบ้างก็เป็นเสี่ยวเป็นเกลอคนที่นับถือกันเหมือนญาติพี่น้อง ทำให้คนในชุมชนรู้จักกัน มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน เมื่อมีงานการต่างๆ ทุกคนจะร่วมด้วยช่วยกัน และการเอาแรงยังเปิดโอกาสให้คนรุ่นหนุ่มสาวได้พบปะทำความรู้จักซึ่งกันและกัน ซึ่งเป็นช่องทางที่ทำให้มีการสร้างครอบครัวใหม่ในชุมชน

“...บ้านไหนตากใบต้องเสร็จก็จะไปช่วยบ้านอื่นๆ ส่วนมากเป็นเครือญาติ และเพื่อนบ้านที่ชอบพอกันมาสมัยพ่อแม่...มีงานบุญก็บอกกันไปช่วยเอาแรง...” (ยายทองปลิว อิมเอม อายุ ๗๒ ปี)

“...มีการลงแขกเกี่ยวข้าว...ในระหว่างเกี่ยวข้าวจะพูดคุยกันอย่างสนุกสนาน หนุ่มสาวร้องเพลงเกี่ยวพาราสัก...” (ยายบุญยัง คงดวล อายุ ๗๘ ปี)

“...บางทีตามาทำข้าวคนเดียว หรือบางทีก็มีนางโม เพื่อนบ้านมาช่วยกัน...” (ดาบุญมา สังข์ทอง อายุ ๖๙ ปี)

“...เอาแรงกันเวลาหยอดข้าว...เมื่อทำของเราเสร็จแล้วก็ไปไ้แรงคนที่มาช่วย...ส่วนมากก็เป็นหมู่พี่น้อง ๕-๖ คน...” (แม่ชาฮ้อ แสนชัย อายุ ๘๕ ปี พ่อชาบุญส่ง โยไม้ อายุ ๘๒ ปี)

“...เมื่อทำงานกันแล้ว เอาแรงกันเสร็จแล้ว ตอนเย็นก็เลี้ยงข้าวเลี้ยงเหล้าที่บ้าน...เพื่อนบ้านที่อยู่ใกล้ๆ กันก็มาร่วมด้วย...” (แม่ชาจันทร์ ศฤงคาร อายุ ๘๔ ปี)

“...เงินทองก็ไม่ได้ใช้ ใครมีอะไรก็เอามาแบ่งปันกันแลกกันพึ่งพากัน ...บ้านใครมีงานเพื่อนบ้านก็จะเอาของไปช่วย...” (แม่ชานวล คำสี อายุ ๗๙ ปี)

“...หนุ่มๆ สาวๆ จะมาเอาแรงกันในการเกี่ยวข้าว ...” (ดาบุญมา สังข์ทอง อายุ ๖๙ ปี)

“...ส่วนมากจะดำข้าวกันเวลากลางคืน หนุ่มๆ ก็จะมาจับสาว ก็เลยมาช่วยสาวๆ ดำข้าว...” (แม่ชานวล คำสี อายุ ๗๙ ปี)

“...เวลาทำไร่ยาสูบ ก็มีชาวบ้านละแวกเดียวกันนี้แหละมาช่วยกัน...พ่อแม่ยายก็จะไปช่วยเขาทำบ้าง เรียกว่า เอาแรงกัน...เมื่อทำงานเสร็จจะมีการตีกลองร้องเพลงกันสนุกสนาน” (ยายเฉลิม เมฆสว่าง อายุ ๗๙ ปี)

ในช่วงแรกๆ การตั้งถิ่นฐานปักหลักหาที่ทำมาหากินนั้น มีคนที่อาศัยอยู่ในชุมชนแต่ละแห่งมีไม่มากนักและทำให้รู้จักกันทุกคน การมาอาศัยอยู่ในหย่อมหรือชุมชนเดียวกันส่วนใหญ่ก็จะชักชวนพี่น้องให้มาอยู่ด้วยกัน เพราะมีที่ทำกินอุดมสมบูรณ์ ย่อมทำให้ตนเองและญาติพี่น้องมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นด้วย

“...คนมีไม่มากนัก มีแต่ป่า..ถนนก็ไม่มีไปไหนก็เดิน..เงินทองก็ไม่ต้องใช้ ใช้แบ่งกันกิน ใครมีอะไรก็เอามาแลกกัน...” (แม่ชาฮ้อ แสนชัย อายุ ๘๕ ปี)

“...ก็ชวนญาติพี่น้องมาอยู่ด้วย...เมื่อมาอยู่กันมากขึ้น ก็มีการตั้งนายสิงห์ให้เป็นผู้ใหญ่บ้าน...” (พ่อชาแปลง แดงเงิน อายุ ๘๐ ปี)

ในสมัยนั้นนอกจากการแลกเปลี่ยนผลผลิตกับผลผลิตแล้ว ก็มีพ่อค้าเข้ามาติดต่อซื้อขายผลผลิตถึงในหมู่บ้าน พืชชนิดใดที่พ่อค้าหรือตลาดมีความต้องการมากขึ้น ชาวบ้านก็หันมาทำการเกษตรด้านนี้มากขึ้น ทำให้เริ่มมีการติดต่อค้าขายกับพ่อค้าที่เป็นคนนอกชุมชน ส่วนใหญ่จะเป็นคนที่อาศัยอยู่ในชุมชนใกล้เคียงมาทำการค้าขายซึ่งกันและกัน โดยใช้การขนส่งทางแม่น้ำยมเป็นสำคัญ บ้างก็ใช้การเดินทางเพื่อไปเจรจาค้าขายในที่ต่างๆ เช่น การค้าวัว ค้าข้าว

“...มีพ่อค้าล่องเรือมาจากทางใต้ (อำเภอศรีสำโรง) เอาหม้อข้าว หม้อแกง หม้อดิน มาขาย บางทีก็มีต้นไม้มายา...” (ยายทองปลิว อิมเอม อายุ ๗๒ ปี)

“...มีคนจีนจากตลาดสวรรคโลกปั่นจักรยานไปรับซื้อใบตองตากแห้งถึงบ้าน...” (ยายทองปลิว อิมเอม อายุ ๗๒ ปี)

“...หน้าแล้งว่างจากการทำนา... มีอาชีพเสริม คือ การซื้อขายวัว...ที่ตลาดบ้านสวนบาง จังหวัดตากบ้าง...” (ปทุม วรณัฐ อายุ ๗๘ ปี)

การเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้

การเรียนรู้ของชาวบ้านในการประกอบอาชีพ เกิดจากการเรียนรู้ด้วยตนเอง ลองผิดลองถูกแบบค่อยเป็นค่อยไป มีการทำซ้ำบ่อย ๆ เพื่อสั่งสมประสบการณ์และนำมาใช้แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยตนเอง และคนในครอบครัว หรืออาศัยความช่วยเหลือจากเพื่อนบ้าน ในการประกอบอาชีพชาวบ้านจะเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง เริ่มที่การเห็นจากคนในครอบครัว คือ เด็ก ๆ จะเห็นพ่อแม่ปู่ย่าตายายทำอยู่ทุกวัน เมื่อโตขึ้นก็จะทำตามอย่างที่เราเห็นพ่อแม่หรือปู่ย่าตายายทำต่อเนื่องกันมา ซึ่งในช่วงวัยเด็ก เด็กก็เริ่มเรียนเกี่ยวกับการประกอบอาชีพของพ่อแม่ครอบครัวด้วยการทำในสิ่งที่ตนเองทำได้ เช่น หาบต้นกล้วย หาบฟ่อนข้าว ซึ่งเป็นการช่วยเหลืองานเท่าที่ตนเองสามารถทำได้ และสามารถทำได้คล่องหรือชำนาญขึ้นเมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่

“...เวลาไปไร่ จะพาลูกไปด้วย...” (แม่ชานวล คำสี อายุ ๗๙ ปี)

“...เด็ก ๆ ลูก ๆ ก็จะไปปลูกยาสูบเป็น...เขาเห็นมาแต่เด็กแล้ว...เอาไปเลี้ยงในไร่ พอโตทำงานได้ก็ให้ช่วย...” (ยายเฉลียว เมฆสว่าง อายุ ๗๙ ปี)

การเรียนรู้การทำใบตองตากแห้ง ชาวบ้านมีการทำใบตองตากแห้งขายให้กับชุมชนใกล้เคียง โดยลูก ๆ ของแต่ละครอบครัวมักจะอยู่ใกล้ชิดกับพ่อแม่ พ่อแม่ไปที่ไหนลูกจะไปที่นั่น พ่อแม่ทำงานอะไรก็จะมีลูก ๆ วนเวียนอยู่ใกล้ๆ จึงทำให้เด็ก ๆ เหล่านี้ได้เห็นวิธีการทำสวนกล้วยตานี ทำใบตองตากแห้ง หรือกิจกรรมอื่นๆ ของครอบครัวมาตั้งแต่เด็ก ๆ จากพ่อแม่ ปู่ย่าตายายของตนเอง โดยไม่ต้องเสียเวลามาอ่านจากตำราหรือนั่งเรียนในโรงเรียน

“...เวลาไปทำใบตองตากแห้งที่หาดทรายริมแม่น้ำ...เด็ก ๆ จะลงไปเล่นด้วยกัน ...ไปกันเกือบทุกบ้าน...” (ยายทองปลิว อิมเอม อายุ ๗๒ ปี)

ตอนที่ ๒ ยุคเกษตรผสมผสาน (พ.ศ. ๒๕๐๔-๒๕๓๙)

วิถีชีวิตในการประกอบอาชีพ

การประกอบอาชีพเกษตรกรรมทำนา ทำไร่ ทำสวนยังคงเป็นอาชีพหลักของชุมชน แต่ในแต่ละชุมชนเริ่มมีการประกอบอาชีพอื่นๆ หลากหลายมากขึ้น เช่น ทำนาด้วยทำสวนด้วย ทำนาเมื่อหมดฤดูทำนาของตนเองก็ไปรับจ้างบ้านอื่น หรือไม่ก็ไปทำงานกรุงเทพฯ ค่าขายบ้างเป็นครั้งคราวตามโอกาสที่เอื้ออำนวย การประกอบอาชีพที่หลากหลายมากขึ้นเหล่านี้ทำให้คนหรือชาวบ้านในชุมชนเริ่มรู้จักคนนอกชุมชนมากขึ้น เริ่มมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงและคุ้นเคยกับชุมชนภายนอกมากขึ้น เริ่มมีการติดต่อสื่อสารแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการประกอบอาชีพ การหารายได้มาเลี้ยงครอบครัวหรือเรื่องอื่นๆ มากขึ้น แต่เมื่อถึงฤดูของภาคเกษตรกรรมก็จะกลับมา ทำนา ทำไร่ ทำสวน ตามสภาพภูมิประเทศของแต่ละพื้นที่ และตามที่เคยได้เรียนรู้จากคนรุ่นก่อน ๆ เช่น การทำนา ทำสวนใบตอง หรือทำไร่ยาสูบ แม้กระทั่งการทำข้าวไร่ วิถีชีวิตในการประกอบอาชีพจะสืบช่วงอาชีพต่อจากคนรุ่นก่อนๆ

เมื่อเริ่มมีนายทุนเข้ามาทำมาหากินในชุมชน ทำให้ชาวบ้านได้เรียนรู้และมีการประกอบอาชีพที่แตกต่างไปจากเดิมจากนายทุนเหล่านี้ และจากเดิมที่ชาวบ้านเคยรู้จักกันในเครือญาติซึ่งคุ้นเคยกันอยู่แล้ว เมื่อมีสมาชิกใหม่ต่างคนก็ต่างปรับตัวให้เข้ากันระหว่างชาวบ้านที่เคยอยู่เดิมและผู้ที่เข้ามาอยู่ใหม่ เช่น นายทุนก็จะทำความรู้จักคุ้นเคยกับผู้นำชุมชนก่อน แล้วจึงจะค่อยๆ รู้จักคุ้นเคยกับชาวบ้านคนอื่นๆ หรือไม่นายทุนเหล่านี้ก็จะส่งคนของตนเองเข้ามารับซื้อสินค้าหรือผลผลิตต่างๆ จากคนในชุมชนก่อนเพื่อสร้างความคุ้นเคย ก่อนที่จะเข้ามาใช้พื้นที่ในชุมชนเพื่อการประกอบอาชีพของตนเอง หรือสร้างถนนเข้ามาในบริเวณที่ดินของตนเองแล้วให้ชาวบ้านในชุมชนสามารถใช้ได้ด้วย เมื่อชาวบ้านได้รับประโยชน์จากการเข้ามาของนายทุนเหล่านี้ ทำให้ชาวบ้านส่วนหนึ่งไปเป็นลูกจ้างในการทำงานเมื่อว่างเว้นจากงานที่ทำประจำของตนเอง แล้วมีการขอเมล็ดพันธุ์ต่างๆ จากนายทุนมาลงทุนเพาะปลูกในพื้นที่ของตนเองก็มี

“...มีพ่อเลี้ยงรูปเข้ามาสัมปทานป่าไม้...ความเจริญและติดต่อกับชุมชนภายนอกเริ่มมากขึ้น...เริ่มมีการปลูกข้าวโพดแทนข้าวไร่ เพราะขายได้ราคาดี...” (พ่อชาถาวร อย่ายำ อายุ ๖๘ ปี)

แม้คนส่วนใหญ่ในชุมชนจะยังคงประกอบอาชีพที่ต่อเนื่องกันมาจากคนรุ่นก่อนก็ตาม แต่เนื่องด้วยสภาพของครอบครัวที่ค่อยๆ เปลี่ยนแปลงหรือเริ่มเปลี่ยนไปจากเดิม เช่น จากครอบครัวเดิมที่มีพี่ๆ น้องๆ หลายคน เมื่อมีครอบครัวแล้วอาจแยกย้ายไปประกอบอาชีพอื่นๆ ภายนอกชุมชน หรืออยู่ในชุมชนแต่ไม่ได้ประกอบอาชีพสืบต่อจากพ่อแม่ก็มี เช่น บางครอบครัวมีลูก ๓ คน ก็อาจมีลูกเพียง ๑ คน ที่ประกอบอาชีพหรือทำอาชีพสืบต่อจากพ่อแม่ ส่วนลูกอีก ๒ คนอาจไปหางานทำที่อื่นเนื่องจากภาวะครอบครัวที่สร้างขึ้นใหม่ก็มี

เมื่อมีการติดต่อสื่อสารระหว่างชุมชนมากขึ้นไม่ใช่การเดินทางทางน้ำเพียงอย่างเดียวแล้ว เนื่องจากมีการตัดถนนหนทางจากเมืองสุพรรณ จากอำเภอสู่หม่บ้าน ทั้งจากหน่วยงานภาครัฐ หรือนายทุนที่จะเข้าไปลงทุนในหมู่บ้านในชุมชน สร้างความสะดวกสบายในการเดินทางมากขึ้น สามารถเดินทางได้รวดเร็วขึ้นแต่ใช้เวลาในการเดินทางน้อยลง ทำให้ชาวบ้านในชุมชนได้ออกสู่ภายนอกชุมชนมากขึ้น มีการแลกเปลี่ยนด้านการประกอบอาชีพ ประกอบกับนโยบายของรัฐในการพัฒนาประเทศ โดยเฉพาะ

การพัฒนาคุณภาพและปริมาณการผลิตด้านเกษตรกรรม ทำให้การทำนา ทำสวน หรือทำข้าวไร่ เริ่มเปลี่ยนแปลงไป และนอกจากถนนหนทางที่มีมากขึ้นแล้วในยุคนี้ยังเริ่มมีเทคโนโลยี และเครื่องผ่อนแรง ต่างๆ เข้ามาช่วยเพิ่มผลผลิตให้ได้ปริมาณมากขึ้น เช่น รถไถ เครื่องสูบน้ำ เครื่องสีข้าว ทำให้ในบาง ครอบครัวแม้จะเป็นครอบครัวเล็กๆ ที่มีสมาชิกไม่กี่คนก็สามารถทำนา ทำไร่ ทำสวน ในพื้นที่ที่มีเท่าเดิม ได้ หรือไม่ก็สามารถทำในพื้นที่ที่มีจำนวนมากขึ้นได้ เนื่องจากมีเครื่องทุ่นแรงและเทคโนโลยีเข้ามาช่วย มากขึ้น

“...ช่วงนี้มีเครื่องจักรกลมาช่วย มีไฟฟ้าใช้ ...แล้วก็มีลูกน้อยลงกว่าเดิม เพราะมีความรู้เรื่อง คุมกำเนิด...ลูกๆ ก็เรียนหนังสือกันมากขึ้น..” (ป้าประทุม แก้วทองทอง อายุ ๔๔ ปี)

“...มีเครื่องทุ่นแรง เครื่องฉีดน้ำก็เบาแรง ทำงานได้มากขึ้น..” (ยายจำเนียร โชคมน อายุ ๖๒ ปี)

จะเห็นได้ว่าอาชีพในภาคเกษตรกรรมเริ่มมีจุดเปลี่ยนด้านการลงทุนมากขึ้น ทำให้ชาวบ้านไม่ เพียงแต่จะทำอาชีพของตนเองเท่านั้นแต่ยังรับจ้างเพื่อหารายได้มาใช้จ่ายในการลงทุนที่สูงขึ้นตามความ เจริญของเทคโนโลยี บางครั้งคนในครอบครัวจึงต้องออกไปทำงานอื่นๆ นอกชุมชนด้วย หรือไม่ก็มีการ ปลูกพืชชนิดอื่นๆ เพิ่มขึ้นซึ่งล้วนเป็นไปตามความต้องการของตลาด เช่น การทำสวนของแต่ละครอบครัว ส่วนใหญ่แล้วจะมีที่ดินในการทำสวน ประมาณครอบครัวละ ๑๐ ไร่ ซึ่งเป็นมรดกที่ได้จากพ่อแม่ บ้าง ได้รับที่ดินมา แล้วทำไม่ไหวก็มีการให้เพื่อนบ้านเช่า ในการทำนา ทำไร่ ทำสวนจะมีการปลูกพืชชนิดอื่นๆ ด้วยและมีการจัดแบ่งที่ดินที่ใช้ในการปลูกพืชชนิดต่างๆ เป็นสัดส่วนมากขึ้น ทำให้มีรายได้ตลอดทั้งปีจาก ผลผลิตของพืช หลากหลายชนิด แม้ว่าค่าพืชชนิดหนึ่งจะตกต่ำ แต่ยังมีรายได้จากพืชอื่นๆ เป็นค่าใช้จ่าย ในครอบครัว และการลงทุนในการประกอบอาชีพต่อไป

“...มีที่ดินจากรุ่นพ่อรุ่นแม่ ๑๐ ไร่ แบ่งปลูกกล้วยตานี ๖ ไร่ และผลไม้อื่นๆ เช่น มะปราง ละมุด ขนุน น้อยหน่า อีก ๔ ไร่...” (ป้าชลิตา พุคำ อายุ ๔๘ ปี)

“...มีรายได้จากการขายผลไม้ด้วย บางทีขายมะปรางได้ราคาดี แต่รายได้จากใบตองกล้วยตานี สามารถเลี้ยงดูครอบครัวได้ และส่งลูกเรียนหนังสือได้...” (ป้าชลิตา พุคำ อายุ ๔๘ ปี)

“...มีที่ดินจากบรรพบุรุษ ๖ ไร่ บางส่วนดูแลไม่ไหวก็ให้เพื่อนบ้านเช่า ๒ ไร่...” (ป้าชลิตา พุคำ อายุ ๔๘ ปี)

การลงทุนในการประกอบอาชีพภาคการเกษตรเริ่มมีค่าใช้จ่ายมากขึ้นอาจมีทั้ง ค่าปุ๋ย ค่าน้ำมัน สูบน้ำ ค่าเครื่องทุ่นแรงต่าง ๆ แต่บางบ้านยังคงใช้วิธีการทางธรรมชาติแบบเดิม เพราะไม่มีเงินพอที่จะซื้อ ปุ๋ย หรือเครื่องทุ่นแรงต่าง ๆ ประกอบกับต้องมีการในการส่งลูกเรียนหนังสือซึ่งมีค่าใช้จ่ายพอสมควร เพื่อเป็นการลดค่าใช้จ่ายในการลงทุนทำนา ทำสวน หรือทำไร่ หรือบ้างก็หารายได้เพิ่มเติมจากการลงทุน บิลละ ๑ ครั้ง เป็น ๒ ครั้ง เพื่อให้รายได้พอเพียงกับรายจ่ายในครอบครัว เช่น การทำนาจากเดิมทำบิลละ ๑ ครั้ง ก็เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงทำนาบิลละ ๒ ครั้ง แม้จะไม่มีน้ำฝนก็ไม่เป็นไร เพราะมีระบบน้ำบ่อบาดาล และระบบชลประทานของภาครัฐเข้ามาทำให้ชาวบ้านสามารถทำนาได้บ่อยครั้งขึ้น

“...ไม่ได้ใช้ปุ๋ยเลย...เริ่มมีเครื่องสูบน้ำไฟฟ้า ทำให้ให้น้ำต้นกล้วยได้บ่อยขึ้นโดยไม่ต้องรอฤดูฝน การให้ปุ๋ยก็ยังคงทำเหมือนรุ่นปู่ย่าตาทวด...” (ป้าทัศนอา อาดูร อายุ ๕๕ ปี)

การเก็บเกี่ยวผลผลิตขึ้นอยู่กับชนิดของพืชที่ปลูก บางบ้านเก็บเกี่ยวมากกว่าบิลละ ๑ ครั้ง เพราะ ปลูกพืชหลายชนิด เช่น กล้วยตานี มะปราง ข้าว ข้าวโพด รายได้จากการประกอบอาชีพนั้น ชาวบ้านจะ

แบ่งเป็นค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ที่จำเป็น กล่าวคือส่วนหนึ่งเป็นค่าใช้จ่ายของครอบครัวตลอดปี อีกส่วนหนึ่งไว้สำหรับส่งลูกเรียนหนังสือ และมีค่าใช้จ่ายสำหรับซื้อสิ่งของ เช่น โทรศัพท์ มอเตอร์ไซด์ ผ่อนบ้าน ซื้อรถยนต์มากขึ้น ทำให้มีการทำงานเพื่อหารายได้เพิ่มขึ้น เช่น รับจ้างขายหญ้าในสวน ทำงานทุกอย่างที่มีการจ้างงาน จนปัญหาทุกอย่างผ่านพ้นไปด้วยดี แล้วกลับมาอยู่แบบพอเพียงกับสภาพของตนเองและครอบครัว

“...มีรายได้จากการขายผลไม้มากมาย บางทีขายมะปรางได้ราคาดี แต่รายได้จากใบตองกล้วยตานีสามารถเลี้ยงดูครอบครัวได้ และส่งลูกเรียนหนังสือได้...” (ป้าลิดา พุดำ อายุ ๔๘ ปี)

“...ซื้อโทรศัพท์ใหม่ มอเตอร์ไซด์ ผ่อนบ้าน ซื้อรถยนต์มากขึ้น ทำให้ต้องทำงานรับจ้าง หรืองานทุกอย่างที่มีการจ้างงาน จนสามารถผ่านพ้นปัญหาได้...มีการทำงานเพื่อหารายได้เพิ่มขึ้น และเริ่มยอมรับการดำเนินชีวิตแบบพอเพียงเหมือนรุ่นปู่ย่า ตวดสิ่งที่ไม่จำเป็นออกไป...”

เมื่อเกิดปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำ ราคาขายผลผลิตไม่ดี รายได้ของแต่ละครอบครัวจากการประกอบอาชีพที่ทำอยู่จึงไม่เพียงพอกับรายจ่าย เช่น ค่าส่งรถมอเตอร์ไซด์ ทำให้ชาวบ้านต้องหางานทำเพิ่มเติม เช่น พ่อแม่พาลูก ๆ ไปทำงานรับจ้างเพื่อนบ้านใกล้เคียงที่ต้องการแรงงาน หรือไปทำงานก่อสร้างนอกชุมชน หรือบางครอบครัวที่ไม่สามารถช่วยกันหาเงินมาผ่อนส่งสินค้าได้ก็ปล่อยให้สิ่งของเหล่านั้นถูกพ่อค้าแม่ค้ายืมไป แล้วก็ช่วยกันทำงานเก็บเงินใหม่ เพื่อซื้อของใหม่แต่บางครั้งอาจจะซื้อของมือสองแทนที่จะซื้อมือหนึ่ง จากประสบการณ์ในเรื่องความไม่แน่นอนของรายได้ที่ได้รับทำให้ชาวบ้านต้องรู้จักใช้จ่ายอย่างประหยัดและรอบคอบมากยิ่งขึ้น

“...พอช่วงเศรษฐกิจไม่ดีปากก็เสียใจเพราะรายได้หายไป กำลังผ่อนมอเตอร์ไซด์ จึงต้องไปรับจ้างขายหญ้าในสวนกล้วยตานีของเพื่อนบ้าน พอที่จะส่งรถได้...ให้ลูก ๆ ที่เรียนหนังสือช่วยกันประหยัด เก็บผักริมรั้วมาทำกับข้าว ...” (ป้าชนิดา พุดำ อายุ ๔๘ ปี)

นอกจากนี้ชาวบ้านยังคงมีความเชื่อและเคารพธรรมชาติที่มองไม่เห็นเช่นเดียวกับยุคแรก ยังมีปรากฏอยู่บ้าง แต่จากที่เคยทำอยู่ทุกครัวเรือนก็จะค่อยลดจำนวนครัวเรือนลง เหลือเพียงบางครัวเรือนเท่านั้นที่ยังคงประกอบอาชีพสืบต่อจากบรรพบุรุษอยู่ ซึ่งส่วนใหญ่ยังคงเป็นครัวเรือนที่มีคนเฒ่าคนแก่ หรือมีผู้รู้ในเรื่องของพิธีกรรมเหล่านั้นอยู่ด้วย เช่น มีการทำขวัญสวนใบตอง และมีการขอให้ธรรมชาติที่ตนเองเชื่อถือช่วยเหลือในเรื่องการทำมาหากิน หรือ การทำขวัญข้าว เพื่อให้ได้ผลผลิตที่ดี

“...มีการทำขวัญสวน เหมือนคนรุ่นพ่อรุ่นแม่เขาทำกัน มีดอกไม้ ธูปเทียน แล้วเตรียมของใส่ชะลอม มีข้าวต้มมัด ข้าวสุก ...แล้วก็ชวนลูกไปด้วย เพื่อขอให้ทำกินอุดมสมบูรณ์ เจริญรุ่งเรือง...” (ยายรันเทียา ประเวศ อายุ ๖๖ ปี)

“...การทำขวัญข้าวก็ยังมีอยู่บ้างสำหรับคนที่ทำนามาก ๆ คนที่จำนาจำนวนน้อยหรือเช่าที่ดินทำนาก็จะไม่ทำกันแล้ว...” (ป้าประทุม แก้วทองทอง อายุ ๔๔ ปี)

บทบาทของสมาชิกในครอบครัว

ในช่วงแรก ๆ บทบาทของแต่ละคนในครอบครัวอาจไม่ค่อยแตกต่างจากยุคแรกนัก กล่าวคือในแต่ละวันทุกคนจะตื่นแต่เช้าเพื่อช่วยกันทำงานบ้านและเตรียมไปทำงานไร่สวน โดย ทุกคนจะช่วยกันรับผิดชอบ โดยมีการแบ่งหน้าที่รับผิดชอบ เช่น การเตรียมอาหารส่วนใหญ่จะเป็นแม่และมีลูกสาวเป็น

ลูกมือ สำหรับพ่อหรือลูกชายจะเตรียมเครื่องมือเครื่องใช้เพื่อออกไปทำงานในไร่ในสวน เมื่อท้องฟ้าสว่างแล้วทุกคนจะไปช่วยกันทำงานถึงเวลาเย็น การเดินทางไปทำไร่ทำสวนยังใช้การเดินทางเท้า ซึ่งระยะทางจากบ้านถึงเรือสวนไร่นาก็ไม่ไกลมากนัก ส่วนใหญ่ไปเข้าเย็นกลับยังได้ สำหรับการทำสวนจะอยู่บริเวณไม่ไกลจากบ้านมากนัก บางครอบครัวที่ตั่งบ้านอยู่ในบริเวณเดียวกับสวนกล้วยตานีเลยก็มี

พ่อแม่ยังคงเป็นหลักในการทำอาชีพเกษตร และมีลูกชายเป็นตัวช่วยด้านแรงงานเป็นสำคัญในภาคเกษตรช่วงแรกของยุคนี้ แต่เมื่อมีความเจริญเข้ามาในหมู่บ้าน ประกอบกับรายได้จากภาคเกษตรเพียงอย่างเดียวเริ่มไม่เพียงพอที่จะผ่อนปรนมอเตอร์ไซด์ หรือของใช้อื่น ๆ ทำให้การออกไปทำงานรับจ้างหรืองานอื่น ๆ นอกชุมชนเริ่มมีมากขึ้นเรื่อย ๆ แม้กระทั่งลูกสาวที่สมัยก่อนจะมีหน้าที่รับผิดชอบงานบ้านเป็นสำคัญ ก็สามารถช่วยกันหารายได้มาเลี้ยงครอบครัวได้เหมือน ๆ กับ พ่อแม่ หรือพี่ชาย เช่น รับจ้างปลูกยา เก็บข้าวโพด

“...ยายกับตา และลูก ๆ ช่วยกัน ..” (ยายทองปลิว อัมเอม อายุ ๗๒ ปี)

“...ทุกคนจะลูกกันตั้งแต่เข้ามิดช่วยกันปอกกล้วยใส่กะละมัง ...ทำกล้วยตาก...” (ยายบุญยัง เกื้อหนุน อายุ ๗๐ ปี)

เมื่อคนในชุมชนมีการติดต่อเชื่อมโยงกับคนในชุมชนอื่นๆ ภาระงานต่างๆ ก็ค่อยๆ เปลี่ยนแปลงไปตามสภาพของสังคม เช่น รัฐกำหนดให้เด็ก ๆ ต้องเรียนจนจบชั้น ป.๖ ทำให้เด็ก ๆ ที่มีหน้าที่ต้องไปเรียนหนังสือต้องไปโรงเรียนในวันจันทร์-ศุกร์ ในวันหยุดเสาร์-อาทิตย์หรือเมื่อมีเวลาว่างก็จะไปช่วยพ่อแม่ทำงานในวันหยุดของโรงเรียน สำหรับเด็ก ๆ ที่ยังเล็กไม่สามารถช่วยเหลืองานพ่อแม่ได้ก็จะเป็นหน้าที่ของปู่ย่าตายายที่จะต้องเลี้ยงดูแทนพ่อแม่ ซึ่งแตกต่างจากสมัยก่อนที่ เด็ก ๆ จะไปกับพ่อแม่ ติดตามพ่อแม่ไปในนา ในสวน ในไร่เกือบตลอดเวลา

“...อายุ ๗ ขวบ ก็จะเข้าโรงเรียนที่ใกล้บ้าน...เด็กจะอยู่บ้านกับปู่ย่าตายาย พ่อแม่ก็จะไปทำงานทำนา..” (ป้าประทุม แก้วทองทอง อายุ ๔๔ ปี).

ลักษณะความสัมพันธ์

ช่วงเวลาดังกล่าวจากการเก็บเกี่ยวผลผลิตทางการเกษตรในแต่ละชุมชนจะมีงานวัด งานบุญต่างๆ จะมีการละเล่น หนังกลางแปลง ลิเก รำวง ทำให้ชาวบ้านได้พบปะสังสรรค์ สร้างความรู้จักคุ้นเคยกับคนในชุมชน และได้เป็นการช่วยเหลืองานส่วนรวมอีกด้วย เนื่องจากในสมัยนี้คนในชุมชนส่วนใหญ่ต่างเริ่มที่จะทำมาหากินของใครของคนนั้น และเริ่มที่จะออกไปทำงานนอกชุมชนมากยิ่งขึ้นทำให้โอกาสของคนรุ่นหลังที่จะทำอาชีพเดียวกันกับพ่อแม่ครอบครัว แล้วได้ช่วยเหลือกันในการประกอบอาชีพมีลดน้อยลง การจัดงานบุญของวัดหรือหมู่บ้าน หรืองานประเพณีต่าง ๆ ทำให้คนในชุมชนได้มีโอกาสกลับมาพบปะกันได้เป็นอย่างดี

“...เมื่อทำนาเสร็จ สมัยก่อนมีงานวัด..มีหนังกลางแปลง หนังขายยา...หนุ่ม ๆ สาว ๆ จะนำเสื่อมาปูนั่งดูหนัง ดูลิเก ดูรำวง ...เป็นการพักผ่อนหลังจากเหน็ดเหนื่อยงาน และพบปะพูดคุยกัน...” (ป้าประทุม แก้วทองทอง อายุ ๔๔ ปี)

เนื่องจากชาวบ้านบางชุมชนมีการปลูกพืชหลากหลายชนิด หรือไม่ก็มีพื้นที่ในการทำเกษตรมากขึ้นทำให้ต้องใช้เวลาในการดูแลมากขึ้น จึงไม่ค่อยได้ไปช่วยเหลือเพื่อนบ้านเหมือนเช่นแต่ก่อน เริ่มมีการซื้อขายภายในชุมชนแทนการให้ หรือการแลกเปลี่ยน แต่ยังคงมีการเอาแรงกันอยู่บ้างในหมู่คนที่สนิทกัน หรือญาติพี่น้องกัน รวมทั้งมีการจ้างแรงงานจากชุมชนภายนอกเข้ามา เนื่องจากทุกคนครบถ้วนทำเรื่องสวนไร่นามากขึ้นจำเป็นต้องใช้แรงงานมากขึ้น และอีกประการหนึ่งคือคนในแต่ละครอบครัวหรือชุมชนบางส่วนออกไปทำงานนอกชุมชน ทำให้ขาดแคลนแรงงานในชุมชน และการใช้เทคโนโลยีเครื่องทุ่นแรงต่างๆ ส่งผลในผลผลิตที่ได้มีปริมาณที่มาก ซึ่งส่วนใหญ่จะทำในเวลาเดียวกัน จึงเกิดการแข่งขันในเรื่องตลาด ชาวบ้านต้องรู้จักการติดต่อพ่อค้าคนกลางด้วยตนเอง รู้จักหาตลาดจำหน่ายสินค้าด้วยตนเองมากขึ้น เช่น การมีสัมพันธภาพที่ดีกับพ่อเลี้ยงสุทนต์ ทำให้มีเครือข่ายในการจำหน่ายส้มเขียวหวาน

“...หน่อกล้วยที่จะเอามาปลูกชาวบ้านจะซื้อขายกัน หน่อละ ๕ บาท...” (ป้าทัศนีย์ อาตุร อายุ ๕๕ ปี)

“...จ้างงานจากพื้นที่อื่นเข้ามา

นอกจากจะมีพ่อค้าเข้ามาติดต่อซื้อขายผลผลิตถึงในหมู่บ้านเช่นในยุคแรกแล้ว ยังมีคนในชุมชนที่มีทุนทรัพย์เป็นพ่อค้ารับซื้อผลผลิตไปขายให้กับตลาดข้างนอก แรกๆ ก็ซื้อผลผลิตในหมู่บ้านที่พี่น้องกันเอง เพื่อลดปัญหาความไม่ซื่อสัตย์ของพ่อค้าคนกลาง เมื่อผลผลิตในหมู่บ้านพี่น้องไม่พอจำหน่ายในตลาดก็จะขยายวงที่จะซื้อผลผลิตออกไปมากขึ้น เป็นเพื่อนบ้านในหมู่บ้านด้วยการใช้การขนส่งทางแม่น้ำยมเริ่มลดลง ทั้งนี้เริ่มมีคนนอกเข้ามาในหมู่บ้าน เริ่มมีรถยนต์ รถมอเตอร์ไซด์ในหมู่บ้านมากขึ้น ทำให้มีการติดต่อค้าขายกับจังหวัดอื่นๆ เพิ่มขึ้น และตลาดขายผลผลิตใหญ่ขึ้นถึงระดับประเทศ เช่น การนำใบตองกล้วยตานีไปขายที่ตลาดไท รวมทั้งการนำพันธุ์พืชต่างๆ ที่เป็นที่ต้องการของตลาดภายนอกชุมชนเข้ามาขายแลกเปลี่ยนกับคนในชุมชน ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงการปลูกพืชของชุมชนเป็นไปตามความต้องการของตลาดภายนอกชุมชนมากขึ้น

“...พ่อเลี้ยงสุทนต์ เป็นคนจังหวัดแพร่ น้ากล่ำส้มมาจากเมืองแพร่เข้ามาปลูก...เมื่อชาวบ้านเห็นว่าขายได้ราคาดีกว่าข้าวโพด ก็เริ่มมีการหันมาปลูกส้มมากขึ้น...” (พ่อใหญ่แถม ญาณปัญญา อายุ ๖๙ ปี)

เมื่อว่างจากการทำไร่ทำนา ชาวบ้านบางคนก็มีการหารายได้เพิ่มเติม เช่น ค้าวัวค้าควาย กับคนในพื้นที่อำเภอหรือจังหวัดใกล้เคียง

“...พ่อของลุงมีอาชีพทำนา พ่อลุงเป็นหนุ่มอายุ ๑๗-๑๘ ปี ก็เริ่มช่วยพ่อค้าวัว...เมื่อว่างจากการทำนา เมื่อซื้อไปเลี้ยงให้อ้วนแล้ว ...ก็นำมาขายต่อ...” (ลุงสำรวย วรรณช อายุ ๕๗ ปี)

มีบริษัทค้าผลผลิตทางการเกษตร และพ่อค้าในพื้นที่ใกล้เคียงเข้ามาซื้อผลผลิตในหมู่บ้าน เช่น บริษัท รังโก้ จำกัดเข้ามาซื้อส้มจากชุมชนบ้านสุเม่น ทำให้ชาวบ้านได้เรียนรู้วิธีการขายส้มที่ได้ราคาดี มีทางเลือกที่จะเลือกขายให้กับผู้รับซื้อที่ให้ราคาสูง

การเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้

การเรียนรู้ของชาวบ้านในการประกอบอาชีพ เกิดจากการเรียนรู้ด้วยตนเอง ลองผิดลองถูกแบบค่อยเป็นค่อยไป มีการทำซ้ำบ่อยๆ เพื่อสั่งสมประสบการณ์และนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์กับการดำเนินชีวิตมากขึ้น เช่น การขยายพันธุ์กล้วย

“...ซื้อหน่อกล้วยมาหน่อละ ๕ บาท จะขยายปลูกไปเรื่อย ๆ แต่ส่วนใหญ่จะมีหน่อกล้วยจากที่รุ่นพ่อรุ่นแม่ ขอกันมากลูกจนขยายพันธุ์ได้โดยไม่ต้องเสียเงินซื้อหน่อกล้วยมากนัก...” (ป้าทัศนอาตุร อายุ ๕๕ ปี)

“...ปลูกกันมานานแล้ว...รู้ว่าจะต้องดูแลรักษาอย่างไร จึงจะได้ผลดี สัมจึงจะได้ราคา...” (พ่อใหญ่ แถม ญาณปัญญา อายุ ๖๔ ปี)

ชาวบ้านมีการปลูกพืชที่หลากหลายชนิดมากขึ้น เพื่อสร้างรายได้ที่แน่นอนให้กับครอบครัว และเพียงพอค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้น และเมื่อมีความเจริญเข้ามาทำให้คนในชุมชนเริ่มมีการติดต่อซื้อขายกับคนนอกชุมชน พืชผลชนิดใดที่ตลาดนอกชุมชนต้องการชาวบ้านก็จะปลูกเพื่อนำไปขายให้กับคนนอก เช่น ในชุมชนบ้านแม่เทินได้มีการปลูกข้าวโพดแทนข้าวไร่เพราะข้าวโพดขายได้ราคาดีทำให้มีเงินในการใช้จ่ายซื้อของใช้ต่างๆ การทำข้าวไร่จึงลดน้อยลงและในที่สุดชาวบ้านหันมาทำนาเพื่อมีข้าวไว้กินแทนการทำข้าวไร่ แล้วประกอบอาชีพอื่นๆ ด้วย เช่น รับจ้าง

“...ข้าวไร่ ทำอยู่ ๓-๔ ปี แล้วก็เลิกทำ มาปลูกข้าวโพดขายเพราะได้ราคาดี แล้วก็เริ่มทำนา...” (พ่อชาถาวร ออย่าห้าม อายุ ๖๘ ปี)

“...ข้าวไร่เลิกทำไปเลย ทำนาแทน แล้วเอาที่ปลูกข้าวไร่มาปลูกข้าวโพดขายได้เงินมากกว่า... พวกเรากียังเอาแรงกันเหมือนเดิมในหมู่บ้าน” (ลุงจำเนียร พุ่มเบ็ง อายุ ๕๘ ปี)

ชาวบ้านเริ่มหิวโหยมากขึ้นมีการเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้ภายนอกชุมชนมากขึ้น เช่น เมื่อเห็นว่าพ่อเลี้ยงสุรณ ทำส้มเขียวหวานแล้วได้ผลผลิตดี ชาวบ้านก็ค่อยๆ เรียนรู้ด้วยการขอลำมา ๔-๕ ต้นเพื่อทดลองปลูก และเพาะพันธุ์กล้วยเอง เพื่อลดค่าใช้จ่ายในการลงทุน สวนส้มเขียวหวานจึงค่อยๆ เพิ่มปริมาณมากขึ้นแทนไร่ข้าวโพด และพืชไร่อื่น ๆ เมื่อชาวบ้านมีความรู้ในการทำไร่ ทำนา หรือทำสวนที่ประสบความสำเร็จทำให้ตนเองได้ผลผลิตดี ขายได้ราคา ก็จะบอกเล่ากับเพื่อนบ้าน ใครที่สนใจจะทำอาชีพเดียวกันก็จะพูดคุยในเรื่องเดียวกัน มีการช่วยเหลือกันเหมือนกับเป็นเครือข่ายของกลุ่มคนที่ประกอบอาชีพเดียวกัน เมื่อมีข่าวสารใหม่ๆ ก็จะบอกให้รู้ทั่วๆ กัน การลงทุนต่างๆ สำหรับคนรุ่นหลังจึงใช้ต้นทุนในการผลิตที่ต่ำ ประกอบกับขายได้ผลผลิตได้ราคาดี เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนี้ทำให้คนในชุมชนหันมาประกอบอาชีพเหล่านี้มากขึ้น ซึ่งต่อมาส่งผลให้ผลผลิตราคาตกต่ำ ชาวบ้านต้องหาตลาดอื่นๆ เพิ่มขึ้นอีก เพื่อจำหน่ายสินค้าของตนเอง ทำให้บางครอบครัวเลิกทำอาชีพเหล่านี้แล้วหันไปประกอบอาชีพอื่นๆ ก็มี

ตอนที่ ๓ ยุคการเกษตรเพื่อการค้า (พ.ศ. ๒๕๔๐-๒๕๕๒)

วิถีชีวิตในการประกอบอาชีพ

ในปัจจุบันการประกอบอาชีพของแต่ละครอบครัวส่วนหนึ่งเป็นอาชีพที่ทำต่อเนื่องกันมาจากพ่อแม่ โดยมีที่ดินที่เป็นมรดกจากพ่อแม่ส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งอาจมีการซื้อที่ดินเป็นของตนเอง หรือบ้างก็เช่าที่ดินใกล้เคียง เพื่อทำเป็นธุรกิจเกษตรกรรมและการค้าเพื่อสร้างกำไรให้ได้มากกว่าการลงทุน ทั้งนี้เนื่องจากมีเทคโนโลยีที่ทันสมัยเข้ามามีบทบาทกับอาชีพในภาคการเกษตรเป็นอย่างมาก เช่น การทำนาแทบจะไม่ต้องใช้แรงงานคนเลย ส่วนแรงงานสัตว์เช่น วัว ควาย แทบจะไม่มีให้เห็นอีกแล้ว มีแต่รถไถ รถบั่น รถเกี่ยว เข้ามาแทนที่แรงงานคน และความเจริญก้าวหน้าเหล่านี้ รวมทั้งระบบชลประทานต่างๆ ที่เข้าสู่ชุมชน ทำให้บางพื้นที่ทำนาปีละ ๓ ครั้ง สำหรับชุมชนในที่ดอนหรือเนินเขาก็เปลี่ยนมาทำนา ทำสวนส้มเขียวหวานแทนการทำข้าวไร่ สำหรับข้าวโพดหรือพืชอื่นๆ ก็ยังคงมีปลูกอยู่บ้าง หรือในบางครอบครัวปลูก ๑ หลาน ๑ ก็ไม่ได้มีอาชีพภาคการเกษตรสืบต่อจากคนรุ่นก่อน จึงนิยมให้ผู้อื่นเช่าที่ดินเหล่านั้น โดยตนเองก็มีรายได้จากการประกอบอาชีพอื่น และยังไม่รายได้จากการเก็บค่าเช่าที่ดินที่ได้รับมรดกจากพ่อแม่ปู่ย่าตายาย สำหรับการใช้จ่ายประโยชน์จากที่ดินเหล่านี้ ก็จะขึ้นอยู่กับคนเช่าว่าจะนำไปใช้ปลูกพืชชนิดใด ตามความต้องการของคนที่มาเช่าที่ดิน

“...มีที่ดินที่ได้จากพ่อ ..๑๐ ไร่ ลุงขอซื้อจากญาติพี่น้องกันเขาไปอยู่กับลูกต่างจังหวัด ...จนได้ที่ดินเพิ่มอีก ๒๗ ไร่” (ลุงชอบ เอ็มอีม อายุ ๖๐ ปี)

“...บ่มีสวนใบตองกล้วยมาจากพ่อแม่ ปู่ย่าตายายจำนวน ๘ ไร่..” (ป้าดาวเรือง สังข์บ้อม อายุ ๕๓ ปี)

“...มีค่าใช้จ่ายมากขึ้น ค่าไฟ ค่ากับข้าว ส่งลูกเรียนหนังสือและอีกหลายๆ อย่างที่ต้องจ่าย...ก็เลยเปิดร้านขายของชำไปด้วย...” (ป้าบุญช่วย อย่าห้าม อายุ ๔๗ ปี)

การลงทุนในการประกอบอาชีพภาคการเกษตรเริ่มมีค่าใช้จ่ายมากขึ้น เช่น ค่าหน่อพันธุ์ ค่าปุ๋ย ค่าไฟฟ้าสูบน้ำ ค่าขนส่ง ค่าลูกจ้าง โดยเฉพาะค่าใช้จ่ายด้านเครื่องจักรเทคโนโลยีต่างๆ (เช่น รถบั่น รถเกี่ยวข้าว รถไถ ฯลฯ) เป็นที่ต้องการของเกษตรกรมากขึ้นเนื่องจากความจำเป็นเรื่องของแรงงานที่มีน้อยลง ต้องการความรวดเร็วทันเวลาในการขายผลผลิตให้ได้ราคาและการลงทุนครั้งใหม่ที่จะเกิดขึ้น ชาวบ้านที่มีที่ดินทำกินในภาคการเกษตรไม่มากนักทำให้การประกอบอาชีพภาคการเกษตรปลูกพืชไร่ พืชสวน เพียงชนิดเดียวจึงทำให้มีรายได้ไม่เพียงพอกับรายจ่าย จึงจำเป็นต้องมีการสร้างรายได้เพิ่ม เช่น การปลูกผลไม้อื่นๆ ไร่ขายตามฤดูกาล หรือลูกๆ หลานๆ ออกไปทำงานอื่นๆ นอกชุมชน

“..เมื่อความต้องการของตลาดมากขึ้น ประกอบกับมีถนนทำให้การเดินทางสะดวกยิ่งขึ้น มีรถบรรทุกเข้ามารับซื้อไปขายจังหวัดไกลๆ ในกรุงเทพ มีการจ้างลูกน้องขึ้นไปตองเที่ยวละ ๔-๕ คน..” (ลุงชอบ เอ็มอีม อายุ ๖๐ ปี)

“...มีการปลูกมะปราง สะมุต ทำให้มีรายได้เสริม..” (ป้าดาวเรือง สังข์บ้อม อายุ ๕๓ ปี)

“...ในช่วงฤดูแล้งใช้น้ำจากโครงการสูบน้ำด้วยไฟฟ้าของหมู่บ้าน ๒ วัน คิดราคาชั่วโมงละ ๘๐ บาท ...ค่าปุ๋ยไร่ละ ๑ ลูก ลูกละ ๑๑๐ บาท...” (ป้าดาวเรือง สังข์บ้อม อายุ ๕๓ ปี)

“...มีการจ้างแรงงานแทนการเอาแรงช่วยกัน ..จ้างรดน้ำไร่ละ ๑,๐๐๐ บาท ...ซื้อปุ๋ยยูเรีย ยาฆ่าแมลง ยาเบื่อหอยและปู...”

การเก็บเกี่ยวผลผลิตเพื่อขึ้นอยู่กับชนิดของพืชที่ปลูก บางบ้านเก็บเกี่ยวมากกว่าปีละ ๑ ครั้ง เพราะมีการปลูกพืชหลายชนิด เช่น กล้วยตานี มะปราง ละมุด ข้าว ข้าวโพด รายได้จากการประกอบอาชีพนั้น ชาวบ้านจะแบ่งเป็นค่าใช้จ่ายต่างๆ ที่จำเป็น กล่าวคือส่วนหนึ่งเป็นค่าใช้จ่ายของครอบครัวตลอดปี อีกส่วนหนึ่งไว้สำหรับส่งลูกเรียนหนังสือ เมื่อมีค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นจึงมีการทำงานเพื่อหารายได้เพิ่ม เช่น รับจ้างดายหญ้าในสวน การรับจ้างสอยใบตอง ทำงานทุกอย่างที่มีการจ้างงาน จนปัญหาทุกอย่างผ่านพ้นไปด้วยดี บางครอบครัวก็กลับมาอยู่โดยใช้ชีวิตแบบพอเพียงกับสภาพของตนเองและครอบครัวเหมือนคนรุ่นก่อนที่ไม่มีหนี้สินใดๆ

“...มีการทำสวน แล้ว ปลูกผลไม้อื่นๆ ...รายได้ที่รับจ้างก็แล้วแต่ ใครจ้างอะไรก็ไปทำ..เพราะลูกๆ เรียนต้องใช้เงินเยอะ..” (ป้าดาวเรือง สังข์ป้อม อายุ ๕๓ ปี)

นอกจากนี้ชาวบ้านที่ยังคงทำนาเพื่อไว้กินในครอบครัว และขายบ้างเมื่อเหลือจากเก็บไว้กินสำหรับครอบครัวที่มีที่ดินทำกินเหล่านี้ได้ตกทอดมาจากมรดกของคนรุ่นก่อนในครอบครัวจะยังคงมีความเชื่อและเคารพธรรมชาติที่มองไม่เห็นเช่นเดียวกับยุคที่ ๑ และยุคที่ ๒ เช่น มีการทำขวัญสวนใบตอง หรือการทำขวัญข้าว โดยคนที่ไปประกอบพิธีกรรมต่างๆ ยังคงเป็นคนรุ่นพ่อแม่ที่เคยทำมาต่อเนื่องจากบรรพบุรุษ สำหรับคนรุ่นลูกหลานไม่ค่อยได้ไปร่วมกิจกรรมเหล่านี้สัก อาจเนื่องจากการมีภาระเรื่อง การเรียน หรือไปทำงานอื่นๆ นอกชุมชน

บทบาทของสมาชิกในครอบครัว

สมาชิกในครอบครัวยังเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการช่วยเหลือคนในครอบครัวหรือหารายได้เลี้ยงครอบครัว แต่หน้าที่ของครอบครัวในสมัยนี้อาจจะแตกต่างไปจากครอบครัวภาคเกษตรในยุคแรกๆ เนื่องจากในครอบครัวหนึ่งๆ พ่อแม่ลูกไม่จำเป็นต้องประกอบอาชีพเดียวกัน หรือมีการประกอบอาชีพแค่เพียงอาชีพเดียวเท่านั้น และสำหรับเด็กๆ ด้วยแล้วต้องมีหน้าที่เรียนหนังสือ ในวันหยุดเมื่อมีเวลาว่างจึงจะไปช่วยพ่อแม่ทำงาน หรือเมื่อเรียนจบแล้วก็ช่วยเหลืองานของครอบครัวได้ หากไม่ต้องออกไปทำงานนอกชุมชน

“..ได้อาศัยภรรยาที่ร่วมทุกข์ยากด้วยกัน มีลูกชาย ๑ คน ลูกสาว ๑ คน อีกคนหนึ่งเป็นกำลังให้ครอบครัวช่วยดูแลเรื่องการติดต่อและพูดคุยกับพวกบริษัทส่งออก...” (ลุงชอบ เอ็มอีม อายุ ๖๐ ปี)

“...ทุกวันนี้มีลู่ติเรก...สามี่ช่วยกันทำสวนด้วย...” (ป้าดาวเรือง สังข์ป้อม อายุ ๕๓ ปี)

สำหรับเด็กๆ ที่มีหน้าที่ต้องไปเรียนหนังสือตั้งแต่เล็กๆ ในวันหยุดอาจอยู่กับปู่ย่าตายาย หรือเมื่อโตพอที่จะช่วยเหลืองานพ่อแม่ได้บ้างแล้ว หากเวลาว่างก็จะไปช่วยพ่อแม่ทำงานบ้าง

“...ลูกคนโตช่วยบ้างในช่วงปิดเทอมเพราะเขาไปเรียนไกล ส่วนคนเล็กอยู่ชั้น ป.๔ ก็มาช่วยบ้างในวันหยุดเสาร์ อาทิตย์...” (ป้าดาวเรือง สังข์ป้อม อายุ ๕๓ ปี)

ลักษณะความสัมพันธ์

นอกจากความสัมพันธ์ในครอบครัวของตนเอง พ่อแม่ลูก ซึ่งส่วนใหญ่เป็นครอบครัวเดี่ยวแล้วยังมีการช่วยเหลือกันระหว่างญาติพี่น้องที่อยู่บ้านใกล้เคียงกัน สำหรับญาติพี่น้องที่ย้ายไปอยู่ที่อื่นหรือไปทำงานที่อื่นๆ ก็ไม่ค่อยได้พบกันหน้ากันได้บ่อยนัก ทำให้ความสัมพันธ์ของรุ่นลูกหลานเริ่มห่างกันมากขึ้น สำหรับผู้ที่ประกอบอาชีพภาคเกษตรกรรมยังคงมีการติดต่อกับพ่อค้าภายนอกมากขึ้น เช่น พ่อค้าที่ตลาดไท กรุงเทพฯ ติดต่อกับขายส่งออกไปต่างประเทศ หรือร้านขายปุ๋ย ขายอุปกรณ์การเกษตรในตัวอำเภอ หรือจังหวัด

“...เมื่อมีปัญหาน้ำมันแพง ไม่ค่อยไปเอาใบตองไปส่งขาย...แต่พ่อค้าคนกลางรู้แหล่งผลิตก็มาซื้อด้วยตนเองที่คลองกระเจง...” (ลุงชอบ เอ็มอี. อายุ ๖๐ ปี)

“...ลูกหลานพี่ๆ น้องๆ เด็กผู้ชายอายุ ๑๔-๑๘ ปีที่ไม่ชอบเรียนหนังสือ จะมารับจ้างขึ้นใบตอง...” (ลุงชอบ เอ็มอี. อายุ ๖๐ ปี)

“...พวกเราไปด้วยกัน...ไปซื้อรถป่น...ที่ร้านเตี้ยง่วนก็...” (น้ำพิชิต มั่นประสงค์ อายุ ๓๐ ปี น้าจวน ไกรกิจราษฎร์ อายุ ๒๙ ปี น้าน้อย พยอม อายุ ๓๐ ปี น้าชนพล ไกรกิจราษฎร์ อายุ ๒๘ ปี)

“...ปุ๋ยเคมีจะซื้อมาจาก...ร้านเสมียนเกษตร...จะหว่านปุ๋ยต่างคนต่างหว่านไม่เอาแรงกัน...” (น้ำพิชิต มั่นประสงค์ อายุ ๓๐ ปี)

ความสัมพันธ์ในเครือญาติ ระหว่างครอบครัวต่างก็เริ่มจางลง เพราะต่างคนต่างอยู่และต่างทำมาหากิน แต่ยังคงมีการติดต่อกันอยู่

“...ก็ต่างคนต่างอยู่ สวนใครสวนคนนั้น ญาติพี่น้องที่ไม่อยากเหนื่อยก็ไปทำงานทำที่อื่น...ก็เลยห่างๆ กันไปไม่เหมือนรุ่นปู่ย่าตายาย ที่ลูกๆ หลานๆ ปลูกบ้านอยู่ใกล้กัน...” (ป้าดาวเรือง สังข์ป้อม อายุ ๕๓ ปี)

มีความสัมพันธ์ระหว่างลูกจ้างและนายจ้างเกิดขึ้นในทุกชุมชน มีทั้งการจ้างงานจากภายนอกชุมชนเข้ามาทำงานในชุมชน และการจ้างคนในชุมชนบ้างเป็นบางส่วน เนื่องจากคนในชุมชนต่างคนต่างมีงานที่ต้องทำหรือรับผิดชอบในครอบครัวของตนเอง หรือไม่ก็ออกไปทำงานนอกชุมชน ทำให้แรงงานในชุมชนมีไม่เพียงพอสำหรับการประกอบอาชีพในชุมชน

“...ไปขายใบตองเที่ยวหนึ่ง จ้างคนไป ๔-๕ คน...” (ลุงชอบ เอ็มอี. อายุ ๖๐ ปี)

“...โทรศัพท์ไปนัดนายเตอร์เจ้าของรถป่น...ก่อนล่วงหน้า ๓ วัน ชาวบ้าน...ยอมรับฝีมือ...” (น้ำพิชิต มั่นประสงค์ อายุ ๓๐ ปี)

“...ทำมากขึ้น ก็ต้องมีคนงาน...แม้จะมีเครื่องจักรช่วยในการคัดสั้ก็ตาม แต่ก็ต้องหาคนช่วย...” (ลุงทรง พรมสาร อายุ ๕๐ ปี)

“...ในหมู่บ้านเรา (บ้านสุเม่น) ไม่ค่อยมีใครรับจ้าง ต้องไปหาจ้างคนงานจากบ้านอื่น เช่น บ้านหาดรั้ว บ้านแม่ฮู้ เพราะต่างคนต่างทำของตัวเอง ลูกๆ ก็ไปเรียนบ้าง...” (ลุงบุญ ไจครุช อายุ ๔๓ ปี)

การเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้

เมื่อขายผลผลิตได้ในราคาต่ำ ชาวบ้านมีการแก้ปัญหาด้วยการติดต่อตลาดซื้อขายด้วยตนเองมากขึ้น หาแหล่งหรือตลาดที่หลากหลายมากขึ้น มีการใช้ปุ๋ยจากธรรมชาติเหมือนรุ่นปู่ย่าตายายแทนปุ๋ยเคมี เพื่อลดค่าใช้จ่ายของครอบครัว

“...พ.ศ. ๒๕๔๘ ถูกพ่อค้าคนกลางจากกรุงเทพฯดราคา ลุงจึงพยายามหาตลาดส่งไปตองเพิ่ม...”
(ลุงชอบ เอมอิม. อายุ ๖๐ ปี)

“..ค่าใช้จ่ายเยอะ ลูกเรียนด้วย ช่วงหลังๆ ...ป่าไม่ค่อยได้ใช้ปุ๋ย เสียหายเงิน เริ่มกลับไปใช้วิธีของปู่ย่า ตายายที่เขาใช้กันกล้วยแก่ๆ ตัดเป็นท่อนๆ วางที่โคนต้น ให้กลายเป็นปุ๋ย..” (ป้าดาวเรือง สังข์ป้อม อายุ ๕๓ ปี)

ด้วยความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีที่ทำให้ชาวบ้านสามารถผลิตผลผลิตทางการเกษตรได้ในปริมาณมากขึ้นแล้ว ความรวดเร็วทางการติดต่อสื่อสารระหว่างชาวบ้านกันเอง และผู้อื่นที่เกี่ยวข้อง เป็นไปอย่างรวดเร็วเมื่อมีความเคลื่อนไหวในเรื่องของราคาขายสินค้า หรือแม้กระทั่งการซื้อขายอุปกรณ์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องจากภาคการเกษตร ชาวบ้านก็มีทางเลือกมากขึ้น เจ้าของกิจการมีการขายตรงให้กับชาวบ้าน เช่น การขายปุ๋ย การขายฟ่อนส่งรถเกี่ยวข้าว หรือเครื่องมือการเกษตรอื่นๆ อีกทั้งหน่วยงานภาครัฐ เช่น ธกส. ยังเป็นแหล่งเงินทุนกู้ยืมสำคัญสำหรับให้เกษตรกรนำไปลงทุนก่อนแล้วเมื่อขายผลผลิตได้แล้วจึงนำมาส่งคืน และการเรียนรู้ในเรื่องการประกอบอาชีพต่าง ๆ ชาวบ้านมุ่งเน้นให้ลูกหลานเข้าเรียนในระบบโรงเรียนมากยิ่งขึ้น

สำหรับพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ทั้งที่ดิน น้ำ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการทำเกษตรกรรม ชาวบ้านจะเห็นว่าการทำอาชีพในหมู่บ้านสามารถสร้างรายได้ให้กับตนเองและครอบครัวได้ ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังคงทำงานในชุมชน บางครอบครัวประกอบอาชีพสืบทอดกันจากรุ่นพ่อ บ้างก็ลงทุนในอาชีพอื่นๆ เพราะมีต้นทุนด้านที่ดิน แหล่งน้ำที่อุดมสมบูรณ์ แต่มีแนวคิดใหม่ๆ ในการลงทุนปลูกพืชอื่นๆ แทนพืชเดิมที่ราคาเริ่มไม่แน่นอน

“...ชุมชนบ้านเราแทบจะไม่มีคนออกไปทำงานที่อื่น เพราะมี รายได้พอเลี้ยงตนเองและครอบครัว..มีรายได้จากการทำสวน หรือบ้างก็มีการจ้างงานเกิดขึ้นในหมู่บ้านจนแรงงานในหมู่บ้านไม่พอเพียง...” (น้าประกิจ ยุธยาตร อายุ ๔๓ ปี)

การทำอาชีพภาคการเกษตรอาชีพหนึ่ง ๆ ถึงจุดอิ่มตัว เช่น อาชีพการทำสวนส้มเขียวหวาน เริ่มมีการลงทุนสูงขึ้นในด้านราคาปุ๋ย ประกอบกับราคาขายส้มเขียวหวานเริ่มต่ำลง ทำให้ชาวบ้านหาทางออกด้วยการทดลองปลูกยางพาราควบคู่ไปด้วย เพื่อให้ครอบครัวมีรายได้เพิ่มเติม จึงหาอาชีพใหม่มาเสริมรายได้ให้กับครอบครัว จะได้ไม่เกิดภาวะหนี้สินจากการลงทุน เพราะมีรายได้เพิ่มเติมจากอาชีพเสริม และนอกจากนี้ชาวบ้านยังมองว่าเด็กๆ รุ่นหลังควรรู้จักการทำอาชีพของครอบครัวเพื่อจะได้มีทางเลือกในการดำเนินชีวิตมากขึ้น หากเรียนจบแล้วไม่มีงานทำก็ยังสามารถกลับมาทำงานกับครอบครัวของตนเองได้

จากการศึกษางานยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจังหวัดสุโขทัย ของนักเรียนที่ศึกษาเกี่ยวกับด้าน อาชีพภาคเกษตรกรรม จะเห็นได้ว่าความสัมพันธ์ของคนในครอบครัว ชุมชน มีการเปลี่ยนแปลงไปตาม สภาพการเปลี่ยนแปลงของบริบททางสังคมไม่ว่าจะเป็นความเจริญด้านสาธารณูปโภค หรือความ เจริญก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีจากอดีตจนกระทั่งถึงปัจจุบัน ล้วนทำให้การประกอบอาชีพภาค เกษตรกรรมของชุมชนในจังหวัดสุโขทัยมีการเปลี่ยนแปลงไปด้วย จากเดิมที่ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพ การเกษตร ทำนา ทำไร่ ทำสวน เพื่อกินอยู่และใช้ในครัวเรือน โดยใช้แรงงานคนในครอบครัวแรงงานสัตว์ เลี้ยงเป็นสำคัญโดยมีการปลูกข้าวไว้กินเกือบทุกครอบครัว แล้วมีการปลูกพืชอื่นๆ ตามความเหมาะสม ของพื้นที่แต่ละชุมชน จากครัวเรือน ญาติพี่น้องค่อยๆ เปลี่ยนมาเป็นการเริ่มเอาแรงช่วยเหลือซึ่งกันและ กันในชุมชน บ้านใกล้เคียง สู้การใช้แรงงานเครื่องจักรเทคโนโลยีแทนแรงงานคนในยุคปัจจุบัน ทำให้ เส้นทางของความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวญาติพี่น้องเริ่มลดลง แต่กลับมีการขยายความสัมพันธ์กับคน อื่นๆ นอกชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพของตนเองมากขึ้น เช่น ในปัจจุบันจำนวนแรงงานใน ชุมชนลดลง แต่มีความต้องการในการผลิตผลผลิตปริมาณมากขึ้น เพื่อสร้างรายได้ให้มากขึ้น จึงมีการจ้าง แรงงานจากภายนอกชุมชน หรือมีเครือข่ายของแรงงานเครื่องจักรเทคโนโลยี ร้านค้า พ่อค้า ธกส. มากขึ้น ...ชาวบ้านที่ไม่สามารถลงทุนในด้านที่ดิน เทคโนโลยีต่าง ๆ เหล่านี้ เพื่อสร้างรายได้ให้ครอบครัว เหมือนกับกลุ่มที่มีทุนนั้น ก็ยังคงประกอบอาชีพภาคการเกษตรเดิมแต่มีการประกอบอาชีพอื่นๆ เสริม มากขึ้น ปลูกพืชอื่นๆ เพิ่มขึ้น หรือไม่ก็คนรุ่นลูกรุ่นหลานก็ออกไปประกอบอาชีพอื่นๆ เพื่อช่วยกันหา รายได้มาเลี้ยงครอบครัว

เอกสารอ้างอิง

- โรงเรียนไกรในวิทยาคม รัชมังคลาภิเษก.(๒๕๕๒). การเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตที่พอเพียงของ ชาวนาชุมชนบ้านหนองเสาเกียร ตำบลไกรใน อำเภอกงไกรลาศจังหวัดสุโขทัย.ได้รับทุน สนับสนุนการวิจัยจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- โรงเรียนบ้านแม่เทิน. (๒๕๕๒). ความเป็นมาและวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมของชุมชนบ้านแม่เทิน. ได้รับ ทุนสนับสนุนการวิจัยจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- โรงเรียนบ้านวังลึก.(๒๕๕๒).วิถีชีวิตของชาวบ้านวังลึกกับสายน้ำแม่ลำพัน. ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- โรงเรียนบ้านสุเม่น. (๒๕๕๒). จากวันวานถึงวันนี้...วิถีชีวิตชาวสวนส้มเขียวหวานบ้านสุเม่น. ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- โรงเรียนวัดจันทร์ (ลอมราษฎร์บำรุง).(๒๕๕๒).วิถีชีวิตของชาวนาหมู่บ้านวัดจันทร์ อำเภอเมือง จังหวัดสุโขทัย. ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- โรงเรียนศรีสำโรงชนูปถัมภ์. (๒๕๕๒). ไร่ยาสูบชุมชนวังทอง...พัฒนาชีวิต..จากอดีตสู่ปัจจุบัน. ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- โรงเรียนสวรรคคณ์ันต์วิทยา. (๒๕๕๒). ใบตองกล้วยตานีสู่เศรษฐกิจคลองกระจะ. ได้รับทุนสนับสนุน การวิจัยจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

การสังเคราะห์งานวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ภาคเหนือจังหวัดแม่ฮ่องสอน

วิสุทธิ เหล็กสมบูรณ์

งานสังเคราะห์ครั้งนี้ ประมวลผลมาจากโครงการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นทั้งหมด ๖ ชิ้น ที่มีรายงานครบถ้วน เนื้อหาชัดเจนเพียงพอต่อการสังเคราะห์เบื้องต้น ได้แก่ โครงการวิจัย “ผีเจ้านาย สายใย ใจ กาย ชาวละโว้ป่าแป๋” โครงการวิจัย ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นว่าด้วยการจัดการป่าของชาวบ้านใน สอย, โครงการวิจัย “หนองจองคำ ความทรงจำนำวิถีชีวิตแม่ฮ่องสอน”, โครงการ “เฮ็ดอยู่ เฮ็ดกิน ใน ถิ่นป่าดง”, โครงการ “ความผันแปรสังคมไทใหญ่บ้านสบป่องกับการสืบทอดและการปรับเปลี่ยนของ เล่นพื้นบ้าน” และโครงการ “กินวอ : จากความทรงจำนำสู่การเปลี่ยนแปลงชุมชนลื้อ”

การสังเคราะห์ครั้งนี้ ใช้แนวคิดเรื่องทุนทางสังคมและการจัดการความรู้, แนวคิดเรื่องการ ปรับตัวทางสังคมวัฒนธรรม, แนวคิดเรื่องอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์, และแนวคิดเรื่องความเป็นคนชาย ขอบ มาปรับใช้ โดยสร้างเป็นกรอบแนวคิดในการสังเคราะห์ว่า ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในด้านการปรับตัว ของกลุ่มชาติพันธุ์ เป็นประวัติศาสตร์ของการปรับความสัมพันธ์ในสิทธิทางสังคมต่าง ๆ โดยเฉพาะสิทธิ ในการจัดการทรัพยากร โดยในระยะแรก ที่รัฐกับระบบทุนยังไม่มีบทบาทมากนักในชุมชน อำนาจในการ จัดการสิทธิดังกล่าวอยู่ในระดับชุมชนซึ่งมักกำกับโดยความเชื่อทางศาสนา ศาสนาและระบบความเชื่อ ดังเดิมเป็นอุดมการณ์ทางสังคมที่ถักทอความสัมพันธ์เชื่อมคนในชุมชนและระหว่างชุมชนต่าง ๆ เข้า ด้วยกัน ต่อมาเมื่อชุมชนมีการขยายตัว รัฐและทุนแผ่ขยายอำนาจเข้ามาในนามการพัฒนา ผลักดันให้ ชาวบ้านกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้กลายเป็นคนชายขอบ พวกเขาได้มีการปรับความสัมพันธ์วิถีการผลิตและ ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นไปปะทะประสานกับภาครัฐและทุนนิยมในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ผ่านการจัดการป่า แบบผสมผสาน ผ่านการศึกษาในระบบโรงเรียน ผ่านการจัดการงานประเพณี ซึ่งมีทั้งด้านการสร้าง ความหมายใหม่ และผลิตซ้ำความหมายเก่า ซึ่งก่อให้เกิดผลกระทบต่อกันกลุ่มต่าง ๆ ต่างกันไป

ผลการสังเคราะห์ พบว่า นับตั้งแต่แรกชุมชนตั้งอยู่แบบ “พออยู่พอกิน” ต่อมาเกิดปัจจัยที่ส่งผล ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในแม่ฮ่องสอน ได้แก่ การให้สัมปทานป่า สงครามโลกครั้งที่สอง การ สร้างถนนและโครงการพัฒนาต่าง ๆ และโลกาภิวัตน์ตามลำดับ โดยแต่ละพื้นที่ที่มีความเข้มข้นของเงื่อนไข เหล่านี้แตกต่างกัน ล้วนทำให้ชาวบ้านตกอยู่ในสภาพการเป็นคนชายขอบในด้านต่าง ๆ อย่างไรก็ตาม ข้อมูลจากกรณีศึกษา ได้สะท้อนให้เห็นถึงการปรับตัวของคนหลายกลุ่มหลายระดับทั้งที่อยู่ในจังหวัด แม่ฮ่องสอน และต่างถิ่นที่มาสัมพันธ์กันในช่วงเวลาต่าง ๆ โดยแบ่งรูปแบบการปรับตัวจำแนกกว้าง ๆ ได้สี่ ลักษณะคือ หนักไปทางต่อต้าน, หนักไปทางตอบรับ, หนักไปทางนิ่งเฉย, และหนักไปทางประนีประนอม ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับระดับความรุนแรงของปัญหาอำนาจของผู้เข้ามามีอำนาจ, และความเข้มแข็งของต้นทุนทาง

สังคมวัฒนธรรมชุมชน สะท้อนว่ารูปแบบการปรับตัวไม่ได้มีความสัมพันธ์แบบปะทะขัดแย้ง หรือคู่ตรงข้ามกันอย่างสิ้นเชิง แต่มีลักษณะเป็นพลวัต หนักไปทางใดนั้นขึ้นอยู่กับเงื่อนไขดังกล่าว แต่น่าสังเกตว่า จะมีลักษณะของการปรับตัวแบบประนีประนอมค่อนข้างสูง และมีลักษณะของการปรับตัวผสมผสานความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการและเทคโนโลยีสมัยใหม่, การสร้างการรวมกลุ่มแบบใหม่ๆ เช่น เครือข่ายต่างๆ ขึ้นมาช่วยเหลือ หนุนแรงค์ และเป็นตัวกลางในการจัดการปัญหาประสานกับภาคส่วนต่างๆ ได้เป็นอย่างดีในระดับหนึ่ง ซึ่งเป็นลักษณะของการปรับตัวเพื่อพยายามข้ามพ้นความเป็นคนชายขอบอันเป็นผลที่สืบเนื่องมาจากการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย

ทบทวนวรรณกรรม

รายงานการสังเคราะห์ครั้งนี้ พัฒนารอบแนวคิดขึ้นมาจากการทบทวนวรรณกรรมในเรื่องต่างๆ ดังนี้

๑. การปรับตัวทางสังคมวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์กับการพัฒนาพื้นที่สูง

แต่เดิมชุมชนชาวเขามีการเปลี่ยนแปลงอย่างช้า ๆ ด้วยศักยภาพในการพึ่งตนเอง ถึงแม้ไม่ได้ติดต่อกับโลกภายนอกมากนัก แต่ก็สามารถทำการผลิตเลี้ยงตนเองได้เป็นอย่างดี การติดต่อกับสังคมภายนอกก็ต่อเมื่อมีความจำเป็น หรือต้องการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าเป็นครั้งคราว (ชลดา, ๒๕๔๐ : ๑ อ้างใน วิสุทธิ, ๒๕๔๕ : ๖) ลักษณะดังกล่าวเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นกับจังหวัดแม่ฮ่องสอนซึ่งประกอบไปด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่และชาวเขายังอีกหลายกลุ่มที่มาอาศัยอยู่ร่วมกัน

เมื่อระบบนิเวศที่เคยเป็นแหล่งปัจจัยพื้นฐานของชุมชนและเงื่อนไขทางการผลิตเปลี่ยนแปลงไป อันเนื่องมาจากปัจจัยภายในชุมชน เช่น การเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร, ความต้องการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวเขาเอง, ความต้องการมีอำนาจศักดิ์ศรีและการยอมรับจากสังคมฯลฯ และปัจจัยภายนอกอันสำคัญยิ่งนั้นก็คือการเข้ามาของเทคโนโลยี ระบบการผลิตและอุดมการณ์แบบทุนนิยม ซึ่งมีความสัมพันธ์กับนโยบายและการพัฒนาของรัฐได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนท้องถิ่นเป็นอย่างมาก

แนวการพัฒนาของรัฐที่มุ่งเน้นการนำประเทศไปสู่ความทันสมัย (Modernization) ตลอดระยะเวลาสี่สิบปีที่ผ่านมา ทั้งจากการดำเนินงานโดยหน่วยงานของรัฐและเอกชน ผ่านสถาบันของเศรษฐกิจสังคมการเมืองการปกครองที่ทำหน้าที่เป็นกลไกต่าง ๆ ในการนำแนวทางการพัฒนานั้น รวมไปถึงการนำระบบคุณค่าต่างๆ โดยเฉพาะ อุดมการณ์ทุนนิยม อคติทางชาติพันธุ์ มาผลักดันให้ระบบการผลิตและระบบความสัมพันธ์ในมิติต่างๆที่เคยสั่งสม ถ้ายทอด ปรับเปลี่ยนจนตกผลึกเป็นระบบความคิด แบบแผนความสัมพันธ์ที่เกื้อหนุนต่อการดำรงอยู่อย่างเป็นชุมชน ที่มีคุณลักษณะเฉพาะของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วและแทบจะสิ้นเชิง (ทวิข, ๒๕๔๐:๑-๒ อ้างใน วิสุทธิ เหล็กสมบูรณ์ ๒๕๔๕ : ๗)

นอกจากนี้การสื่อสารคมนาคมที่สะดวกสบายขึ้นมีผลสนับสนุนให้ชาวเขาเกิดความคิดว่า พวกเขาควรต้องอยู่ภายใต้การปกครองบริหารของรัฐ (Geeddes, ๑๙๗๖ อ้างในชลดา, ๒๕๔๑ : ๙) แต่หากใน

ขณะเดียวกัน ระบบการผลิตที่อิงหลักการถือครองและการใช้ที่ดินตามจารีตประเพณี รวมไปถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นอื่นๆของชาวเขากลับกลายเป็นเรื่องผิดกฎหมาย (ชลดา, ๒๕๔๑ : ๙) ชุมชนชาวเขาจึงกลายเป็นชุมชนที่ทำผิดหลักกฎหมาย ทั้งในแง่หลักเกณฑ์จารีตในการจัดการและเข้าถึงทรัพยากร และเป็นชุมชนที่ถูกมองว่า “งมงาย” หรือ “ล้าหลัง” ในแง่หลักเกณฑ์จารีตในการจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งทั้งสองแง่มุมคือมายาคติที่รัฐสร้างขึ้นเพื่ออ้างความชอบธรรมในการเข้าไปพัฒนาชาวเขา หรือพูดง่าย ๆ ว่าเป็นเรื่อง การเมืองชาติพันธุ์ ที่วางอยู่บนฐานการแย่งชิงอำนาจในการเข้าถึงทรัพยากร ที่ทับซ้อนอยู่กับมายาคติ (Myth) ที่ว่าชาติพันธุ์ของตัวเองดีเด่นกว่าชาติพันธุ์อื่น (Ethnocentrism)³⁰⁹

เกี่ยวกับปฏิบัติการใช้อำนาจของรัฐผ่าน “การพัฒนาบนพื้นที่สูง” นั้น อารยะ ภูสาหัส และคณะ (๒๕๔๖) ได้ศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นการจัดการทรัพยากรส่วนรวมของชุมชนบริเวณลุ่มน้ำนาง-น้ำของในเขตอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน พบว่า ส่วนหนึ่งทำให้เข้าใจถึงประวัติศาสตร์และพัฒนาการกระบวนการขยายอาณาเขตและอำนาจ “รัฐ” เพื่อสร้างความเป็นรัฐไทย ด้วยการขยายพื้นที่ในการควบคุมคนด้วยการปกครองท้องถิ่น และการควบคุมทรัพยากรดิน น้ำ ป่าอย่างต่อเนื่องและโดยเบ็ดเสร็จ โดยใช้นโยบายการพัฒนาและกฎหมายที่ปฏิเสธการจัดการตามจารีตประเพณีของชุมชนเป็นกลไกสำคัญ โดยเฉพาะ พ.ร.บ. ป่าไม้ พ.ศ. ๒๔๘๔ กฎหมายที่ดิน พ.ศ. ๒๔๙๗ และ พ.ร.บ. ป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๗ ส่วนอีกด้านหนึ่งได้พบและเข้าใจว่า “ชุมชน” และชาวบ้าน มีประวัติศาสตร์ พัฒนาการ และความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ปรากฏในระบบคิดและวิธีการจัดการทรัพยากรส่วนร่วมทั้งในส่วนของชุมชน และในระหว่างชุมชนกับชุมชน เปลี่ยนแปลงไปตามบริบท และเงื่อนไข ทั้งจากภายในและภายนอกชุมชน ในแต่ละช่วงเวลา โดยเฉพาะนับแต่ช่วงที่ชุมชนมีปฏิสัมพันธ์กับการพัฒนาและทุนนิยมจากภายนอกมากขึ้น ความสัมพันธ์เชิงอำนาจในการจัดการทรัพยากรส่วนร่วมดังกล่าวได้เกิดความไม่เท่าเทียมกันมากขึ้น และการเบียดขับและกดทับที่สำคัญมาจากการอ้างสิทธิและอำนาจการจัดการตามนโยบายการพัฒนาและกฎหมายของรัฐนั่นเอง (อารยะ ภูสาหัส และคณะ ๒๕๔๖ : หน้า ๑๓๑)

ผลจากการพัฒนาและจำกัดควบคุมดังกล่าว ด้านหนึ่งก่อให้เกิดปัญหาแก่ชุมชนท้องถิ่น ทั้งด้านชีวิตความเป็นอยู่และความอ่อนล้าทางวัฒนธรรม ทำให้ชุมชนต้องปรับตัวต่อสู้ดิ้นรนจนนำไปสู่การละเมิดกฎกติกาทั้งตามจารีตชุมชนเอง และตามกฎหมายของรัฐ บริบทและเงื่อนไขดังกล่าว ได้ส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนระบบคิด และวิธีการจัดการของชุมชน จนที่สุด ได้นำไปสู่ความพยายามในการสร้างความหมายใหม่ให้กับชุมชน ในนามของเครือข่ายความร่วมมือของชุมชนที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมและกลุ่มชาติพันธุ์ โดยพยายามพลิกฟื้นความทรงจำร่วมกันของชุมชน หรือสำนักทางประวัติศาสตร์ของชุมชนกลับคืนมา ทั้งผ่านความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ ความสัมพันธ์เชิงเครือข่าย ฯลฯ ทั้งที่เป็น “ทุนทางสังคม” เดิม และที่สร้างขึ้นใหม่ โดยเคลื่อนไหวทั้งในระดับรากหญ้า ระดับกฎหมายและนโยบาย เพื่อสร้างอำนาจต่อรองในการเข้าถึงทรัพยากรมากขึ้น (อารยะ และคณะ ๒๕๔๖ : หน้า ๑๓๒)

³⁰⁹ ดูเพิ่มเติมใน กฤษดาพรรณ หงส์ดารมภ์ “ความเป็น ‘พวกเรา’ และ ‘พวกเขา’ ในสังคมไทย : การรายงานข่าวเกี่ยวกับชาวเขาในวาทกรรมหนังสือพิมพ์ไทย” ใน วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร ปีที่ ๑๙ - ๒๐ ฉบับที่ ๓ : ๒๒-๒๓.

อย่างไรก็ตาม รูปแบบการปรับตัวสามารถจำแนกได้หลายลักษณะ ไม่ว่าจะเป็น การต่อต้าน ,
ตอบรับ, นิ่งเฉย , และ/ หรือประนีประนอม

๒. ทูทางสังคมและการจัดการความรู้

อานันท์ กาญจนพันธุ์ (๒๕๔๑) ให้นิยามทูทางสังคม ว่าเป็น วิธีคิด และระบบความรู้ในการ
จัดการวิถีของความเป็นชุมชน เช่น การจัดการทรัพยากร การจัดระบบความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกันใน
สังคมชุมชน ไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ
หรือ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งเป็นเรื่องที่ต้องอาศัยวิถีคิดเชิงซ้อนและ
เกี่ยวข้องกับเรื่องระบบความรู้/ ภูมิปัญญา อีกทั้งต้องอาศัยกฎเกณฑ์มากำกับการใช้ความรู้ นั้น ซึ่งอาจ
เป็นในรูปของจารีต กฎหมาย หรือกฎเกณฑ์ทางสังคม พร้อมกันนั้น ต้องมีองค์กรที่เข้ามาทำหน้าที่
จัดการในเรื่องนั้นๆ โดยอานันท์ มองว่า มิติทางวัฒนธรรม เป็นทูทางสังคมเดิมของสังคมไทยที่สามารถ
ใช้เป็นจุดเชื่อมต่อที่มีประสิทธิภาพในการประยุกต์ใช้ในการพัฒนาต่างๆ รวมถึงการระดมทุนเพื่อสังคม
ทั้งนี้ ในการระดมทุนเพื่อสังคมดังกล่าว มาจากวิถีคิดอุดมการณ์สวัสดิการสังคมสองประการ คือ หลักการ
ต่างตอบแทนกัน (reciprocity) และหลักการใช้ประโยชน์ร่วมกัน (communality) ซึ่งจะเป็นจริงได้ ต้อง
อาศัยทูทางสังคมเข้าช่วย (อานันท์ , ๒๕๔๑ อ้างใน วรวิมล , ๒๕๔๘ : ๔๑ - ๔๒)

วรวิมล โรมรัตน์พันธ์ (๒๕๔๘) เสนอว่า แนวทางในการจัดการทูทางสังคมที่สามารถควบคุมได้
เป็นการจัดการที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบภายใน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง องค์ประกอบในระดับปัจเจกบุคคล
ซึ่งก็อาจรวมถึง องค์กรและชุมชนด้วย ส่วนการจัดการทูทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบภายนอก
ได้แก่ หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน นโยบาย กฎหมายต่างๆ โครงการ หรืองบประมาณที่มาจาก
ภายนอกนั้น เป็นเรื่องที่มีความซับซ้อนและควบคุมได้ยาก โดยการจัดการทูทางสังคมในระดับปัจเจก
บุคคล องค์กร และชุมชนนั้น จะเป็นการจัดการระบบคิด เพื่อปรับระบบคิดไปสู่การสร้างระบบ
ความสัมพันธ์ทางสังคมที่อยู่บนฐานความช่วยเหลือเกื้อกูล และความเอื้ออาทรต่อกันของกลุ่มบุคคล
(วรวิมล , ๒๕๔๘ : ๑๑๑)

จะพบว่าการจัดการทูทางสังคมจะกระทำผ่านความสัมพันธ์ที่ดี หากแต่ความสัมพันธ์ที่ดีนั้น จะ
เกิดขึ้นได้ ปัจเจกบุคคล องค์กร ชุมชน ต้องมีความเข้าใจซึ่งกันและกัน มีอุดมการณ์เอาประเด็นปัญหา
ร่วมเป็นตัวตั้ง วิเคราะห์ปัญหา บนพื้นฐานข้อมูล นั้นหมายถึงว่าต้องมีการจัดการความรู้ หมายถึง
ความรู้ท้องถิ่น ควบคู่ไปกับกระบวนการจัดการความสัมพันธ์

เกี่ยวกับเรื่องความรู้ท้องถิ่น นิธิ เอียวศรีวงศ์ (๒๕๔๗) ระบุว่า ความรู้ชุมชนหรือความรู้ของ
ท้องถิ่น (local knowledge) จะมีลักษณะสำคัญสี่ประการคือ

๑. เป็นความรู้เชิงปฏิบัติ , ซึ่งกำเนิดมาจากคนในท้องถิ่น หรือนำเข้ามาจากข้างนอกก็ได้

๒. มีมุมมองด้านศาสนาธรรม,
๓. ไม่อ้างความเป็นสากล แต่เป็นความรู้ที่อิงกับบริบทเฉพาะ,
๔. มักไม่มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร แต่ฝากไว้ในวัฒนธรรมประเพณี อยู่ในวิถีชีวิตของคน

อย่างไรก็ตาม นิธิ (๒๕๔๗) เห็นว่า ในอดีตการจัดการความรู้เหล่านี้ นิยมสืบทอดกันในชุมชน โดยเฉพาะในระดับครอบครัว เครือญาติ โดยมีวัด ผู้นำศาสนามาช่วยเสริมมุมมองทางศาสนาธรรม แต่ปัจจุบันสังคมวัฒนธรรมเปลี่ยนไปมาก ชุมชนหมู่บ้านเริ่มถูกแยกย่อยเป็นปัจเจก มีอาชีพที่หลากหลายขึ้น มิได้มีวิถีการผลิตร่วมกันแนบแน่นเหมือนเมื่อก่อน ชุมชนเริ่มมีมิติของการเชื่อมเป็นเครือข่ายวิชาชีพ เครือข่ายผู้รู้ มากกว่ายึดตามอาณาเขตทางกายภาพ นิธิมองว่า ทิศทางการจัดการความรู้ท้องถิ่นในปัจจุบัน มีอยู่สองทาง คือ

๑. ต้องสร้างปราชญ์ชาวบ้านขึ้นมาให้สังคมสาธารณะรับรู้ ให้เกิดการยอมรับ
 ๒. สร้าง/ ยกระดับชุมชน ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของสังคมวงกว้าง ไม่ให้สุดโต่งไปในเชิงปฏิบัติ (รูปธรรม) หรือนามธรรม เกินไป รวมทั้งให้มีมิติเชิงพหุวิทยาการมากขึ้น เชื่อมโยงความรู้ ชุดเก่ากับวิทยาการสมัยใหม่ เชื่อมจิตวิญญาณ วัฒนธรรม กับวิทยาศาสตร์ หรือเชื่อมร้อยกับความรู้ชุดอื่นๆ
 ๓. จัดกระบวนการให้เด็ก เยาวชน เข้ามามีส่วนร่วมให้มาก
- (นิธิ, ๒๕๔๗ : ๕๓-๗๗)

ด้านไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม (๒๕๔๗) มองว่าการจัดการความรู้ คือการใช้ความรู้ให้มากขึ้น และดีขึ้น รวมถึงการพัฒนาความรู้อย่างไม่หยุดนิ่งด้วย โดยมีกระบวนการที่เป็นระบบ คือ ค้นหาความรู้ คัดเลือกเอาบางความรู้ที่สำคัญ ๆ ขึ้นมา แล้วนำมาขัดเกลา วิเคราะห์ มีการจัดเก็บรวบรวม บ่งหมวดหมู่ จัดระบบการใช้ มีการเผยแพร่ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ผสมผสาน สร้างองค์ความรู้ใหม่ ล้วนรวมอยู่ในการจัดการความรู้ แต่ในที่สุด การจัดการความรู้ก็จะโยงไปสู่การจัดการทางสังคม เพราะความรู้จะไปเชื่อมโยงกับการพัฒนาท้องถิ่น ซึ่งมีตัวแปรหลายภาคส่วน ที่จำเป็นต้องมีการจัดการ ประสานพลัง เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง กลายเป็นการขับเคลื่อนขบวนการทางสังคมในวงกว้างต่อไป (ไพบุลย์, ๒๕๔๗ : ๘๓-๘๕)

๓. อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ (Ethnic Identity)

ฉลาดชาย (๒๕๔๓) ได้นิยามความหมาย กลุ่มชาติพันธุ์ (Ethnic Group) ว่าเป็นประเภทของกลุ่มคนที่คิดเห็นว่าตัวเองเป็นเจ้าของลักษณะทางวัฒนธรรมบางอย่างร่วมกัน (processing shared cultural traits) เช่น ภาษา การแต่งกาย ความเชื่อทางศาสนา จารีตประเพณี อาหาร ศิลปกรรม พร้อมกันนั้น ผู้คนกลุ่มอื่นๆ ก็คิดเห็นเช่นเดียวกันว่าคนกลุ่มนั้นมีลักษณะทางวัฒนธรรมดังกล่าวที่แตกต่างไปจากกลุ่มตนเช่นเดียวกัน (ฉลาดชาย, ๒๕๔๓ : ๒๗๓)

ในขณะที่ ความเป็นชาติพันธุ์ (Ethnicity) เป็นกระบวนการแสดงตัวตนทางวัฒนธรรม และความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชน (อานันท์, ๒๕๔๓ : ๑๘๗) ไม่ใช่แก่นแท้ทางวัฒนธรรม แต่เป็นเพียงรูปแบบที่สามารถนำเอาเนื้อหาต่างๆ เช่น ภาษา ศาสนา เครื่องแต่งกาย นิสัยในการบริโภค และอื่นๆ มาบรรจุไว้ได้ เพื่อแยกแยะให้เห็นความแตกต่างระหว่างกลุ่มเท่านั้น ดังนั้นความเป็นตัวตนทางชาติพันธุ์หรืออัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์จึงมีนัยเป็นปรากฏการณ์ที่เลื่อนไหล ขึ้นอยู่กับการสร้างความหมาย ภายใต้บริบทและเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ (Barth, ๑๙๖๙ อ้างใน อานันท์, ๒๕๔๓ : ๑๙๑)

อัตลักษณ์จึงเป็นสิ่งที่ประกอบสร้างทางสังคม (Social Construction) ไม่ใช่ความแตกต่างทางธรรมชาติชาติพันธุ์เป็นการจัดประเภทหรือ "ติดป้ายบ่งบอกทางสังคม" (Socially defined label) บนพื้นฐานความเชื่อว่าผู้คนกลุ่มต่างๆ มีความแตกต่างทางวัฒนธรรม อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ จึงเป็นสิ่งที่ถูกนำไปใช้อธิบายตัวตน เพื่อจัดการความสัมพันธ์ เป็นสิ่งที่เลื่อนไหล และทับซ้อนกันได้ในตัวคนหนึ่งคน

๔. ความเป็นคนชายขอบ

ความเป็นชายขอบ (marginality) หรือกระบวนการผลักดันให้เป็นชายขอบ (marginalisation) ไม่ใช่เป็นเรื่องการถูกกักกันให้ไปอยู่ในตำแหน่งในสังคมที่ด้อยโอกาสทางเศรษฐกิจ หรืออำนาจ หรือไม่เข้าประเภทแต่เพียงอย่างเดียว หากแต่เป็นเรื่องของความรู้และความจริงที่คนอื่นสร้างขึ้นมองเขา แทนตัวเขา ความรู้และความจริงเหล่านั้นกลายเป็น "สามัญสำนึก" ที่รับรู้เข้าใจกันได้ในสังคมโดยไม่ต้องตั้งคำถาม ผู้ที่อยู่ในตำแหน่งชายขอบเอง ก็อาจจะรับหรืออ้างอิงไปเป็นความจริงเกี่ยวกับตัวเองด้วย รวมทั้งมีการต่อต้านโต้แย้งปฏิเสธในเวลาเดียวกัน (ปริตดา, ๒๕๔๖ : ๑๒)

ปริตดา(๒๕๔๖) ได้อธิบายว่าความเป็นชายขอบมีลักษณะที่หลากหลาย และซับซ้อน เราต้องระวังด้วยว่า การพยายามจัดคนชายขอบไว้ในมิติเดียวหรือระนาบเดียว ก็จะไม่เพียงพอที่จะเข้าใจความซับซ้อน เช่น กรณีของหญิงรักหญิงบางคน ความเป็นชายขอบอาจก่อตัวขึ้นมาจากลักษณะทางเพศสภาพ ผนวกกับชนชั้น ทำให้หญิงรักหญิงที่เป็นชนชั้นกลางมีสำนึกหรือการปฏิบัติที่แตกต่างไปจากหญิงรักหญิงที่เป็นสาวโรงงาน หรือสาวชนบทแยกย่อยออกไปอีก นอกจากนี้ ความเป็นคนชายขอบ ยังสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกัน (asymmetrical relations) ที่ดำรงอยู่ในสังคม ซึ่งทำให้คนบางกลุ่มถูกคนกลุ่มอื่นพูดแทน หรือสร้างภาพให้แทน ความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันนี้ หากจัดง่ายๆ อาจจะได้ภาพออกมาเป็นความสัมพันธ์ระหว่างศูนย์กลางกับชายขอบ ศูนย์กลางเป็นบริเวณที่มีอำนาจเหนือกว่า มีทรัพยากรมากกว่า จึงมีกำลังที่จะสร้างความจริงและพูดแทนหรือสร้างภาพของความด้อยกว่าให้แก่บริเวณที่เป็นชายขอบได้ ศูนย์กลางเหล่านี้ อาจจะเป็นรัฐ ระบบทุนนิยม ความคิดตะวันตก หรือทฤษฎีโลก แต่ศูนย์กลางเหล่านี้ก็มีความหลากหลาย ซับซ้อน ขัดแย้ง ไม่ได้เนียนเป็นเนื้อเดียวกัน และอาจไม่ได้มีเพียงศูนย์กลางเดียว ความรู้สึกถูกกีดกันของชายขอบ จึงสามารถเกิดจากความทับซ้อนของปัจจัยหลาย ๆ อย่างได้ในเวลาเดียวกัน (ปริตดา, ๒๕๔๖ : ๑๑-๑๓)

กรอบคิดในการสังเคราะห์ประเด็นการปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์

การสังเคราะห์ครั้งนี้ ใช้แนวคิดเรื่องทุนทางสังคมและการจัดการความรู้, แนวคิดเรื่องการปรับตัวทางสังคมวัฒนธรรม, แนวคิดเรื่องอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์, และแนวคิดเรื่องความเป็นคนชายขอบ มาปรับใช้ โดยสร้างเป็นกรอบแนวคิดในการสังเคราะห์ว่า ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในด้านการปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ เป็นประวัติศาสตร์ของการปรับความสัมพันธ์ในสิทธิทางสังคมต่าง ๆ โดยเฉพาะสิทธิในการจัดการทรัพยากร โดยในระยะแรก ที่รัฐกับระบบทุนยังไม่มีบทบาทมากนักในชุมชน อำนาจในการจัดการสิทธิดังกล่าวอยู่ในระดับชุมชนซึ่งมักกำกับโดยความเชื่อทางศาสนา ศาสนาและระบบความเชื่อดั้งเดิม เป็นอุดมการณ์ทางสังคมที่ถักทอความสัมพันธ์เชื่อมคนในชุมชนและระหว่างชุมชนต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ต่อมาเมื่อชุมชนมีการขยายตัว รัฐและทุนแผ่ขยายอำนาจเข้ามาในนามการพัฒนา ผลักดันให้ชาวบ้านกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้กลายเป็นคนชายขอบ พวกเขาได้มีการปรับความสัมพันธ์วิถีการผลิตและความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นไปปะทะประสานกับภาครัฐและทุนนิยมในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ผ่านการจัดการป่าแบบผสมผสาน ผ่านการศึกษาในระบบโรงเรียน ผ่านการจัดการงานประเพณี ซึ่งมีทั้งด้านการสร้างความหมายใหม่ และผลิตซ้ำความหมายเก่า ซึ่งก่อให้เกิดผลกระทบต่อคนกลุ่มต่าง ๆ ต่างกันไป

การปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ในแม่ฮ่องสอนตามยุคต่าง ๆ

แม่ฮ่องสอนเป็นเมืองชายแดนติดกับประเทศพม่า มีประชากรหลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์ ส่วนมากเป็นชาวไทยใหญ่ซึ่งมีจำนวน ๖๐ เปอร์เซ็นต์ของประชากรทั้งจังหวัด นอกจากนี้เป็นชนกลุ่มน้อยต่าง ๆ เช่น กะเหรี่ยง มูเซอ ลัวะ ลีซอ ม้ง เป็นต้น³¹⁰ สภาพพื้นที่ยังคงความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติไว้ได้อย่างดี และมีความโดดเด่นในวัฒนธรรม อารยธรรมวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ มีชนพื้นเมืองหลายเผ่าหลัก ๆ ๗ กลุ่มด้วยกัน คือ ไทยใหญ่ กะเหรี่ยง มูเซอ จีนฮ่อ ลาหู่ อาข่า เย้า แม้ว โดยไทยใหญ่ หรือ ไต มีมากที่สุด ถือว่าเป็นชนพื้นเมืองทั่วไปของแม่ฮ่องสอน ส่วนคนเมืองที่เป็นคนล้านนาจริงๆ จะเป็นผู้ที่ไปอาศัยในแม่ฮ่องสอน เป็นต้นว่าไปรับราชการ ไปทำมาค้าขาย นาน ๆ เข้าเลยอยู่ปะปนกับชนพื้นเมืองของแม่ฮ่องสอน กลายเป็นชนพื้นเมืองของแม่ฮ่องสอนไปด้วยอีกเผ่าหนึ่ง เรียกว่าโยน ส่วนกลุ่มชนที่อาศัยตามภูเขา มีอย่างกระจาย แต่ที่มีมากที่สุดก็คือกะเหรี่ยง หรือ “ปกากะญอ” ซึ่งอาศัยกระจายในพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วจังหวัดแม่ฮ่องสอน รวมทั้งจังหวัดต่าง ๆ ในภาคเหนือ อย่าง เชียงใหม่ เชียงราย ตาก ลำพูน ลำปาง³¹¹

จากข้อมูลที่เป็นกรณีศึกษา ประมวลผลมาจากโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นทั้งหมด ๖ ชิ้น ได้แก่ โครงการวิจัย “ผีเจ้านาย สายใย ใจ กาย ชาวลัวะปาแป้,” โครงการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นว่าด้วยการจัดการป่าของชาวบ้านในสอย, โครงการวิจัย “หนองจองคำ ความทรงจำนำวิถีชีวิต

³¹⁰ <http://www.nairoburoo.com/nairoburoo-take-flight/trip-to-thailand-by-slogan/970-maehongson-slogan.html>

³¹¹ <http://www.sarakadee.com/web/modules.php?name=News&file=article&sid=2496>

แม่ฮ่องสอน”, โครงการ “เฮ็ดอยู่ เฮ็ดกิน ในถิ่นป่าดง”, โครงการ “ความผันแปรสังคมไทใหญ่บ้านสบ
 ป่องกับการสืบทอดและการปรับเปลี่ยนของเล่นพื้นบ้าน” และโครงการ “กินวอ : จากความทรงจำนำสู่การ
 เปลี่ยนแปลงชุมชนลื้อ” สามารถแบ่งยุคสมัยคร่าวๆ ออกได้เป็นสามยุค คือ ยุคพึ่งตนเองและ “หน้าหมู่บ้าน”
 ยุคเปลี่ยนผ่านสู่การพัฒนา ซึ่งแต่ละชุมชนมีช่วงเวลาในการเข้าถึงและสิ้นสุดในยุคเหล่านี้แตกต่างกัน ดัง
 ตาราง

ตารางการแบ่งช่วงเวลาโดยใช้มิติเวลาประวัติศาสตร์ความทรงจำท้องถิ่น

โครงการ/หมู่บ้าน	ช่วง/ยุค			หมายเหตุ
	ยุคพึ่งตนเองและ “หน้าหมู่บ้าน”	ยุคเปลี่ยนผ่านสู่ การพัฒนา	ยุคทันสมัยและ ฟื้นฟู	
หนองจองคำ / ชุม ชน ปอภาคเก่า (ไทใหญ่) อำเภอ เมือง	๒๔๗๙ – ก่อน สงครามโลกครั้งที่ สอง (๒๔๘๔- ๒๔๘๘)	หลังสงครามโลก ครั้งที่สอง ๒๔๘๘ - ๒๕๑๗	๒๕๑๘ – ปัจจุบัน (ท่องเที่ยว และ ฟื้นฟู)	แบ่งตาม เหตุการณ์สำคัญ ที่เป็นจุดเปลี่ยน การใช้ทรัพยากร
การจัดการป่า / ในสอย (กะเหรี่ยง)อำเภอ เมือง	๒๔๐๐ – ๒๔๓๔ (ยุคภูมิปัญญา ดั้งเดิม)	๒๔๓๕ – ๒๕๓๒ (ยุคสัมปทานป่า)	๒๕๓๓ – ปัจจุบัน (ยุคฟื้นฟู ยุติ สัมปทานป่า ออก ระเบียบป่าชุมชน)	แบ่งตาม เหตุการณ์สำคัญ ที่เป็นจุดเปลี่ยน การใช้ทรัพยากร
เฮ็ดอยู่ เฮ็ดกิน / ปางดง (ไทใหญ่) อำเภอ เมือง	๒๕๒๐ - ๒๕๒๖	๒๕๒๗ - ๒๕๓๖ (ตั้งหมู่บ้าน)	๒๕๓๗ – ปัจจุบัน	แบ่งตามวิธีการ ผลิต
ผีเจ้านาย/ป่าแป๋ (ลัวะ) อำเภอแม่ สะเรียง	๒๔๘๔-๒๕๒๑	๒๕๒๒-๒๕๓๘	๒๕๓๙ – ปัจจุบัน	แบ่งตามวิธีการ ผลิต
ของเล่น / สบ ป่อง (ไทใหญ่) อำเภอปางมะผ้า	๒๕๐๐ -๒๕๓๗	๒๕๓๘ - ๒๕๔๗	๒๕๔๗-ปัจจุบัน	แบ่งตามลักษณะ การบริโภค/ การตลาด
กินวอ / หนอง ดอง (ลีซู) อำเภอปางมะผ้า	๒๕๐๖ - ๒๕๒๔	๒๕๒๔ - ๒๕๔๐	๒๕๔๐ – ปัจจุบัน	แบ่งตามลักษณะ การบริโภค/ การตลาด

ยุคพึ่งตนเองและ “หน้าหมู่บ้าน”

ยุคนี้เป็นยุคที่ชุมชนยังมีขนาดเล็กไม่กี่ครัวเรือน ทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ มีเศรษฐกิจแบบพึ่งพาตนเองเป็นหลัก ปัจจัยสี่ทั้งหลายหาได้จากป่า มีวิถีการดำรงชีพแบบพึ่งพาอาศัยกันสูง มีการรวมกลุ่มดูแลซึ่งกันและกันทั้งในด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคมวัฒนธรรม มีการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ตามจารีตประเพณีอย่างแน่นแฟ้น การสื่อสารคมนาคมระหว่างชุมชนเป็นไปอย่างยากลำบาก ทั้งทางที่ทุรกันดารและภัยจากสัตว์ร้าย รวมถึงต้องระวังภัยจากโจรผู้ร้าย รัฐเองยังเข้าไปมีบทบาทลงลึกถึงชุมชนน้อยมาก

ยุคเปลี่ยนผ่านสู่การพัฒนา

เป็นยุคที่ชุมชนมีการขยายตัวมากขึ้น ทั้งจำนวนคนและพื้นที่ทางกายภาพ ในขณะเดียวกัน รัฐก็เริ่มมีการประกาศจัดตั้งเขตพื้นที่การปกครอง เช่น หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ เขตป่าสงวนและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า และวางระบบโครงสร้างผู้นำชุมชนอย่างเป็นทางการ ยุคนี้เป็นยุคที่การพัฒนาของรัฐเข้ามาในชุมชนในรูปแบบต่างๆ เช่น โครงสร้างพื้นฐาน ถนนหนทาง ไฟฟ้า หน่วยงานภาครัฐ เช่น โรงเรียน โรงพยาบาล สถานีอนามัย ทหาร ตำรวจ ในขณะเดียวกันก็มีการดัดแปลงเอาทรัพยากรธรรมชาติวัฒนธรรมประเพณีไปสร้างมูลค่าในโครงการพัฒนาดังกล่าวอย่างกว้างขวาง รวมทั้งแปรรูปเป็นสินค้าเพื่อนำสู่ตลาดทั้งในและนอกชุมชนมากขึ้น เกิดความเสื่อมโทรมทางสิ่งแวดล้อมและปัญหาทางสังคมเริ่มเกิดตามมา

ยุคทันสมัยและฟื้นฟู

เป็นยุคที่ความเจริญทางวัตถุหลั่งไหลเข้ามาในท้องถิ่น การสื่อสารและการคมนาคมสะดวกสบาย ชุมชนมีกลุ่มคนที่หลากหลาย และซับซ้อน เป็นพลวัตมากขึ้น มีปฏิสัมพันธ์กว้างไกลไปถึงชาวต่างชาติ การท่องเที่ยวและการค้าเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ชุมชนเองก็เกิดสำนึกว่าตัวเองเป็นส่วนหนึ่งของรัฐ และตัวเองสามารถมีบทบาทและมีส่วนร่วมในงานพัฒนาต่างๆ ผ่านกิจการของรัฐได้ ในขณะเดียวกันก็เริ่มมีกระแสความตื่นตัวในการอนุรักษ์ทรัพยากร ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นเกิดขึ้นกับกลุ่มคนบางกลุ่ม เกิดกลุ่ม องค์กร การรวมตัวกันของชาวบ้านในรูปแบบใหม่ ๆ เพื่อใช้สิทธิของตน สิทธิชุมชนในการพัฒนาท้องถิ่น รวมถึงยกระดับการต่อสู้เป็นประเด็นสาธารณะมากขึ้น

ข้อสังเกตคือ ปัจจัยสำคัญที่ทำให้มีการแบ่งยุคในช่วงเวลาที่ต่างกันในแต่ละชุมชน คือการอยู่ใกล้ชิดกับศูนย์กลางความเจริญ (ระยะห่างในความสัมพันธ์กับรัฐและระบบตลาด)

ผลการสังเคราะห์

ผลการสังเคราะห์ พบว่า นับตั้งแต่แรกชุมชนตั้งอยู่แบบ “พออยู่พอกิน” ต่อมาเกิดปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในแม่ฮ่องสอน ได้แก่ การให้สัมปทานป่า สงครามโลกครั้งที่สอง การสร้าง

ถนนและโครงการพัฒนาต่าง ๆ และโลกาภิวัตน์ตามลำดับ โดยแต่ละพื้นที่มีความเข้มข้นของเงื่อนไขเหล่านี้แตกต่างกัน

อย่างไรก็ตาม ข้อมูลจากกรณีศึกษา ได้สะท้อนให้เห็นถึงการปรับตัวของคนหลายกลุ่มหลายระดับทั้งที่อยู่ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน และต่างถิ่นที่มาสัมพันธ์กันในช่วงเวลาต่าง ๆ ที่มีลักษณะความพยายามหลีกเลี่ยงจากภาวะการเป็นคนชายขอบ

ภาวะการเป็นคนชายขอบ ที่พบในกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้มีความหลากหลายจำแนกกว้าง ๆ ได้เป็น ๔ ลักษณะ และมีความทับซ้อนกันอยู่ในตัว ได้แก่

๑. ชายขอบทางทรัพยากร ได้แก่ การถูกแย่งชิงการจัดการทรัพยากรโดยรัฐอ้างกรรมสิทธิ์เหนือที่ดินทำกินในเขตป่า (งานยววิจัยการจัดการป่าบ้านในสอย)
๒. ชายขอบทางวัฒนธรรม ได้แก่ อำนาจของชาวต่างชาติ ในรูปทหาร (สงครามโลกครั้งที่สอง) และการท่องเที่ยว เข้ามาทำให้ชาวบ้านไม่สามารถจัดงานประเพณีหรือสืบสานวัฒนธรรมชุมชนบางอย่างได้(งานยววิจัยหนองจองคำ)
๓. ชายขอบทางการเมือง การปกครอง การปกครองเดิมที่ชาวบ้านเลือกผู้นำกันเองตามจารีตประเพณี ถูกกดทับด้วยการปกครองแบบแต่งตั้งโดยรัฐในระยะแรก และปรับเปลี่ยนมาเป็นสภาตำบลและองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นในระยะต่อมา ซึ่งแม้จะมีการเลือกตั้งเข้ามา แต่ก็มีกำหนดคุณสมบัติเงื่อนไขต่าง ๆ มากมาย บางพื้นที่ถูกปกครองโดยระบบทหาร ผู้นำอาวุโสที่เป็นคนเผ่าคนแก่ ไม่รู้หนังสือ หรืออาจจะไม่มีบัตรประชาชน ก็ไม่สามารถเข้าไปมีตำแหน่งหน้าที่ในการเมืองการปกครองระบบใหม่นี้ได้ (งานยววิจัยเฮ็ดอยู่เฮ็ดกินในถิ่นปางดอง)
๔. ชายขอบทางความรู้และสำนึกทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่น การตลาดและกระแสโลกาภิวัตน์ที่มีเงื่อนไขความรู้ที่ชุมชนต้องปรับตัวให้ทันกับการเปลี่ยนแปลง ทำให้ชาวบ้านต้องพึ่งพาข้อมูลข่าวสารจากภายนอก และมุ่งเน้นความรู้และการสื่อสารจากภายนอกมากขึ้น โดยเฉพาะจากสื่อกระแสหลักเช่น วิทยุ โทรทัศน์ ซึ่งเน้นเป็นกระบวนการสื่อสารทางเดียวที่ประชาสัมพันธ์ข้อมูล ผลิตซ้ำค่านิยมต่าง ๆ จากส่วนกลางและระบบทุนนิยม ในขณะที่การศึกษาถูกครอบงำโดยระบบรัฐส่วนกลางแม้จะทำให้คนอ่านออกเขียนได้มากขึ้น แต่ก็ได้สร้าง “ความเป็นไทย” ที่แปลกแยกจาก ความเป็นชาติพันธุ์ ทำให้ผู้เรียนกลายเป็นผู้ถูกความรู้ภูมิปัญญา และไม่รู้จักประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นของตน (งานยววิจัยของเล่นพื้นบ้าน, งานยววิจัยกินวอ, งานยววิจัยผีเจ้านาย)

การปรับตัวดังกล่าว แบ่งรูปแบบการปรับตัวจำแนกกว้าง ๆ ได้สี่ลักษณะคือ หนักไปทางต่อต้าน, หนักไปทางตอบรับ, หนักไปทางนิ่งเฉย, และหนักไปทางประนีประนอม รวมทั้งมีการปรับตัวในหลายระดับ ได้แก่ ระดับภายในชุมชน, ระดับระหว่างชุมชน, ระดับชุมชนกับรัฐและระบบโลก ดังนี้

ตัวอย่าง ประเด็นการปรับความสัมพันธ์ (แบบหนักไปทางตอบรับ)

- ภายในชุมชน เช่น ครอบครัวมีเวลาให้กันน้อยลง เวลาที่ผู้ใหญ่จะทำของเล่นให้เด็กน้อยลง พ่อแม่ให้เงินเด็กไปซื้อของเล่นทดแทน (งานยววิจัยของเล่นพื้นบ้าน)
- ระหว่างชุมชน เช่น ของเล่น การละเล่นหลายอย่างเป็นการเล่นร่วมกันระหว่างชุมชน เชื่อมความสัมพันธ์และบางอย่างก็เป็นการบงการแสวงหาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (งานยววิจัยของเล่นพื้นบ้าน)
- ชุมชนกับรัฐและระบบโลก ตัวอย่างเช่น ชุมชนมีการผนวกตัวเองเข้าเป็นส่วนหนึ่งของโลกมากขึ้น ของเล่นที่เข้ามามีลักษณะข้ามพรมแดน แฝงแนวคิดบ่งชี้ความเป็นอุตสาหกรรม ความทันสมัย การแข่งขันและความรุนแรงมากขึ้น (งานยววิจัยของเล่นพื้นบ้าน), ชุมชนเดิมมีความไม่มั่นคง เนื่องจากแตกกระสากันเช่นมาจากฝั่งพม่า จำต้องพึ่งอำนาจรัฐไทยในการจัดการปกครองเพื่อดูแลความมั่นคงปลอดภัยของพวกเขา ดึกว่าถูกชนกลุ่มน้อยที่มีอาวุธรังแก (งานยววิจัยเฮ็ดอยู่เฮ็ดกินในถิ่นปางตอง)

ตัวอย่าง ประเด็นการปรับความสัมพันธ์ (แบบประนีประนอม)

- ภายในชุมชน เช่น หนทางสะดวก มีคนต่างชาติพันธุ์มาแต่งงานอยู่ในหมู่บ้าน และยอมรับวัฒนธรรมลัวะได้ มีการเปลี่ยนศาสนา ฝี่เจ้านายคนมาร่วมงานฉลอง (งานยววิจัย ฝี่เจ้านาย) หรือในกลุ่มชาวลีซู ฝรั่งมาแต่งงานกับสาวลีซูแล้วตั้งบ้านเรือนอยู่ในชุมชน สร้างบ้านใหญ่ มีสิ่งอำนวยความสะดวก ผู้หญิงสาวที่มีสามีฝรั่งก็อยู่อาศัยและร่วมพิธีในชุมชนได้ตามปกติ แต่งานพิธีกินวอใหญ่โตขึ้น เพราะมีชาวต่างชาติและนักท่องเที่ยวมาร่วมด้วย จะห้ามก็ไม่ได้ เพราะได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของเครือญาติไปแล้ว (งานยววิจัยกินวอ)
- ระหว่างชุมชน เช่น ระหว่างชุมชนมีปฏิสัมพันธ์กันมากขึ้น มีการเกี่ยวต้องเป็นเครือญาติ เกิดการแลกเปลี่ยนแรงงาน ชุมชนต่างชาติพันธุ์ศรัทธาในความเชื่อเรื่องการเลือกที่ดิน และฝี่เจ้านายของชาวลัวะ (งานยววิจัย ฝี่เจ้านาย)
- ชุมชนกับรัฐและระบบทุนนิยม เช่น มีการพึ่งพาอาหาร สินค้า เครื่องนุ่งห่ม และเงินตราซึ่งเป็นระบบเศรษฐกิจจากภายนอกมากขึ้น การศึกษาสร้างภาระทางการเงิน (งานยววิจัย ฝี่เจ้านาย) (งานยววิจัยของเล่นพื้นบ้าน)

การปรับตัวด้านความรู้ (ตอบรับ แล้วปรับสู่แบบประนีประนอม)

ตัวอย่าง งานยววิจัยการจัดการป่า บ้านในสอย

- ความรู้ในการเลี้ยงช้าง ถูกนายทุนนำไปใช้ชักลากไม้
- ความรู้ในการใช้ไม้ไผ่ ยังคงอยู่ในวิถีการก่อสร้างและประเพณีศาสนา
- ความรู้เรื่องสมุนไพรหายไป เพราะความเจริญของการแพทย์สมัยใหม่และกฎหมาย (สัญญาชาติ) ทำให้คนไปคลอด รพ. ลดการใช้สมุนไพรลง
- ความรู้ภูมิปัญญาการจัดการป่าและน้ำ ถูกนำมาปรับใช้ในยุคฟื้นฟู ร่วมกับภาครัฐ

การปรับตัวด้านความรู้ และการจัดการทรัพยากร (รูปแบบประนีประนอม)

ตัวอย่าง งานยูวีจีหยองจองคำ

- เดิมปลาถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ อยู่กันในระบบนิเวศที่ดี มีการจัดการแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ศาสนาเป็นตัวนำ ต่อมาเมื่อทหารญี่ปุ่นรุกเข้ามา ทำอะไรไม่ได้ ทหารกลับไปก็มีการท่องเที่ยวมา ในขณะที่ที่น้ำลดลง คนใช้มากขึ้น ต่อมาน้ำเสีย มีคนมาให้อาหารปลา (นักท่องเที่ยว) มีการเอาปลามาปล่อย ปลาที่ปล่อยเป็นของกรมประมง ชาวบ้านจัดการลำบาก หน่วยงานท้องถิ่นเกี่ยวข้องพบ
- ชาวบ้านรวมตัวกันเป็นเครือข่ายป้อม ประสานภาครัฐ มีการนำความรู้เรื่องสืบชะตามาใช้ฟื้นฟู
- ข้อมูลจากรายงานทั้งห้าฉบับสะท้อนว่ารูปแบบการปรับตัวไม่ได้มีความสัมพันธ์แบบปะทะขัดแย้ง หรือคู่ตรงข้ามกันอย่างสิ้นเชิง แต่มีลักษณะเป็นพลวัต หนักไปทางใดนั้นขึ้นอยู่กับเงื่อนไขระดับความรุนแรงของปัญหาอำนาจของผู้เข้ามามีอำนาจ , และความเข้มแข็งของต้นทุนทางสังคมวัฒนธรรมชุมชน

ลักษณะร่วมในการปรับตัวของทั้งสามกลุ่มชาติพันธุ์

- หนักไปทางประนีประนอมและ/หรือตอบรับกับรัฐ , โดยเฉพาะในกลุ่มชาติพันธุ์ที่ไร้สัญชาติ
- ด้านหนึ่งของรัฐคือความพยายามควบคุมพื้นที่ทางกายภาพ และสังคมวัฒนธรรมของชาวบ้านผ่านกฎหมาย องค์กรกลไก และนโยบายต่างๆ แต่ก็มีกรรมกรรรมกลุ่มผสมผสานทางชาติพันธุ์ ผ่านการแต่งงาน ผ่านการย้ายถิ่น และต้องใช้ทรัพยากรสาธารณะร่วมกัน ใช้สถาบันต่าง ๆ ของรัฐร่วมกัน เช่น โรงเรียน ที่ว่าการอำเภอ โรงพยาบาล โดยไม่สามารถจะดูแลแต่ละชาติพันธุ์ใดๆได้ ต้องดูบริบทชุมชนประกอบ เช่นไทใหญ่ในเขตอำเภอเมือง กับไทใหญ่ในเขตปางมะผ้า มีการปรับตัวต่างกัน
- ไทใหญ่ในเขตเมือง เป็นศูนย์กลางจังหวัด อยู่ร่วมกับคนไทยพื้นราบมานาน มีประสบการณ์การเรียนรู้เรื่องการจัดการอำนาจจากอาณาจักรและรัฐส่วนกลาง ทั้งยังมีความเจริญทางศาสนา เป็นแหล่งรวมอารยธรรมไทใหญ่ ถือเป็นจุดแข็ง มีต้นทุนทางสังคมวัฒนธรรมสูง มีภูมิคุ้มกันในการต่อสู้กับการเปลี่ยนแปลงภายนอกได้ดี (หนักไปทางต่อรองประนีประนอม)
- ในขณะที่ไทใหญ่ที่บ้านสบป่อง ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มที่มาอยู่ร่วมกันใหม่ ขาดทักษะในการจัดการเปลี่ยนแปลง และเป็นดินแดนจุดเด่นเส้นทางทางการค้าเป็นหลัก จึงรับกับการบริโภคนิยมโดยง่าย (หนักไปทางตอบรับ)
- ส่วนไทใหญ่ที่ปางดง เป็นกลุ่มที่มาตั้งชุมชนใหม่ร่วมกันกับกะเหรี่ยง เนื่องจากติดชายแดนมาก และเป็นกลุ่มไร้สัญชาติที่อยู่ใกล้พระตำหนักและโครงการหลวง รัฐระวังเรื่องความมั่นคง จึงเลือกที่จะใช้นโยบายเฉยชขาด (หนักไปทางตอบรับ)
- ส่วนลัวะ บ้านป่าแป๋ แม่สะเรียง มีอำนาจระดับบนเข้ามาหนุน (ผ่านโครงการหลวง) เป็นกลุ่มที่มีวิถีวิถีทางศาสนาพุทธคล้ายคลึงกับคนไทยพื้นราบและไทใหญ่ มีอาชีพไม่ยุ่งเกี่ยวกับการค้า

ยาเสพติด ประกอบกับระยะทางที่ห่างไกลทุรกันดารมาก รัฐเลือกที่จะไม่ใช้นโยบายเฉียบขาด แต่ใช้ไม้อ่อน ผ่านมาทางการศึกษา และการพัฒนาโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น (หนักไปทางต่อรอง ประณีประนอม)

น่าสังเกตว่าในภาพรวมจะมีลักษณะของการปรับตัวแบบประนีประนอมค่อนข้างสูง และมีลักษณะของการปรับตัวผสมผสานความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ความเป็นชาติพันธุ์ ซึ่งเป็นทุนทางสังคมกับการจัดการและเทคโนโลยีสมัยใหม่ , การสร้างการรวมกลุ่มแบบใหม่ๆ เช่น เครือข่ายต่างๆ ขึ้นมาช่วยเหลือ หนุนจุนเจือ และเป็นตัวกลางในการจัดการปัญหาประสานกับภาคส่วนต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดีในระดับหนึ่ง รวมทั้งสร้างความหมายใหม่ ๆ เช่น การเป็นผู้รู้ท้องถิ่นในการอนุรักษ์ป่า

เอกสารอ้างอิง

ฉลาดชาย รมิดานนท์ (๒๕๕๓) มนุษย์ วัฒนธรรม อำนาจ และสิ่งแวดล้อม. เชียงใหม่ : ศูนย์สตรี

ศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ชุมชน ปือกกาดเก่า อำเภอเมือง (๒๕๕๒) หนองจองคำ : ความทรงจำนำวิถีชีวิตแม่ฮ่องสอน.

ได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (๒๕๔๗) "กระบวนการสร้างความรู้ของชุมชน" ใน ความรู้ท้องถิ่น การจัดการ

ความรู้สู่การจัดการทางสังคม , ภาสกร อินทุมา (บก.) เชียงใหม่ : วิทยาลัยการจัดการทางสังคม.

ปรีตดา เฉลิมเผ่า กอนันตกุล (๒๕๔๖) ชีวิตชายขอบ ตัวตนกับความหมาย, ปรีตดา เฉลิมเผ่า

กอนันตกุล (บก.) กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม (๒๕๔๗) "การจัดการความรู้กับการจัดการทางสังคม" ใน ความรู้ท้องถิ่น การ

จัดการความรู้สู่การจัดการทางสังคม , ภาสกร อินทุมา (บก.) เชียงใหม่ : วิทยาลัยการจัดการทางสังคม.

โรงเรียนเจ้าพ่อหลวงอุปถัมภ์ ๑๐ (๒๕๕๒) ผีเจ้านาย สายใย ใจ กาย ชาวละโว้ป่าแป๋.

ได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

โรงเรียนบ้านในสอย (๒๕๕๒) ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นว่าด้วยการจัดการป่าของชาวบ้านในสอย.

ได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

โรงเรียนร่มเกล้าปางดง (๒๕๕๒) เียดอยู่เียดกินในถิ่นปางดง. ได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงาน

กองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

โรงเรียนอนุบาลปางมะผ้า (๒๕๕๒) กินวอ : " จากความทรงจำสู่การเปลี่ยนแปลงชุมชนลื้อซอ ".

ได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

วรวิทย์ โรมรัตนพันธ์ (๒๕๔๘) ทุนทางสังคม. กรุงเทพฯ : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข

(สรส.)

วิสุทธิ เหล็กสมบูรณ์ (๒๕๔๕) พลวัตของความสัมพันธ์เชิงอำนาจในชีวิตครอบครัวและบทบาททางเพศสภาพของผู้หญิงอีสาน (ย่า) ภายใต้ผลกระทบของการพัฒนา วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ศูนย์การเรียนรู้นอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย บ้านสบป่อง (๒๕๕๒) ความผันแปรสังคมไทใหญ่บ้านสบป่องกับการสืบทอดและการปรับเปลี่ยนของเล่นพื้นบ้าน. ได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

อานันท์ กาญจนพันธุ์ (๒๕๔๑) การระดมทุนเพื่อสังคม. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

อานันท์ กาญจนพันธุ์ (๒๕๔๓) "ความเป็นชาติพันธุ์" ใน แนวความคิดพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรม. เชียงใหม่ : ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

อารยะ ภูสาคัส และคณะ (๒๕๔๖) ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นการจัดการทรัพยากรส่วนร่วมของชุมชนบริเวณลุ่มน้ำลาว – น้ำของ อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน : รายงานการวิจัย. เชียงใหม่ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

เว็บไซต์

<http://www.nairoburoo.com/nairoburoo-take-flight/trip-to-thailand-by-slogan/970-maehongson-slogan.html>

<http://www.sarakadee.com/web/modules.php?name=News&file=article&sid=2496>

การสังเคราะห์กระบวนการยววิจัยประวัติศาสตร์ ท้องถิ่นภาคเหนือ

เรณู อรรฐาเมศร์

การทำงานยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือโครงการนี้มีนักวิจัยเป็นนักเรียนชั้นมัธยมศึกษา โดยมีครูเป็นที่ปรึกษา ๑ คนต่อยววิจัยประมาณ ๕ คนต่อโรงเรียน ๑ โรง การเริ่มโครงการผู้ประสานงานระดับภาคทุกภาค คือภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคใต้ อีสานเหนือ อีสานใต้ รวม ๕ ภาคได้เข้าร่วมประชุมกับสำนักงานสนับสนุนการวิจัยแห่งชาติ (สกว.) เพื่อรับแนวคิด และหาแนวทางประกาศรับข้อเสนอโครงการแบบเปิดกว้าง กล่าวคือมิได้เจาะเลือกรับเด็กเก่งหรือโรงเรียนที่มีชื่อเสียง จากนั้นจึงเริ่มกระบวนการทำวิจัย ซึ่งแบ่งออกเป็น ๖ ขั้นตอนด้วยกัน ดังนี้คือ ก่อนทำวิจัยการพัฒนาโครงการยววิจัยกระบวนการหนุนเสริมยววิจัยทำวิจัยและการเขียนรายงาน การสร้างคู่มือกระบวนการทำวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น จัดเวทีเพื่อการติดตามประเมินผลงานวิจัย และการต่อยอดงานวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

รายละเอียดแต่ละขั้นตอนที่อธิบายต่อไปนี้เป็น การสังเคราะห์ประเด็นที่ละประเด็น แต่ในการปฏิบัติงานจริง ทุกประเด็น จะเรียนรู้การปฏิบัติอาจจะไม่เป็นไปตามลำดับนี้ การพัฒนาโครงการ คือการเดินทางผ่านขบวนการวิจัย ไปตามลำดับ ได้แก่ การเก็บข้อมูล เขียนข้อมูล จัดกลุ่มข้อมูล วิเคราะห์ยุคประวัติศาสตร์ท้องถิ่น จนถึงการเขียนรายงานฉบับสมบูรณ์ รายละเอียดมีดังต่อไปนี้

ก่อนทำวิจัย

ลำดับที่ ๑ การหาเครือข่ายจังหวัด เพื่อเป็นผู้ประสานงานระดับจังหวัด ทางโครงการได้ประสานกับเครือข่ายผู้ทำงานกับอาจารย์ราชภัฏ (อาจารย์ พชรินทร์ ดำรงกิตติกุล) และเครือข่ายส่วนตัว จนครบตามที่ต้องการคือ ผู้ประสานงานเชียงใหม่และลำพูน อาจารย์ณัฐพร จาตุยางโทน อาจารย์อัมพวรรณ สุริยไชย อาจารย์นัยนา ครุฑเมือง ผู้ประสานงานเชียงรายและพะเยา ผศ.อัญชลี เท่งตระกูล ผศ.รัตนา นุบุญเลิศ ผศ.นารี จิตรรักษา ผู้ประสานงานจังหวัดกำแพงเพชรและตาก อาจารย์สุภาภรณ์ พงศ์ภิญโญโอภาสและคณะ ผู้ประสานงานจังหวัดนครสวรรค์และอุทัยธานี ดร.ไชยรัตน์ ปรานีและคณะ ผู้ประสานงานจังหวัดพิษณุโลก/สุโขทัย ดร.นิคม นาคอ้าย และดร.ลาวัลย์ ถาพันธุ์ ผู้ประสานงานแม่ฮ่องสอน คุณวิสุทธิ เหล็กสมบูรณ์ ผู้ประสานงานอุดรดิตถ์ อาจารย์สงกรานต์ ทุ่งแก้ว จากนั้นจึงจัดประชุมชี้แจงทำความเข้าใจกับผู้ประสานจังหวัดทั้งหมดหลายประเด็นดังนี้ คือ

ประชุมนำเสนอแนวคิดหลักมาจาก สกว. ตามที่ ดร. สีลาภรณ์ บัวสาย กล่าวว่าคือเปลี่ยนงานวิจัยที่เคยเป็นสมบัติของนักวิจัยมาเป็น สมบัติของเด็กและชุมชน การสร้างพลังเด็กโดยผ่านจากการ

ทำวิจัย ที่ลึกไปกว่านั้นคือ ให้อุบัติการณ์เกิดจิตสำนึกรักท้องถิ่น มีความภูมิใจในท้องถิ่น ถ้าคนไม่ผูกพันกับรากเหง้าของตนเองแล้ว จะเกิดการดูถูกตนเอง ขาดภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่สำคัญที่สุดคือฝึกให้วิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลง เพราะเนื้อหาประวัติศาสตร์เป็นเรื่องความเปลี่ยนแปลง (๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๒) และให้แนวคิดประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโดย รศ.ดร.อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ (๒๕๕๒, ศ.ดร.อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์) ตามแนวคิดประวัติศาสตร์ท้องถิ่นนั้น ประวัติศาสตร์คือความทรงจำร่วม การฟื้นความทรงจำจะทำให้เกิดพลังเพราะมันคือการฟื้นความสัมพันธ์ชุมชน เพราะความทรงจำร่วมของชุมชนถูกเบียดขับจึงเกิดปัญหาทางสังคมเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ฯลฯ การเปลี่ยนแปลงของสังคมคือความรู้ที่ก้าวหน้าขึ้น สมบัติดีสาธารณะเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างไร และตามมาด้วยกระบวนการทำงาน โดยเรณู อรรธนาเมศร์ ร่วมกับอาจารย์ ชุตติมา คำบุญชู ผู้ประสานจังหวัดลำปางมาช่วยแลกเปลี่ยนประสบการณ์

ลำดับที่ ๒ การประกาศข้อเสนอโครงการ ทีมกลางได้ออกจดหมายเชิญชวนส่งข้อเสนอโครงการไปยัง สำนักงานการศึกษาขั้นพื้นฐาน (ส.พ.ฐ.) ปรากฏว่าเวลาผ่านไป ๑ เดือน แต่ละจังหวัดยังไม่มีผู้ติดต่อเข้ามา แต่ทางผู้ประสานงานจังหวัดได้ปรับเปลี่ยนวิธีการ คือ ได้แจ้งข่าวผ่านเครือข่ายนักศึกษาปริญญาโท และนักศึกษาภาคพิเศษที่ทำงานด้วยเรียนด้วยหลังจาก ๑ เดือนผ่านไป มีการจัดประชุมโดยทีมกลาง ในระหว่างนั้นก็ใช้การติดต่อสื่อสารกับทางจังหวัดใน ช่วง ๒ เดือนต่อจากนี้ประกาศข้อเสนอโครงการเพิ่มเติม มีการเผยแพร่โครงการผ่านสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาในแต่ละจังหวัด เผยแพร่ผ่านเครือข่ายของนักศึกษา ที่เป็นครูในแต่ละโรงเรียน ซึ่งเข้ามาเรียนในมหาวิทยาลัยราชภัฏ ที่ผู้ประสานงานจังหวัดเป็นอาจารย์สอนอยู่ เผยแพร่ผ่านเว็บไซต์ของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย เผยแพร่ผ่านเว็บไซต์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏ มีโครงการส่งเข้ามาเพียง ๒๔% ในที่สุด อาจารย์ไชยรัตน์ ปรานี จึงประสานงานผ่านงานประชุมโครงการอื่นที่รับผิดชอบอยู่ในระหว่างพัฒนาโครงการนี้ มีการประสานงานดังนี้คือ ทีมภาคประสานกับทีมจังหวัด และทีมจังหวัดประสานต่อไปที่โรงเรียนพบว่าไม่เข้าใจทั้งกระบวนการและกรอบคิดประวัติศาสตร์ท้องถิ่น จึงได้มีมติกันให้ทีมกลางออกไปจัดเวทีแนะนำทุกจังหวัด เปิดเวทีด้วยการเสนอแนวคิด ๓ ประการดังกล่าวข้างต้นมาอีกครั้งหนึ่ง โดยจัดเวทีจังหวัด ๕ แห่งครบเครือข่ายทั้ง ๑๐ จังหวัดด้วยกันคือ เชียงใหม่/ลำพูน กำแพงเพชร/ตาก นครสวรรค์/อุทัยธานี/พิษณุโลก/สุโขทัย และเชียงราย/พะเยา

ผู้ประสานงานระดับจังหวัด ได้รับช่วงงานต่อไปโดยไปประสานกับผู้บริหารโรงเรียนหาครูที่จะเข้าร่วมโครงการ และได้เชิญเข้าร่วมประชุมระดับจังหวัด โดยมีผู้ประสานงานภาคและที่ปรึกษาโครงการไปให้แนวคิดโดยมีกิจกรรมปฏิบัติการ ๒ ช่วง กล่าวคือ ช่วงเช้าให้แนวคิด ช่วงบ่ายให้เขียนข้อเสนอโครงการ เมื่อโรงเรียนได้มารับฟังจุดประสงค์และแนวคิดประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ครูที่ปรึกษาทดลองฝึกเขียนโครงการ ปรับโครงการและนำเสนอ โดยผู้ประสานงานโครงการและผู้เชี่ยวชาญ ได้ให้การเสนอแนะเป็นรายโครงการ คาดหมายว่าให้ครูเกิดการเรียนรู้อย่างชัดเจนนำไปสู่การให้ข้อเสนอแนะกับนักเรียนได้ ผลปรากฏว่าผู้ประสานงานเองก็ยังไม่เข้าใจว่าโครงการนี้จุดมุ่งหมายคืออะไร ต้องการให้นักเรียนและครูที่เข้าร่วมโครงการได้รับประโยชน์อะไรบ้าง ที่สำคัญไม่รู้ว่าคุณประสานงานจะต้องทำอะไรบ้าง สิ่งที่ได้ฟังบรรยายจึงเป็น “ข้อมูล” ที่ผู้ประสานงานรับรู้ แต่ยังไม่เป็น “ความรู้” ที่จะนำไปใช้ประโยชน์ในการทำงาน

โครงการยววิจัยได้ ผู้ประสานงานจังหวัดต้องทำความเข้าใจกับครูที่เสี่ยงว่าจะเรียนรู้ร่วมกันอย่างเป็นขั้นเป็นตอน ตั้งแต่เริ่มต้นโครงการจนสิ้นสุด นอกจากนั้นต้องให้ความมั่นใจและรับปากว่ายินดีที่จะช่วยเหลือ ร่วมเรียนรู้และพัฒนาครูผู้สอนที่มีความสนใจที่จะทำวิจัยอยู่แล้ว (ลาวัลย์ ฤาพันธ์, ๒๕๕๓)

การประสานงานกับผู้บริหารของโรงเรียน ผู้ประสานงานจังหวัดอาศัยความเป็นเจ้าถิ่น ความคุ้นเคยส่วนตัว โทรศัพท์ประสานกับ ผู้อำนวยการโรงเรียน ซึ่งผู้บริหารก็ประสานต่อไปยังครูโดยการไต่ถามครู หรือมอบหมายให้ครูที่มีคุณสมบัติที่เหมาะสมให้อาสาสมัครเป็นครูพี่เลี้ยงในโครงการนี้ (ศักดิ์กฤษ จันทิมา, ปัญชลีย์ โพธิ์คงกิตติโชติ, สุมาลี อวยพร, มนฤดี สารใจ)

ในตอนแรกครูพี่เลี้ยงเข้าใจว่าประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเป็นเรื่องในอดีต ซึ่งมีหลักฐานที่ยังคงหลงเหลือหรือปรากฏให้เห็นอยู่ในปัจจุบัน (มนฤดี สารใจ) เช่น แหล่งโบราณวัตถุหลังโรงเรียนบ้านวังหิน ที่นี้ได้พบเศษหม้อไหเก่าจำนวนมาก (ศักดิ์กฤษ จันทิมา) แต่พอครูพี่เลี้ยงทั้งหมดเข้าประชุมกับทีมกลาง แล้วจึงเข้าใจขึ้นและพยายามปรับโครงการ เช่น อาจารย์สุมาลี อวยพรได้ให้ทีมยววิจัยอภิปรายและเลือกหัวข้อศึกษา ยววิจัยเลือกประเด็นทำขวัญผ้างของตำบลศรีศรีว่าเป็นประเด็นที่เก่าแก่และเป็นสิ่งที่น่าจะอนุรักษ์ไว้ไม่ให้สูญหาย แต่พอเข้าร่วมประชุมกับทีมภาคจึงรู้ว่าต้องมีเรื่องการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของคน และความเปลี่ยนแปลง อาจารย์จักรกฤษ จันทิมา เตรียมเรื่องหัวข้อวิจัยที่คิดไว้ว่าจะทำการศึกษาแหล่งโบราณคดีบ้านวังลึกใช้ไม่ได้ หลังจากประชุมกับทีมกลางก็พบว่าต้องเป็นเรื่องที่มีบริบทเหตุการณ์การดำเนินชีวิต ดูสถานที่สำคัญทางส่วนอุดรติดถ้ำกึ่งพื้นเพื่อหาแหล่งทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องชุมชนตลาดท่าเสา เช่น ตลาดริมแม่น้ำน่านที่เก่าแก่ ประกอบกับตนเองไม่ได้เข้าประชุมครั้งแรก จึงไม่เข้าใจเกือบทั้งหมด (มนฤดี สารใจ) เกือบทุกคน

ได้ความเข้าใจมาใหม่ว่าโครงการนี้เราจะต้องคิดถึงอะไรก็ได้บ้างที่เป็นประวัติศาสตร์แบบมีชีวิตดั้งเดิม และปัจจุบันก็ยังมียอดเนื่อง แต่อาจเปลี่ยนแปลงไป ไม่ใช่แบบแห้ง ๆ คงที่ไม่มีชีวิตชีวาเมื่ออ่านแล้ว และศึกษาแล้วมีความรู้สึกที่น่าจะสัมผัสได้ ในท้องถิ่นจึงจะเป็นประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่ต้องได้มาจากคำบอกเล่าของคนในท้องถิ่นเอง (สุมาลี อวยพร) อาจารย์ปัญชลีนันเข้าใจและมองเห็นประโยชน์ของการทำวิจัย เช่นเดียวกับอาจารย์มนฤดี อยากเรียนรู้ และมองเห็นว่าการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาจะเป็นวิชาที่มีเนื้อหาหนักและเป็นเรื่องที่น่าเบื่อสำหรับนักเรียน ตัวครูเองก็ยังขาดเทคนิควิธีการใหม่ ๆ ที่มีประสิทธิภาพ (ปัญชลีย์ โพธิ์คงกิตติโชติ)

จากการเขียนข้อเสนอโครงการเข้ามา จึงพบว่าต้องปรับเปลี่ยนแนวคิด ๓ ประการ คือแนวคิดประวัติศาสตร์รัฐ แนวคิดแบบอนุรักษ์วัฒนธรรม แนวคิดการพัฒนา กล่าวคือทางโรงเรียนเขียนกิจกรรมว่าโครงการจะต้องไปช่วยชาวบ้านทำอะไรเป็นต้น และข้อมูลยังขาดการคิดวิเคราะห์ เชื่อมโยง ต้องเปลี่ยนแปลงโครงการให้มีมุมมองที่เห็นการเปลี่ยนแปลง รู้ที่ไปที่มาของปัญหา สามารถมองเชื่อมโยงปรากฏการณ์ในระดับโครงสร้างนี้ ส่งผลต่อชุมชนของตนเองว่าเป็นไปในลักษณะใด จากนั้นให้นำเสนอ

เป็นกลุ่ม แล้วนำกลับไปเขียนต่อจนเสร็จ จากนั้น ผู้ประสานจังหวัดจึงได้ติดตามโครงการพิจารณา คัดสรรขั้นต้น และนำเสนอไปยังภาคเพื่อพิจารณาอนุมัติโครงการ กว่าจะได้โครงการก็ต้องปรับแก้จากผู้ ประสานจังหวัด

๒. การพัฒนาโครงการยูววิจัย

การพัฒนาโครงการยูววิจัยในระดับจังหวัดเมื่อเข้าไปถึงโรงเรียนอุปสรรคในการดำเนินงาน โครงการยูววิจัยในครั้งนี้ ประเด็นแรกคือเรื่องการวิจัยครูกลัวว่ายาก อุปสรรคประเด็นต่อมาคือคำว่า "ประวัติศาสตร์" ยังมีวิธีคิดแบบประวัติศาสตร์รัฐชาติ (ลาวลีย์ ถาพันธุ์) นอกจากนั้นยังมีลักษณะการศึกษา วัฒนธรรมแบบอนุรักษ

ขั้นตอนการคัดกรอง พบข้อบกพร่อง ๓ ประการดังกล่าวมาข้างต้น ตรวจสอบได้จากผลที่ คาดว่าจะได้รับ มักจะเขียนว่าจะได้อนุรักษ์วัฒนธรรมแล้วคนจะได้ประเพณีดั้งเดิมเหมือนเมื่อก่อน หรือ จะได้อาความรู้ไปพัฒนาหมู่บ้าน เช่น ชาวบ้านจะมีน้ำใช้ในการเกษตรและมีวิธีจัดการน้ำ เพียงเนื้อหา เท่านั้น แต่ไม่สนใจเรื่องความสัมพันธ์ของคน เช่น ต้องการ ๑.สืบสานภูมิปัญญาของการทำ... ๒.ได้ ศึกษาวิธีการผลิต... ๓. ส่งเสริมให้มีการผลิต...และต้องการเขียนโครงการเชิงอนุรักษ

ขั้นตรวจสอบรอบแรก ผู้ประสานงานจังหวัดรับข้อเสนอโครงการตรวจสอบแรก แก้ไขแล้วจะ ส่งมายังทีมกลางให้พิจารณา ถ้าต้องแก้ก็ส่งกลับไปครูพี่เลี้ยง ให้เขียนปรับปรุงเข้ามาใหม่ ปรากฏว่า โครงการหลายเรื่องไปเป็นเวลานานมาก ผู้ประสานงานจังหวัดต้องติดตามหลาย ๆ วิธี ให้โครงการของ โรงเรียนย้อนคืนกลับมา จนกว่าจะได้จำนวนตามเป้าหมายหรือใกล้เคียง จากนั้นจึงดำเนินการการพัฒนา โครงการโดยมีประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

๑) โครงการยูววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือมีจุดมุ่งหมายอย่างไร ผลที่ได้รับมีอะไรบ้าง

๒) กระบวนการวิจัยเป็นอย่างไร บทบาทของนักเรียนยูววิจัย ครูที่ปรึกษา และผู้ประสาน งานเป็นอย่างไรบ้าง

๓) ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นคืออะไร แตกต่างจากประวัติศาสตร์ชาติอย่างไร การเปลี่ยนแปลงทาง ประวัติศาสตร์การปรับตัวในสังคม และการอนุรักษคืออะไร เหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร เพื่อสร้าง ความเข้าใจให้ตรงกันในการดำเนินงานโครงการยูววิจัยระหว่างนักเรียนยูววิจัยครูที่ปรึกษา และผู้ ประสานงาน

๔) การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของคนที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่ศึกษา

๕) โครงการยูววิจัยที่โรงเรียนส่งมาเป็นไปตามกรอบแนวคิดที่นำเสนอในข้อ ๑-๓ แล้วหรือไม่

ขั้นพัฒนาโครงร่างงานวิจัย เมื่อได้ประเด็นชัดเจนก็พัฒนาให้เป็นโครงร่างวิจัย ผู้ประสานงาน จังหวัด จัดเวทีและเชิญทีมกลางไปจัดประชุมปฏิบัติการ เขียนโครงการอีกจังหวัดละครั้งเป็นรายจังหวัด เพื่อจะให้ได้โครงการเข้าเป้าหมายที่วางไว้ และแนวคิดถูกต้อง แต่ทางโรงเรียนยังใช้เวลาอีกนาน จึงจะ ปรับปรุงโครงการเข้ามา เพราะประเด็นที่ให้แก้ไขครูพี่เลี้ยงค่อนข้างมีความสับสน เช่น การเน้นให้เห็นความ เปลี่ยนแปลง ของชุมชน ตามเวลาและบริบท มีความสัมพันธ์ชุมชน ด้วยเหตุนี้ช่วง ๒-๓ เดือน จึงไม่ได้

โครงการตามเป้าหมายที่วางไว้ คือ ๒๓๐ โครงการ และเมื่อเพิ่มจังหวัดอุดรดิตถ์และแม่ฮ่องสอน อีกสอง จังหวัดก็คาดว่าจะได้ ๒๗๐ โครงการ

ช่วง ๒ เดือนแรก มีโครงการส่งเข้ามาเพียง ๑๒๖ โครงการ ซึ่งบางโรงเรียนส่งมาหลายโครงการ และการเขียนโครงการก็ยังมีข้อบกพร่องอยู่เช่นเดิม เป็นส่วนมากทางทีมจังหวัดก็ใช้วิธีแก้ไขโดยประชุม เวทีภาค ใช้เทคนิคให้เห็นตัวอย่างที่ถูกต้องและตัวอย่างที่ผิด แล้วรับแนวคิดไปแก้ไขต่อภายในแต่ละใน จังหวัด จังหวัดก็ติดตามแล้วติดตามผลกันไป ในที่สุดรอบที่ ๒ ได้โครงการรวม ๑๕๑ โครงการ ก็ยังคงไม่เข้าเป้าหมายที่วางไว้

ช่วงท้ายของการพัฒนาโครงการใช้เวลา ๑๒ เดือน (เริ่มงานตุลาคม ๒๕๕๒-เมษายน ๒๕๕๒) ประชุมทีมจังหวัดเพื่อทำความเข้าใจในแนวทางการคัดสรรโครงการ และเตรียมทำสัญญาเพื่อให้ทุน

การปรับเปลี่ยนกระบวนการเพื่อย่นระยะเวลาปฏิบัติการ เริ่มที่จังหวัดเชียงราย ได้ปรับเปลี่ยน กระบวนการ โดยให้ทีมวิทยากรอ่านโครงการมาล่วงหน้าแล้วมาวิจารณ์ในเวทีแต่ละโครงการแล้วแก้ไข ทันทีทันใด ส่วนมากยังผิดในจุดเดิม ๆ คือ ครูจะอนุรักษ์แล้วพัฒนาชุมชน และขาดตัวละครเดินเรื่องราว นั้นก็คือขาดความสัมพันธ์ชุมชนก็จะทำให้คาดการณ์โครงการได้มากและได้จริงมากขึ้น เป็นอันว่าจบ กระบวนการพัฒนาการเขียนโครงการ

เมื่อทางโรงเรียนพัฒนาโครงการผ่านไปแล้วก็เริ่มเข้าสู่กระบวนการทำวิจัย อุปสรรคปัญหาใหม่ ที่ตามมา ก็คือมีปัญหาไปตามลำดับของกระบวนการทำวิจัยนั่นเอง เริ่มจากการตั้งคำถามสัมภาษณ์ไม่ เป็น การเข้าถึงชุมชนในช่วงแรกปรับตัวไม่ถูก การบันทึกข้อมูลไม่เป็น การจัดเวลาทำงานไม่ถูกเพราะ งานเพิ่มขึ้น ปัญหาของผู้ให้ข้อมูล อายุมากพูดไม่ชัด ไม่ได้ยิน ท้ายสุดจะเขียนรายงานอย่างไร

ในการนำเสนอในตอนต่อไปนี้จะนำข้อมูลที่ได้จากการรายงานของครูที่เลี้ยงมาสะท้อนให้เห็น เป้าหมายที่ทำให้เกิดคู่มือการทำงานวิจัยประวัติศาสตร์ภาคเหนือ ดังนั้นหัวข้อในคู่มือจึงล้อกับกระบวนการ ทำวิจัย ซึ่งทำให้ดูเหมือนว่า หัวข้อจะซ้ำซ้อน แต่ความจริงการเกิดคู่มือทำวิจัยประวัติศาสตร์ นั้น ผู้ประสานงานภาคผลิตขึ้นตามปัญหาในกระบวนการทำงาน โดยทีมทดลองในพื้นที่เองบ้างได้แก่การ ตั้งคำถามแบ่งยุค การตั้งคำถามหาความเปลี่ยนแปลงจากงานที่เป็นด้านประเพณี ความเชื่อและพิธีกรรม โดยทดลองจากโครงการที่ทำผิดทิศทางมากที่สุดคือทำวิจัยเชิงปริมาณจากนั้นก็นำมาออกแบบและนำเข้าไปใช้ในเวทีของจังหวัดทุกจังหวัด และมีการปรับปรุงแบบไปเรื่อย ๆ ให้ใช้เวลาปฏิบัติการลดน้อยลง ตอบ คำถามปลายทางได้ถูกต้อง และได้พบว่าการจัดเวทีแบบแบ่งเป็นกลุ่มย่อยและมีวิทยากรกลุ่มย่อยช่วย แล้วนำมาเสนอในกลุ่มใหญ่ จะทำให้ครูที่เลี้ยงได้ฝึกซ้ำ ๆ สถานการณ์แตกต่าง และเกิดการแลกเปลี่ยน เรียนรู้เพิ่มขึ้นในเวทีเดียวกัน จะทำให้เข้าสู่เป้าหมายได้แม่นยำขึ้น

การเก็บข้อมูล การเก็บข้อมูลในช่วงแรก ๆ ก็มีปัญหา เริ่มมาจากการการสัมภาษณ์การตั้ง คำถามบกพร่องดังที่ อาจารย์สุมาลีจากสุโขทัยสะท้อนมาว่า การเก็บรวบรวมข้อมูลในช่วงแรก ๆ นั้นทาง พวกเราได้ข้อมูลค่อนข้างน้อย ซึ่งเป็นเพราะพวกเขายังคงใช้คำถามสั้น ๆ ไม่มากนัก คำถามแต่ละคำถาม เป็นคำถามที่กว้างๆ และเป็นคำถามปลายปิด ทำให้ได้คำตอบแบบสั้น ๆ และผู้ตอบไม่รู้ว่าจะขยายความ อย่างไร รวมถึงผู้สัมภาษณ์ก็ไม่ค่อยซักถามแบบพูดคุยเพื่อให้ขยายความ และการใช้ภาษาที่เป็นทางการ

กับชาวบ้านยังทำให้ไม่กล้าที่จะตอบเกรง ๆ และประกอบกับที่ทีมงานยูววิจัยมักจะป้อนคำถามคำถามเดียวในการถามและให้ผู้ตอบบอกเล่าตามใจชอบ จึงเป็นปัญหาที่ผู้ตอบตอบแล้วไม่ตรงประเด็น นึกอะไรก็พูดตอบออกมา พูดไปเรื่อย ๆ จึงอยู่นอกประเด็น แต่บางกลุ่มชาวบ้านก็ไม่สามารถเล่าเรื่องยาว ๆ ได้ (สุมาลี อวยพร) การเก็บข้อมูลในช่วงนี้ก็มีลักษณะเหมือนตอบคำถามในข้อสอบอัตนัย ได้คำตอบมาสั้น ๆ ไม่อาจตีความเบื้องลึกข้อมูลได้ คือ การเก็บข้อมูลโดยใช้คำถามดังกล่าวไม่ได้ข้อมูลที่เพียงพอกับโจทย์ การวิจัยผู้ให้ข้อมูลไม่เข้าใจคำถาม บางคนเจอคำถามข้อแรกเข้าไปก็ลืมหึนเลยก็มี บางคนบอกว่าไม่รู้เรื่อง ทีมยูววิจัยเองก็เสียกำลังใจ บางครั้งเมื่อเข้าไปทีมยูววิจัยถามว่ายายรู้เรื่องคลองแม่ลำพันบ้างหรือเปล่า แกคงเข้าใจถึงประวัติความเป็นมาหรือต้นน้ำแม่ลำพันก็จะบอกปัดไปเลย说不รู้เรื่องโยนให้ไปถามคนโน้นคนนี้ (ศักดิ์กฤษ จันทิมา) ข้อมูลที่ได้มาจะขาดรายละเอียดและชาวบ้านเองก็ไม่อาจดึงเรื่องราวในความทรงจำออกมาได้ทั้งหมด ซึ่งเป็นผลมาจากการตั้งคำถามสั้น ๆ และบางครั้งคำถามปลายปิด (ปัญชลีย์ โพธิ์คงกิตติโชติ, มนฤดี สารใจ)

กระบวนการตั้งคำถามของนักเรียนยังไม่ค่อยชัดเจน และไม่ได้มุ่งประเด็นไปในทิศทางเดียวกัน อีกทั้งในการตั้งคำถามแต่ละครั้งนักเรียนแต่ละคนต่างก็ตั้งคำถามที่ค่อนข้างวกวนไปมาและเป็นคำถามที่

ถามซ้ำ ๆ กันจนบางครั้งปราชญ์ชาวบ้านจนต้องทักว่าเมื่อกี้ก็ถามไปแล้วนะ ทำให้ทีมนักยูววิจัยต้องเกี่ยงกันถามและใช้เวลาในการตั้งคำถามนาน จนบางครั้งปราชญ์ชาวบ้านต้องเล่าเรื่องประวัติศาสตร์ของชุมชนตลาดท่าเสาเป็นเรื่องยาว โดยที่ทีมนักยูววิจัยไม่ได้มีโอกาสดำเนินการตั้งคำถามเลย

การจัดบันทึกการสัมภาษณ์ไม่ทัน นักเรียนไม่รู้วิธีการบันทึกข้อมูล บางครั้งนั่งฟังชาวบ้านเล่าเรื่องราวเพลินจนลืมบันทึกข้อมูลก็มี

นักเรียนยังไม่มีทักษะการบันทึกข้อมูล ที่สำคัญคือทีมยูววิจัยบันทึกคำให้สัมภาษณ์ไม่ได้ คำสัมภาษณ์เป็นคำตอบสั้น ๆ เพราะเด็กไม่เคยมีประสบการณ์บันทึกการให้สัมภาษณ์มาก่อนจะให้ บางคนเขียนแล้วอ่านไม่ออกตัวหนังสือไม่เป็นตัว (ศักดิ์กฤษ จันทิมา) มักจะบันทึกข้อมูลทุกถ้อยคำที่ชาวบ้านเล่า จึงได้ข้อมูลมาบางส่วนแต่ก็ไม่ค่อยตรงประเด็น บางครั้งทีมยูววิจัยก็เกิดความท้อถอย เพราะถามคนมาเป็นจำนวนมากแล้วแต่ข้อมูลก็ยังใช้ไม่ได้มาก คิดว่าการบันทึกเป็นเรื่องยาก ครั้นผู้ให้สัมภาษณ์มานั่งบอกจดยังไม่ได้เพราะมีเรื่องเล่าไปเรื่อย ๆ ต้องหาวิธีกันใหม่ นักเรียนก็เลยเสนอให้ใช้โทรศัพท์ที่บันทึกเสียงได้มาบันทึกเสียงให้สัมภาษณ์ ก็ได้ข้อมูลมาบ้างแต่ปัญหาก็คือหน่วยความจำของโทรศัพท์มีน้อยใช้ได้ไม่นานก็เต็ม ข้อมูลที่ได้ยังไม่เพียงพอ

อาจารย์มนฤดีสรุปว่า ในการทำงานครั้งนี้ทำให้ทีมนักยูววิจัยได้ทบทวนถึงกระบวนการลงพื้นที่เพื่อสัมภาษณ์ว่า “การสัมภาษณ์ที่ดีมีใช้เพียงแต่เป็นการได้มาซึ่งข้อมูลเท่านั้น แต่การสัมภาษณ์ที่ดีผู้สัมภาษณ์ต้องสร้างบรรยากาศให้ผู้ถูกสัมภาษณ์รู้สึกปลอดภัย เป็นการพบปะเพื่อพูดคุย แลกเปลี่ยนประสบการณ์และสร้างความเป็นกันเองให้ผู้ถูกสัมภาษณ์” ซึ่งถ้าทีมนักยูววิจัยจะเลยหรือไม่ใส่ใจกับการ

สร้างบรรยากาศการสัมภาษณ์ อาจทำให้ผู้ถูกสัมภาษณ์รู้สึกไม่ยากพูดคุยด้วยและแสดงอาการรู้สึก
ราคาญได้ง่าย อีกทั้งในขณะทำการสัมภาษณ์ทำให้ทีมนักวิจัยได้เรียนรู้ว่าการตั้งคำถามสำหรับเพื่อ
การหาข้อมูลแต่เพียงอย่างเดียว อาจทำให้ได้ข้อมูลที่ไม่ครบถ้วน ดังนั้นทีมนักวิจัยและครูที่ปรึกษา
ต้องพิจารณาองค์ประกอบอื่น ๆ ที่ทำให้การสัมภาษณ์ประสบความสำเร็จได้ด้วย นั่นคือทางครูที่ปรึกษา
ได้ช่วยหาข้อมูลและหาหลักในการสัมภาษณ์ที่ถูกวิธี นอกจากนี้ยังได้ปรึกษากับรองผู้อำนวยการและครู
ผู้อาวุโสที่อาศัยอยู่ในชุมชนตลาดท่าเสาในการแนะนำแนวทางในการสัมภาษณ์และมีส่วนร่วมในการพา
ไปพบปะปราชญ์ชาวบ้าน ส่วนอาจารย์อ้อยทิพย์ ทองดี เลือกทีมวิจัยโดย พิจารณาผลงานที่เกิดจาก
การเรียนการสอนในห้องเรียนว่าใครเหมาะสม (ดังตัวอย่างของเด็กหญิงกัญญารัตน์) รวมทั้งสอบถาม
ความสนใจของนักเรียนก่อนเข้าร่วมโครงการ เพราะนักเรียนที่มีทักษะการตั้งคำถาม การเก็บรวบรวม
ข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูลซึ่งมีทักษะมาก่อนแล้ว ที่ผู้ศึกษาเห็นว่าสามารถเข้าร่วมโครงการนี้ได้
อาจจะไม่สนใจหรือไม่ชอบ วิธีการศึกษารูปแบบนี้ ดังนั้นความสนใจนักเรียน มีส่วนสำคัญที่จะทำให้การ
ดำเนินงานตามโครงการบรรลุตาม

ผู้ให้ข้อมูลพ่วงคนแก่เล่าเป็นครั้งแรกวันยังตอบปัญหาการวิจัยไม่ครบต้องกลับมาเก็บข้อมูลใหม่
อีกหลายรอบ การเก็บข้อมูลการวิจัยไม่ใช่เก็บครั้งเดียวจะจบเลยบางคนต้องเก็บถึง สี่ห้าครั้ง ยกตัวอย่าง
ยายเจิมเก็บข้อมูลตั้งหลายครั้งเพราะเป็นผู้อาวุโสสูงสุดในหมู่บ้านมีข้อมูลในอดีตเยอะ เก็บจนครั้งหลัง ๆ
ป่วยทำอะไรไม่ได้ อาจารย์ สุมาลี อวยพร กล่าวถึงข้อมูลของทีมงานวิจัยว่า ตลอดระยะเวลา ๓ - ๔
เดือน เนื้อหาข้อมูลที่ได้นั้นเป็นข้อมูลแบบสั้น ๆ เนื้อหาน้อยตามที่คำถามที่ถามและการตอบของชาวบ้าน
ตามประเด็นคำถามที่ถาม จึงมักทำให้ขาดรายละเอียดที่สำคัญ ๆ โดยเฉพาะภาพของความสัมพันธ์ของ
ผู้คนในครอบครัวและในชุมชน

๓. กระบวนการหนุนเสริมยูววิจัยทำวิจัยและการเขียนรายงาน

การทำงานตลอดโครงการนั้น คณะทำงานกลางระดับภาคได้ให้กระบวนการทำวิจัยผ่านผู้
ประสานงานระดับจังหวัดไปสู่ครูก่อน จากนั้นทั้งทีมลงไปช่วยพัฒนาในระดับจังหวัดอีกทุกขั้นตอน
ผู้ประสานจังหวัดจะเป็นผู้ติดตามงานและหนุนช่วยยูววิจัยและครูพี่เลี้ยงเป็นรายโรง และแต่ละจังหวัดจะมี
เทคนิคการทำงาน บริบทและความพร้อมของแต่ละองค์ประกอบแตกต่างกันไป จึงจะถอดบทเรียนแต่ละ
จังหวัดซึ่งต่างก็มีจุดเด่นคนละอย่าง คนละขั้นตอน ข้อมูลเหล่านี้ได้มาหลายทิศทางคือ จากการทำงาน
ร่วมกัน จากรายงานของผู้ประสานจังหวัด จากรายงานของครูพี่เลี้ยง การสะท้อนกลับของยูววิจัยบางโรง
ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

บทเรียนจากจังหวัดสุโขทัยขยายผลไปทั้งจังหวัด ข้อเด่นผู้ประสานงานเป็นคนในพื้นที่เป็นครู
ในสังกัด ส.พ.ฐ. และหนุนช่วยพัฒนาโครงแต่ละโรงได้อย่างทั่วถึงจัดเวทีแลกเปลี่ยนขณะทำงานกับ
โครงการบ่อย ๆ ได้รับการยอมรับจากทางจังหวัด จึงเกิดการประสานงานกับ จังหวัด โดยผนวกทั้ง
กิจกรรม และงบประมาณของจังหวัดและโครงการยูววิจัยเข้าด้วยกัน ทั้งขยายโรงเรียนเพิ่มทั้งจังหวัดเป็น
๒๗ โครงการ ผู้ประสานงานจังหวัด อาจารย์ลาลักษณ์ มีการเปลี่ยนแปลงตัวตนจากการเป็นนักวิจัยเชิง
ปริมาณ มาเป็นนักวิจัยเชิงคุณภาพ นอกจากนั้นยังสามารถปรับเปลี่ยนมาเข้าใจแนวคิดการเปลี่ยนแปลง

ความสัมพันธ์ชุมชนได้มากขึ้น ทำให้ผู้ประสานงานจังหวัดสามารถช่วยพัฒนาโครงการ ดัดสนใจแนะนำ ครูที่ปรึกษา ยุววิจัยได้อย่างดี ละเอียดทุกขั้นตอน เป็นผู้ประสานโครงการระดับจังหวัดที่ทำงานได้ สมบูรณ์

การลงพื้นที่หนุนช่วยจังหวัดอุดรดิตถ์ การตั้งคำถามวิจัย การแบ่งยุคให้เห็นความเปลี่ยนแปลง ผู้เข้าประชุมประกอบด้วยครูพี่เลี้ยงและ นักเรียน ความจริงเตรียมเป็นเวทีฝึกตั้งคำถาม ซึ่งต้องอาศัย ปรากฏชาวบ้านเป็นผู้เล่าเรื่องตามคำถาม จึงเป็นการให้แนวคิด ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอีกครั้ง และให้ ผู้เข้าร่วมพัฒนาโครงการ กระบวนการปฏิบัติการมีดังนี้ เริ่มจากแนะนำแนวคิด และวิจารณ์ตัวอย่าง ของ เชียงใหม่ และโครงการของอุดรดิตถ์ที่ส่งเข้ามา ช่วงสองเวลาบายให้ผู้เข้าร่วมเขียนโครงการ โดยดู ตัวอย่างจากโครงการที่ผ่านแล้ว ผลปรากฏว่าผู้เข้าร่วมสามารถเขียนโครงการได้ดีขึ้น บางโครงการ แนวคิดผ่าน เพียงแต่ต้องกลับไปเขียนรายละเอียดให้สมบูรณ์แล้วส่งเข้ามาพิจารณา จังหวัดนี้บางครั้ง ผู้ช่วยอาจารย์ไม่ว่าทำให้ผู้ประสานงานต้องยุ่งกับงานธุรการ จึงไม่มีเวลาเรียนรู้กับเวทีเดิมที่ อย่างไรก็ดี ตามอาจารย์ก็เข้าถึงโรงเรียนและผู้ให้ข้อมูลได้ดี จึงสามารถสร้างโครงการยุววิจัยเด่นได้หลายโครงการ โดยเฉพาะการเตรียมปรากฏพื้นบ้านสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน คือผู้ให้ข้อมูลเป็นคนตัวเล็ก ตัวน้อย ที่มีความเกี่ยวข้องกับคำถามวิจัย พื้นที่อยู่ใกล้ สามารถดูความเปลี่ยนแปลงการย้ายพื้นที่ของ ชุมชนชัดเจน เช่น โครงการ “การเปลี่ยนแปลงของตลาดท่าเสา” ครูที่ปรึกษาสอนภาษาอังกฤษ แต่ สามารถปรับเปลี่ยนกระบวนการเก็บข้อมูลการวิเคราะห์ข้อมูลอย่างเคลื่อนไหว และการนำเสนอ ผลการวิจัยได้ดี จนสามารถเป็นวิทยากรให้กับทีมกลาง ได้ครบกระบวนการ กล่าวได้ว่า ถึงแม้ผู้ ประสานงานจะไม่ค่อยชัดเจนในแนวคิดประวัติศาสตร์ท้องถิ่น แต่ถ้ามีเวลาไปถึงโรงเรียนและพื้นที่ ได้มาก ก็สามารถพัฒนาโครงการของโรงเรียนได้แม้จะไม่ทุกโรง เพราะโรงเรียนไม่ได้มีความรู้เป็นศูนย์ ในเรื่องนี้ต้องขอบคุณ ผู้อำนวยการสำนักวิจัยและพัฒนาของอุดรดิตถ์ ที่เลือกคนที่สนใจให้กับโครงการ ของเรา

จังหวัดเชียงใหม่จัดเวทีประชุมหลังจากอุดรดิตถ์ จึงได้เรียนว่าสามารถย่นระยะการจัดประชุม ปฏิบัติการได้ เพราะสามารถคิดหัวข้อโครงการและพัฒนาโครงการได้เร็วภายใน ๑ วัน จึงโดยจัด กระบวนการเตรียมเอกสารให้แนวคิด ๓ ประเด็น ดังนี้

จากประวัติศาสตร์ท้องถิ่น สูการตั้งคำถามย่อย

ถอดบทเรียนสู่การเสนอแนะปรับโครงการ

ผลจากการจัดเวทีครั้งนี้ ผู้ที่เข้าร่วมสนใจมากและขอให้จัดให้จังหวัดลำพูนอีก ๑ ครั้ง เสนอ สถานที่ให้ไปจัดประชุมที่โรงเรียนจักรคำคณาทร และเชียงใหม่จะติดต่อโรงเรียนวัฒโนทัยพายัพเชียงใหม่ ๑ ครั้ง โดยสำนักงานเขตพื้นที่ ได้เชิญวิทยากรจากโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ไปให้ความรู้เพราะทาง โรงเรียนมัธยมต้องสอนวิชาประวัติศาสตร์เพิ่มขึ้น จากปฏิบัติการครั้งนี้ผลงานโครงการได้พัฒนาผ่านไป ๑๒ โครงการ การพบกันนี้ ดร.เพ็ญจันทร์ จากโรงเรียนจักรคำคณาทรเป็นผู้ประสานงานในจังหวัดลำพูน ในกิจกรรมการจัดการประชุมให้ โดยจัดรวมกับการอบรมประวัติศาสตร์โบราณสถานของ ส.พ.ฐ.ทำให้เกิดเวทีใหญ่และได้โครงการยุววิจัยเพิ่มขึ้น

เก็บข้อมูลในช่วงแรกที่ครูพี่เลี้ยงสะท้อนปัญหาเข้ามา ทีมกลางจึงจัดประชุมปฏิบัติการฝึกการตั้งคำถาม ในเวทีของมหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร ผู้เข้าร่วมประชุม ๔๐ คน เปิดเวทีตามปัญหาแล้วให้ความรู้ ประเด็นต่อไปนี้

การตั้งคำถามของยุววิจัย แลกเปลี่ยนความคิดเห็นจากปัญหาของการตั้งคำถามของยุววิจัยแต่ละโรงเรียน วิเคราะห์ปัญหาแล้วให้ความรู้ ๓ ประเด็น คือ ความสำคัญของคำถาม ประเภทของคำถาม คำถามแบ่งยุค ดังต่อไปนี้

ข้อแรก ความสำคัญของคำถาม การเปลี่ยนแปลงคือหัวใจของประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ดังนั้นเก็บข้อมูลจะต้องมีคำถามถึงการเปลี่ยนแปลงให้ได้

ข้อที่สอง ประเภทของคำถาม คำถามมีหลายประเภทขึ้นอยู่กับจุดประสงค์ การให้ความรู้ใหม่ โดยนำเสนอตัวอย่างผลงานของยุววิจัยจังหวัดลำพูน ที่สามารถนำเสนอผลงานการสัมภาษณ์ ที่สะท้อนการเปลี่ยนแปลงได้

ข้อที่สาม คือ การแบ่งยุคในภาพรวมประเทศ (มีแผนผังให้อยู่ในตอนต่อไป)

กิจกรรมปฏิบัติการ เริ่มจาก ตัดตั้งความรู้ ให้ยุววิจัยฝึกตั้งคำถามจากภาพยนตร์เรื่องเทวดาทำจะบ้อง จากนั้น ฝึกตั้งคำถามจากโครงการของตนเอง แล้วสัมภาษณ์ปราชญ์พื้นบ้าน เสร็จแล้วนำเสนอผลงาน อภิปรายความรู้ที่ได้รับ แสดงความเห็นตามตัวชีวิตคือ สามารถตั้งคำถามที่ได้เนื้อหายาว ๆ เป็นเรื่องราว คำตอบบอกความสัมพันธ์ของคนแบบเคลื่อนไหว

การตั้งคำถาม แบ่งยุค เข้าใจสภาพเศรษฐกิจ จากผู้ให้ข้อมูลที่มีสถานภาพทางเศรษฐกิจต่างกัน มีปัจจัยเงื่อนไขอะไรเกื้อหนุน ได้แก่ตัวแบบเหล่านี้ คือคุณยายเสนอ อายุ ๘๓ ปี เป็นผู้มีฐานะดี มีไรนา ที่มีนาที่สวน บิดาของทำเคยเป็นกำนัลบุกเบิกที่นาได้ สองร้อยกว่าไร่ โดยมีลูกบ้านช่วยเป็นแรงงาน ผู้ให้ข้อมูลคนที่สอง คุณยายแทนอายุ ๗๗ ปี ฐานะปานกลางทำน้างงานแล้วมีสามีช่วยกันทำมหากินมีลูกหลานอุปการะยามชรา และคนที่ ๓ คุณยายทอง อายุ ๗๕ ปี เป็นคนยากจนทำน้างแล้วยากจนไม่มีใครคิดจะแต่งงานด้วย ปัจจุบันอยู่กับหลานช่วยดูแลลูกหลานให้เขา

บทเรียนจากมหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร เน้นในเรื่องการประสานงานกับเครือข่าย ใช้วิธีประสานงานกับศิษยานุศิษย์เป็นการส่วนตัวได้รับความร่วมมือจาก ศ.น.สุวิมล ผู้มีความสนใจและเป็นการกำลังในการเข้าถึงโรงเรียน นับเป็นกำลังที่สำคัญดีมาก ในเวทีกำแพงเพชร เป็นการฝึกตั้งคำถาม และปฏิบัติการ ๓ ชั่วโมง การฝึกครั้งนี้ยุววิจัยนำเสนอผลงานโดยสรุปข้อมูลได้มี ๒ ประเด็นคือคนกำแพงเพชรอพยพมาจากลาว หลวงพระบาง นครชุม และการก่อตั้งชุมชนเป็นบ้านเรือนโดยเก็บเศษไม้ซุงแตกที่ลอยตามน้ำมาสร้างบ้าน ส่วนเรื่องความเปลี่ยนแปลงครูพี่เลี้ยงต้องไปฝึกต่อให้กับยุววิจัยในพื้นที่

การสร้างคู่มือกระบวนการทำวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

ในช่วงการพัฒนาโครงการ มาถึงการหนุนเสริมกระบวนการวิจัย และท้ายที่สุดการปรับปรุงการเขียนรายงาน พบว่าจุดที่ทีมกลางต้องไปช่วยหนุนเสริมนั้น จะเป็นการแก้ไขในจุดเดิม ๆ เพียงแต่ต่างระดับกันเท่านั้น คือการปรับเปลี่ยนการอนุรักษ์ให้เห็นการเปลี่ยนแปลงไปตามเวลาและบริบท เลิกคิดเรื่องไปพัฒนา แต่ต้องรู้จักการเชื่อมโยงข้อมูลปลีกๆ ให้เห็นภาพแห่งความเป็นจริงเท่าที่จะเป็นไปได้ กล่าวได้ว่า กระบวนการทำวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่เน้นให้เห็นความเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของชุมชน ได้สะท้อนออกมาเช่นเดียวกับข้อค้นพบอื่น ๆ ทางสังคม ว่ากระบวนการจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ต้องเริ่มจากการเปลี่ยนวิธีคิด และในกระบวนการทำงานนี้ได้ออกแบบการปฏิบัติให้สอดคล้องกับสิ่งที่เราต้องการ ตามขั้นตอน ๓ ลำดับดังนี้

ขั้นแรก เริ่มเปิดโครงการ และการพัฒนาโครงการ ผู้เชี่ยวชาญกระตุ้นความคิดว่าประวัติศาสตร์ท้องถิ่นแตกต่างจากประวัติศาสตร์แบบที่เคยรู้จัก แต่หากประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ให้ความรู้ใหม่คือ การเปลี่ยนแปลง ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนซึ่งเป็นคนตัวเล็กตัวน้อย การรื้อฟื้นความทรงจำของชุมชน ซึ่งก็คือการรื้อฟื้นความสัมพันธ์ และความสัมพันธ์นั้นจะเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทและวันเวลาที่เคลื่อนไป ชุมชนมีสมบัติสาธารณะซึ่งเป็นทุนทางสังคมที่เคยทำให้สามารถดำรงอยู่ได้ แต่สมบัติสาธารณะก็มี การเปลี่ยนแปลงการจัดการ

ขั้นที่สอง ในทำงาน ผู้ประสานงานก็ออกแบบการทำงานคู่ขนานไปในขณะเดียวกัน กับการให้คงความคิดนั้นคือ ให้เอาข้อมูลที่อยู่ในใจมาตั้งหัวข้อวิจัย ผูกตั้งคำถามวิจัยให้สอดคล้องกับแนวคิด และย้าซ้ำทวนในขั้นตอนการพัฒนาโครงการวิจัย มีการตั้งชื่อโครงการ การตั้งคำถามวิจัย จุดประสงค์ของการวิจัย ขั้นนี้จึงได้พบอย่างชัดเจนว่าความคิดของยูววิจัยและครูที่ปรึกษาดัดข้องอยู่กับการอนุรักษ์ทั้งหมด จึงได้ให้ความรู้ใหม่เพิ่มขึ้นให้แก่ผู้ประสานงานจังหวัด และครูที่ปรึกษา ออกแบบการเก็บข้อมูล การเลือกผู้ให้ข้อมูล โดยให้กำหนดอายุเป็นช่วง ๆ เพราะแต่ละคนจะมีข้อเท็จจริงของชีวิต ในช่วงอายุของตนเองชัดเจน ช่วงการจัดช่วงอายุ เช่น อายุ ๗๐-๘๐, ๖๐-๗๐, ๕๐-๖๐, ๓๐-๕๐, วัยรุ่น โดยถามข้อมูลเดียวกัน เพื่อจะได้พบการเปลี่ยนแปลงของข้อมูล เกี่ยวกับความคิดอนุรักษ์ ได้เพิ่มความรู้เรื่องวัฒนธรรม คือ บทความเรื่อง มนุษย์เป็นผู้สร้างวัฒนธรรม เพื่อให้ความเข้าใจใหม่ให้ไปเบียดขับความคิดความเชื่อเก่าแบบอนุรักษ์ออกไป การเพิ่มความรู้ใหม่ได้ให้ในเวทีผู้ประสานจังหวัดครั้งหนึ่งและทุก ๆ ครั้งที่ลงพื้นที่ แต่คาดว่าการติดตั้งความรู้ใหม่ที่ผู้ประสานจะมีพลังมากกว่า เพราะจะได้ใช้เป็นเครื่องมือในการปรับโครงการ ส่วนเวทีครูที่ปรึกษาบรรยายภาคัมก็จะวุ่นวาย และความสนใจก็จะไปอยู่ที่เขียนโครงการให้ผ่าน จึงมีบางส่วนที่เข้าใจ บางส่วนก็เขียนตามคนอื่นเพื่อให้เสร็จ

ขั้นที่สาม การบันทึกข้อมูล และการเขียนรายงาน ในตอนเริ่มงานการ ให้แนวความคิดประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ก็ยังคงต้องให้หรือทบทวนอยู่ทุกครั้งที่ทุกพื้นที่ นอกจากนั้นปัญหาหลัก ก็คือวิธีคิดถึงการเปลี่ยนแปลง ข้อมูลจึงขาดการจัดช่วงเวลา ถึงแม้ว่าจะเขียนถึงการเปลี่ยนแปลง เมื่อขาดเวลาและบริบท ก็ไม่อาจจะรู้ที่ไปที่มาของปรากฏการณ์ได้ ทางโครงการจึงเอาแนวคิดของผู้เชี่ยวชาญ เรื่องการแบ่งยุค มาปรับโดยเชื่อมโยงกับเนื้อหาของยูววิจัยในพื้นที่เข้าตามยุคให้มองเห็นเป็นตัวอย่าง แล้วให้

ปฏิบัติการจัดข้อมูลของโครงการตนเองเข้ายุค โดยจัดยุคตามบริบทของหมู่บ้าน จากนั้นให้นำเสนอวิทยากรและเจ้าหน้าที่สนาม จะชวนวิพากษ์วิจารณ์ หลายคนสามารถประเมินของตนเองและเพื่อนได้ ส่วนผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่เข้าใจ และเพิ่มเล่าข้อมูลให้เห็นการเปลี่ยนแปลงชัดเจน เมื่อเข้าใจการจัดยุคแล้วก็ถึงขั้นต่อคือ การเขียนรายงานการวิจัย

การเขียนรายงานวิจัย

การเขียนรายงานการวิจัย ครูพี่เลี้ยงและยุววิจัยไม่รู้จะเริ่มอย่างไร ความเคลงใจเรื่องวิจัยต้องมี ๕ บทยัรบกว่นใจอยู่ (ลาวัลย์ ถาพันธุ์)ทางที่มกลางจึงเพิ่ม รูปแบบการเขียน รายงานให้ แต่ยังพบปัญหาการเชื่อมโยง ทุกโครงการ ไม่สามารถจัดยุคได้เพราะข้อมูลขาดบริบทของชุมชน ขาดความละเอียด ที่มกลางต้องจัดปฏิบัติการแบ่งเป็นกลุ่มย่อย ให้วิทยากรช่วยจับประเด็นในการแบ่งยุคโดยทำผ่านกรณีศึกษา ๑ โครงการ เมื่อเข้าใจแล้วแต่ละโรงเรียนก็ปรับแก้โครงการของตนเอง การเขียนเข้ายุคต่าง ๆ สรุปร่วมกับรายงานของ (มนฤดี สารใจ) และเมื่อจัดยุคแล้ว ยังเอาข้อมูลมาสนับสนุนการวิจัยไม่เป็น มีจำนวนไม่น้อยที่ การเขียนรายงานแต่ละยุคมีลักษณะการเขียนแบบสรุปความ ทั้งนี้กล่าวได้ว่าขาดการดึงเอาบริบทมาเชื่อมโยง

ปัญหาใหญ่อีกอย่างหนึ่งก็คือการขาดความรู้ทางสังคมหรือเรื่องจริงของชีวิตที่มีความซับซ้อน และเกี่ยวพันกับบริบท สามารถสวหาเหตุไปได้ถึงวิธีสอนแบบเก่า คือรู้แต่หนังสืออย่างเดียว ความรู้คือการท่องจำ มีครูพี่เลี้ยงหลายคนอุทานว่า การทำวิจัยคุณภาพที่แท้เป็นเรื่องง่าย ๆ เป็นเรื่องใกล้ตัว ไม่เคยคิดว่าว่าจะเป็นผลงานวิจัยได้ในที่สุดที่มกลาง จึงกำหนดโครงร่างการเขียนให้ แบบหลวม ๆ คือแบบแผนในการศึกษาชุมชนและตัดตอนจากรายงานประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ๒ เรื่องให้เป็นตัวอย่าง และให้แนวทางในการศึกษาชุมชนดังต่อไปนี้

๑. ตัวแบบการศึกษาชุมชน

หัวข้อหลัก	หัวข้อย่อย	ความเกี่ยวเนื่องของเนื้อหา
การตั้งถิ่นฐาน	ชุมชน ประวัติชุมชน	ปริมปราคติดินทาน
การอพยพ	สังคมชุมชน ภูมิอากาศ อาชีพ	ภูมิประเทศ-เศรษฐกิจ
ระดับชุมชน	หน่วยการตั้งถิ่นฐาน	หมู่บ้าน ชุมชนตลาด ฯลฯ

๒. ให้ตัวอย่างงานเขียนรายงาน เมื่อประสานงานกับครูและครูพี่ที่ปรึกษาเรียกร้องอยากเห็นตัวอย่างการเขียนงานวิจัยจึงได้ให้ตัวอย่างการเขียนบริบทด้านนามธรรมความเชื่อ ตำนาน และบริบททางกายภาพ และตัวอย่างการเขียนรายงาน ๒ เรื่อง คือ ตัดตอนจากประวัติศาสตร์บ้านแม่สาวเมืองหนอง (ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นลุ่มน้ำ แม่ขาว แม่สาว และม่กก) และป่าละหอกกะสัง

จังหวัดนครสวรรค์และอุทัยธานี เป็นพื้นที่สุดท้ายที่ได้ใช้คู่มือเต็มรูปแบบก็คือ ทีมประสานจังหวัดได้จัดกระบวนการสนับสนุนการเรียนรู้ ยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจังหวัดนครสวรรค์และอุทัยธานี ณ คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์ ระหว่างวันที่ ๓-๔ เดือนตุลาคม ๒๕๕๒ ตามรูปแบบที่ได้ทดลองมาหลายแห่งแล้ว คือการเก็บข้อมูล การตั้งคำถามและการเขียนเชิงประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ครั้งนี้ได้บทเรียนมาจากที่อื่นหลายครั้งแล้ว จัดรูปแบบให้มีให้ความรู้เรื่องกระบวนการดังนี้ คือ

ทบทวนกรอบคิดการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

การแบ่งยุค

จัดข้อมูลเข้ายุค โดยแบ่งกลุ่มปฏิบัติการย่อย ตามโครงการที่หัวข้อเข้ากันได้

ครูที่ปรึกษานำเสนอ

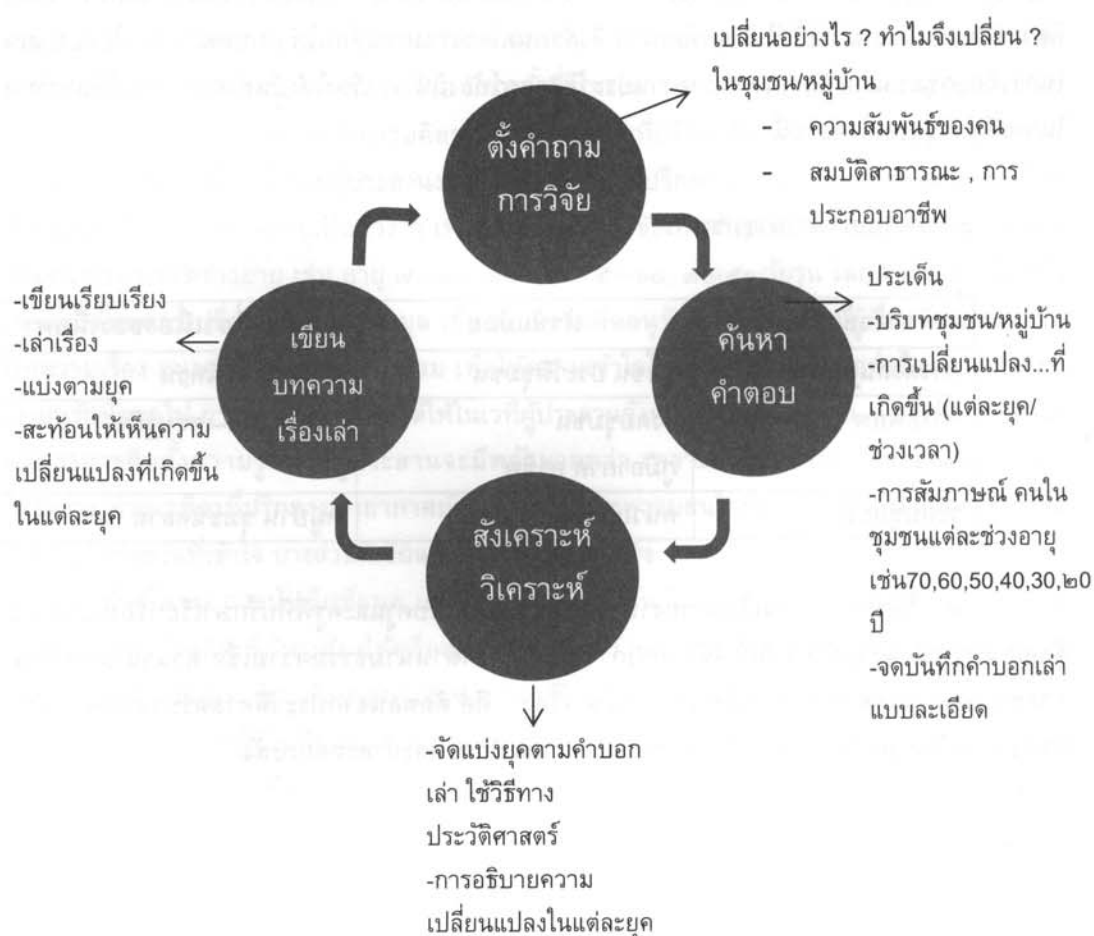
วิจารณ์ ตามเกณฑ์ของประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

และเพิ่มเติมเอกสารคู่มือ แนวทางการเก็บข้อมูล

การตั้งคำถามและการเขียนเชิงประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

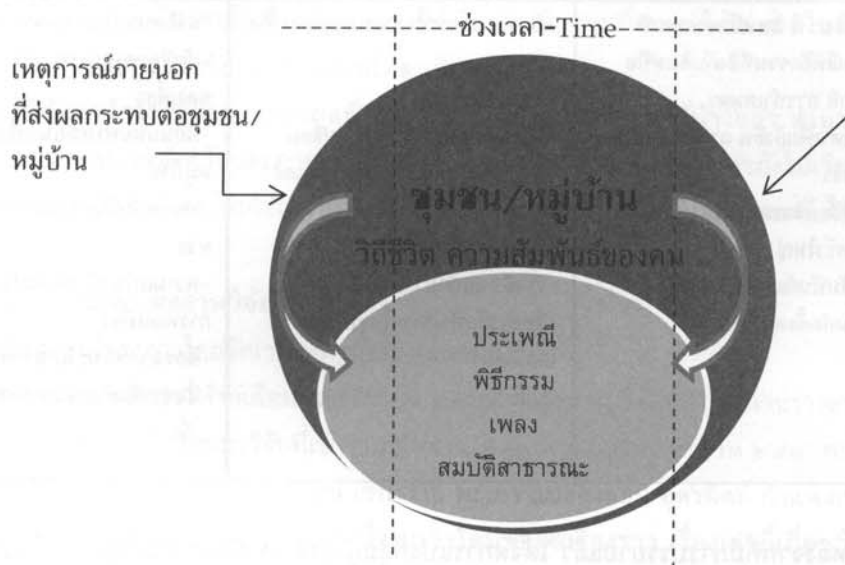
ครั้งนี้เป็นการใช้และผลิตคู่มือภาคสนามที่สมบูรณ์ที่สุด เพื่อเป็นการให้ผู้เข้าร่วมเวทีได้เห็นถึงกระบวนการดำเนินงานทั้งหมด ว่าที่ผ่านมาได้ทำอะไรบ้างแล้ว และจุดขาดคืออะไร ทบทวนความรู้ตามแผนภาพต่อไปนี้

แผนภาพที่ ๑ : กระบวนการวิจัยของ ยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ภาคเหนือ

วิธีการเก็บข้อมูลประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ที่ต้องเป็นการบันทึกคำพูดบอกเล่าของคน ในแต่ละช่วงอายุ ซึ่งต้องจดบันทึกแบบละเอียด และอ้างอิงบุคคล วัน เวลา ที่ได้สัมภาษณ์

แผนภาพที่ ๒ : การเปลี่ยนแปลงของสิ่งที่จะศึกษา เชื่อมโยงกับบริบทชุมชนตามแต่ละช่วงเวลา

อธิบายเรื่องประเด็นที่แต่ละโครงการสนใจศึกษา ได้แก่ ประเพณี พิธีกรรม เพลงพื้นบ้าน สมบัติสาธารณะ การประกอบอาชีพ บุคคลสำคัญในท้องถิ่น และอื่น ๆ ซึ่งต้องเชื่อมโยงกับชุมชน หมู่บ้านที่ได้เข้าไปศึกษาวิจัยด้วย โดยไม่แยกส่วนที่เป็นศึกษาเฉพาะประเพณีพิธีกรรมเพียงอย่างเดียวโดด ๆ เช่น การศึกษา ๑ ประเพณี ว่ามีรูปแบบ ขั้นตอนอย่างไรบ้างแล้วจบเท่านั้น โดยไม่ได้อธิบายความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น แต่จะต้องเน้นที่การเชื่อมโยงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของชุมชน หมู่บ้าน และเหตุการณ์ภายนอก ตามช่วงเวลาที่ผ่านมาในแต่ละยุคสมัยด้วย เพราะประเพณี พิธีกรรม สมบัติสาธารณะและอื่น ๆ ไม่ได้ยู่ลำพังของตัวเองโดด ๆ แต่ในความเป็นจริงแล้วเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับคนในชุมชน/หมู่บ้าน

แผนภาพที่ ๒ นำเสนอตัวอย่างการแบ่งยุคตามแนวทางการทำวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เพื่อให้ผู้ร่วมเวที (ครูและนักเรียน) ได้เกิดความเข้าใจแนวทางการเก็บข้อมูล การจัดเรียงข้อมูล และการเขียนรายงานในรูปแบบของวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ตามแผนภาพที่ ๓

แผนภาพที่ ๓ : ตัวอย่างการแบ่งยุคของการเขียนเล่าเรื่องเชิงประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

ตัวอย่างการแบ่งยุค : วิธีศึกษาทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach)

ยุคเกษตรพอเพียง	ยุคกลาง	ยุคหลังสมัยใหม่
-ความเชื่อ : มี สิ่งเหนือธรรมชาติ -ประเพณีพิธีกรรมที่อิงกับสิ่งเหนือธรรมชาติ การทำเกษตร -ทำเกษตรเพื่อยังชีพ แรงงานภายในครอบครัว -แลกเปลี่ยนสิ่งของเครื่องใช้ -ครอบครัวใหญ่ -ความสัมพันธ์แบบเครือญาติ -การเริ่มก่อตั้งหมู่บ้าน -อื่น ๆ	-เริ่มทำเกษตรเพื่อขายนอกชุมชน จำหน่ายแรงงาน -ครอบครัวขยาย -ใช้เงินตราเป็นเครื่องแลกเปลี่ยน -มีประเพณี พิธีกรรมที่อิงกับผีและศาสนา -มีตลาดภายในหมู่บ้าน -เริ่มมีถนนตัดผ่าน -สื่อสารสัมพันธ์ภายในชุมชนและใกล้เคียงอื่น ๆ	-อาชีพนอกภาคเกษตรกรรม -เข้าสู่อุตสาหกรรม ธุรกิจ การท่องเที่ยว -มีถนนหนทางเพิ่มมากขึ้น เข้าถึงทุกหมู่บ้าน -ประเพณีพิธีกรรมบางอย่างเริ่มสูญหาย -ความแปรเปลี่ยนของประเพณีเพื่อการท่องเที่ยว -สื่อหลากหลายเพิ่มมากขึ้น -สื่อสารสัมพันธ์กันแบบเสมือนจริง ...อื่น ๆ

หลังจากที่มีการบรรยายแล้ว ได้จัดการแบ่งกลุ่มผู้เข้าร่วมเวทีออกเป็นกลุ่มย่อย โดยใช้โครงการที่มีผู้รู้มาร่วมด้วยเป็นเกณฑ์ในการแบ่ง แล้วให้ผู้เข้าร่วมเลือกเข้าร่วมกลุ่มตามที่ดินตนเองเห็นว่าโครงการตนเองมีลักษณะ/หัวข้อวิจัย ที่สอดคล้องกับกลุ่มนั้น ๆ

กระบวนการกลุ่มย่อย :

ได้ติดตามความก้าวหน้าของแต่ละโครงการว่าในช่วงตั้งแต่เริ่มโครงการจนถึงปัจจุบันนี้แต่ละโครงการได้ทำอะไรบ้าง ผลที่เกิดขึ้นเป็นอย่างไร และมีปัญหา-แนวทางการแก้ไขอย่างไรบ้าง

ผลที่เกิดขึ้นจากการจัดกระบวนการ มีดังนี้

- ๑) ครูพี่เลี้ยงยูววิจัยเกิดความเข้าใจเกี่ยวกับวิธีการจดบันทึกข้อมูลเพิ่มมากขึ้น จากแต่เดิมนักเรียนจะจดบันทึกเพียง ๒-๓ บรรทัด (เหมือนตอบข้อสอบปรนัย) แล้วนำมาส่งให้ครู แต่เมื่อมีการอธิบายวิธีการจดบันทึกแบบละเอียดจากการสัมภาษณ์คนในชุมชน ทำให้เริ่มเห็นแนวทาง วิธีการ ที่จะนำกลับไปจัดเก็บข้อมูลเพิ่มเติม
- ๒) ครูพี่เลี้ยงและนักเรียน (ที่มาด้วย) เริ่มเกิดความเข้าใจเกี่ยวกับวิธีการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์
- ๓) ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น การแบ่งช่วงเวลาตามความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน/ชุมชนที่เข้าไปศึกษาวิจัย

- ๔) ช่วงแรก ครูยังขาดความมั่นใจในการที่จะเขียนรายงาน การแบ่งยุคในทางประวัติศาสตร์เกรงว่าจะไม่ตรงตามทฤษฎี และความน่าเชื่อถือของข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ เช่น กรณีที่ผู้เล่าข้อมูลขัดแย้ง ไม่สอดคล้องกันจะทำอย่างไร ?
- ๕) การเก็บข้อมูลของนักเรียนยุววิจัยในช่วงที่ผ่านมา ยังไม่มีการจัดบันทึกข้อมูลแบบละเอียด ทั้ง ๆ ที่หลายคนเมื่อมีการให้เล่าเรื่องราวข้อมูลที่ไปเก็บมาได้ นั้น สามารถเล่าได้มีรายละเอียดที่น่าสนใจ จึงได้แนะนำเพื่อให้เขียนบันทึกตามที่ตนเองได้เล่ามา ไม่ต้องกลัวว่าจะผิดหรือถูก ให้เขียนออกมาก่อนให้ละเอียดมากที่สุด
- ๖) ได้แนะนำว่าให้มีการส่งข้อมูลที่แต่ละทีมได้เก็บมาและเขียนไว้บ้างแล้ว ส่งมาให้กับทีมประสานงานจังหวัดและภาคเหนือ ได้อ่านก่อน (ซึ่งหลายคนยังเกรงว่ายังไม่เรียบร้อย ไม่กล้าส่งมาให้อ่าน) โดยใช้การส่งทางอีเมลจะสะดวกในการให้ข้อเสนอแนะย้อนกลับไป

๔. การติดตามประเมินผลงานวิจัย

การติดตามโครงการโดยจัดเวทีให้ครูพี่เลี้ยงเสนอผลงาน

การดำเนินงานถึงช่วงท้ายเดือนพฤศจิกายน ๒๕๕๒ โครงการยุววิจัยที่ส่งรายงานร่างแรกจำนวนทั้งหมด ๑๕๐ โครงการ นักเรียนยุววิจัยที่เข้าร่วม จำนวน ๘๙๓ คน และครู จำนวน ๒๘๘ คน ในพื้นที่จังหวัดต่าง ๆ ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน เชียงราย พะเยา แม่ฮ่องสอน อุตรดิตถ์ กำแพงเพชร ตาก พิษณุโลก สุโขทัย นครสวรรค์ และอุทัยธานี ซึ่งพบว่าได้มีข้อมูลเรื่องราว เรื่องเล่าที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ที่ผ่านการบอกเล่าจากคนในชุมชนรุ่นต่าง ๆ ในด้านการประกอบอาชีพ สมบัติสาธารณะ ประเพณีพิธีกรรม ประวัติบุคคล และอื่น ๆ โครงการฯ จึงให้มีการจัดเวทีวิชาการ ประชุมครูที่ปรึกษาเพื่อนำเสนอข้อมูลและผลงานของยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ ให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันในระดับจังหวัดและระดับภาค และวางแนวทางเพื่อการสังเคราะห์งานภาพรวมของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของภาคเหนือและอีกประการหนึ่งเพื่อเพื่อพัฒนาครูผู้สอนในระดับมัธยมศึกษา ด้านวิธีคิดเชิงประวัติศาสตร์ท้องถิ่น มองเห็นความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับระบบความสัมพันธ์ของคน ประเพณีพิธีกรรม สมบัติสาธารณะในระดับหมู่บ้าน ชุมชน และจังหวัดที่มีความซับซ้อนมากขึ้น

วิธีการทำงาน

- ๑) ผู้ประสานงานจังหวัดคัดเลือกโครงการที่ระดับจังหวัด ๆ ละ ๑ โครงการ เพื่อให้ยุววิจัยเข้าร่วมเวทีนำเสนอผลงาน รวม ๑๒ โครงการ
- ๒) ยุววิจัยที่ได้รับการคัดเลือกเป็นตัวแทนนำเสนอผลงานวิจัยเพื่อสร้างแลกเปลี่ยนเรียนรู้ศักยภาพของผู้เรียน
- ๓) ครูนำเสนอผลการวิจัยในเวทีประชุม เพื่อให้ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่นให้ความเห็นเพื่อเป็นแนวทางในการปรับแก้ไขผลงานวิจัย
- ๔) ผู้เชี่ยวชาญ ทีมประสานงานภาค และผู้ประสานงานจังหวัด และครูร่วมกันกำหนดแนวทางการสังเคราะห์ข้อมูล

- ๕) ผู้เชี่ยวชาญ ทีมประสานงานภาค และผู้ประสานงานจังหวัด ร่วมกันคัดเลือกโครงการที่มีศักยภาพจำนวน ๔๐ โครงการ เพื่อจัดทำวิดิทัศน์ หรือสื่อประเภทอื่นเพื่อเผยแพร่ในโอกาสต่อไป

การนำเสนอผลงานครั้งนี้ ได้ผล ๒ อย่างด้วยกันคือ ด้านหนึ่งแนวคิดในการทำงานสังเคราะห์และอีกด้านหนึ่ง การสะท้อนความรู้และการเสริมพลังให้กับครูที่ปรึกษา

จากการประเมินผลลัพธ์จากงานเขียนของครูที่เข้าร่วมในการนำเสนอานในครั้งนี้ ครูรู้สึกเชื่อมั่นในวิธีการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมากขึ้น และเชื่อมั่นในความรู้ของตนเอง เพราะได้นำเสนอผลงานที่ตนเองและยุววิจัย เป็นผู้สร้างความรู้ขึ้นมาเอง ครูหลายคนสะท้อนว่า กระบวนการวิจัยประวัติศาสตร์ได้ทำให้มีเครื่องมือ การเรียนการสอนเพิ่มขึ้น ดังรายงานในโครงการ “มองปัจจุบันย้อนอดีตชุมชนลุ่มน้ำแม่มอก : กรณีศึกษา หมู่บ้านใหม่ เขียนบรรยาย ถึงการนำไปใช้ในหลักสูตรท้องถิ่น และอยากขยายผลต่อไปถึงการทำประวัติศาสตร์ท้องถิ่นระดับ อำเภอ ดังนั้นครูผู้สอนกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม นักเรียนและชุมชน เห็นประโยชน์และคุณค่าของงานวิจัยนี้หลังจากที่นำไปทดลองสอนในห้องเรียนระยะหนึ่ง นักเรียนก็ให้ความสนใจและกระตือรือร้นที่จะเรียนรู้

จึงเกิดแนวความคิดในการสร้างหลักสูตรท้องถิ่น ซึ่งแนวทางการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น ทางโรงเรียนก็จะขอความร่วมมือจากคณะกรรมการสถานศึกษามาร่วมประชุมกันเพื่อนำเสนอผลงานวิจัยที่ได้ดำเนินการไปแล้ว และจะให้มีการวิพากษ์ความถูกต้องของเนื้อหา หลักฐานต่าง ๆ รวมทั้งจะขอให้มีการให้ข้อเสนอแนะว่าควรที่จะเพิ่มเติมเนื้อหาอะไรอีก เพื่อให้เนื้อหา มีความสมบูรณ์มากขึ้นและครอบคลุมทุกประเด็น หลักสูตรท้องถิ่นนี้ก็จะ

สามารถแสดงลักษณะของชุมชนได้ชัดเจน นอกจากนั้นในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษา ครูผู้สอนจะให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการจัดทำด้วย คือ ให้นักเรียนทำโครงการประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดยให้เก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับหมู่บ้านของตนเองโดยใช้กระบวนการวิจัยของโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่ได้รับทุนสนับสนุนจาก สกว. เพื่อให้เกิดการตื่นตัวของเยาวชนในการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ชุมชนและเกิดความภาคภูมิใจในรากเหง้าของตนเอง ตลอดจนถึงเกิดแนวคิดที่จะทำวิจัยเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในระดับที่กว้างขึ้นคือในระดับอำเภออีกด้วย

ข้อคิดเห็นของยุววิจัย จากโครงการกระบวนการพัฒนายุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโครงการผ้าทอมือกับวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปของชาวตีนธาตุ ตำบลป่าไผ่ อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ ที่สะท้อนการทำงานกับ สกว. มีงานทั้งหนัก เหน็ดเหนื่อย แต่ก็คุ้มค่า เพราะได้เรียนรู้เรื่องของชุมชนของตนเองสะท้อนให้เห็นถึงความรู้ความเข้าใจที่มีต่อท้องถิ่น ทำให้เกิดความรักท้องถิ่น

เด็กหญิงจิรายุ คำนวล “...งานที่ทำร่วมกับ สกว. มันเยอะจริง ๆ และค่อนข้างยาก ตอนแรกทำรู้สึกเหนื่อยมาก ทั้งเครียดทั้งท้อ และคิดว่า ตัวอย่างเราจะทำเรื่องพวกนี้ได้หรือ แต่พอได้เห็นความตั้งใจ

และความคาดหวังจากเพื่อน ๆ ที่ร่วมโครงการ อาจารย์และ สกว. ที่อยากจะเห็นนักวิจัยตัวน้อย ๆ ได้เห็นคุณค่าและความสำคัญของประวัติศาสตร์ ทั้งวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ศาสนาและวัฒนธรรมและยังเป็นเรื่องในท้องถิ่นเราด้วย ทำให้ความรู้สึกและความคิดเดิม ๆ เปลี่ยนไป เปลี่ยนเป็นความคิดใหม่ ๆ ความรู้สึกดี ๆ และความรับผิดชอบต่อเรื่องที่ทำ ซึ่งในการทำงานแต่ละครั้งสนุกและอยากที่จะรู้พัฒนาประวัติศาสตร์อันดามันที่ถูกกลบเลือนกลับมาอีกครั้งตอนนี้อายากจะขอบคุณ สกว. ที่ได้หยิบยื่นโอกาสดี ๆ ให้แก่พวกเรา ทำให้เรารักประวัติศาสตร์และ รักชุมชนท้องถิ่นเรามากขึ้น..."

เด็กหญิงสาธิตา ไชยเรือน "...จากการทำงานร่วมกับ สกว. ข้าพเจ้ามีความรู้สึกว่าเป็นการทำงานที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ไม่นาน ข้าพเจ้ารู้สึกสับสน บางครั้งก็ปวดหัว ท้อแท้ จนอ่อนเพลีย ง่วงนอนตลอดเวลา แต่จะหนักเท่าไรที่ผ่านมานั้นข้าพเจ้าก็อดทน สามารถทำได้ดี ทำงานที่ผ่านมามีความสำเร็จ โครงการนี้เป็นโครงการที่ฝึกให้นักเรียนมีความอดทนขึ้นด้วย..." เด็กหญิงจิรายุ คำนวล "...อยากให้มีการจัดอบรมโครงการที่เข้าร่วมกับ สกว. บ่อยขึ้นเพราะหากมีข้อผิดพลาดหรือปัญหาเกี่ยวกับโครงการจะได้แก้ไขถูกและท้วงท้วงเวลาและจะไม่ได้ไปแก้ปัญหาหรือสะสมปัญหาที่หลัง ส่วนเรื่องการจัดโครงการนี้จะมีทีมวิทยากรรุ่นต่อไปเป็นเรื่องที่ดีและน่าสนใจ เพราะประวัติศาสตร์ไม่ได้หยุดอยู่แค่นี้..."

เด็กหญิงแพรวา กิรติขรรค์ "...การเข้าร่วมกับ สกว. ถือเป็นโอกาสอันดีและเป็นการหาความรู้ใส่ตัว เพื่อจะนำไปพัฒนาและปรับปรุงต่อไป เป็นโครงการที่ทำให้ทีมงานเกิดความคิด สงสัย อยากรู้ อยากเห็นในสิ่งที่เปลี่ยนแปลงไป และทำให้เกิดเป็นนิสัยรักท้องถิ่นของตนขึ้นมา สามารถสานต่อให้เด็ก ผู้ใหญ่ มีจิตสำนึกในท้องถิ่นของตนที่อาศัย และใช้เป็นแหล่งทำกิน"

จากบันทึกสะท้อนความคิดเห็นในการทำงานร่วมกับ สกว. นักเรียนยุววิจัยส่วนใหญ่ มีทัศนคติที่ดีต่อ สกว. และเห็นว่าเป็นโครงการที่เกิดประโยชน์กับตนเองและท้องถิ่น

ในขั้นตอนการติดตามผลโครงการฯ ได้พบว่า การเปลี่ยนแปลงความคิดเรื่องอนุรักษ์เป็นสิ่งทำได้ยาก จึงให้ความรู้ความเข้าใจเรื่องวัฒนธรรมในรายละเอียดมากขึ้นและให้หลายครั้ง โดยให้ความรู้ความคิดกับผู้ประสานจังหวัดให้เข้าใจก่อน แล้วตามลงไป ถอดรหัสการเปลี่ยนแปลงที่พบข้อมูลของโครงการในพื้นที่ ให้เข้าใจสัญญาณวัฒนธรรมก็คือการตีความข้อมูลประเพณีวัฒนธรรมให้มีประโยชน์ต่อชีวิตจริงตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ตลอดถึงการปรับประยุกต์ใช้ได้สำหรับเจ้าของวัฒนธรรมเอง ซึ่งมีข้อคำนึงในการใช้ข้อมูลวัฒนธรรม ๗ ลักษณะ ถ้าเข้าใจแล้วน่าจะมีผลต่อการทะลาย ความคิดเชิงอนุรักษ์ให้มองเห็นการเปลี่ยนแปลงและความหลากหลายวัฒนธรรมในพื้นที่ที่ศึกษา ซึ่งลักษณะวัฒนธรรมมีดังนี้คือ

๑. มนุษย์เป็นผู้สร้างวัฒนธรรม มนุษย์เป็นผู้นำสิ่งที่มีอยู่ในธรรมชาติมาปรุงแต่งเพื่อสนองการใช้ประโยชน์เฉพาะอย่างของมนุษย์เองตามยุคตามสมัย
๒. วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ต้องเรียนรู้ นอกจากวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นแล้วความสามารถในการผลิตสร้างวัฒนธรรมยังไม่มีอยู่ในพันธุกรรมด้วย มนุษย์จึงต้องเรียนรู้ในเรื่องต่าง ๆ ที่เป็นวัฒนธรรม

๓. **วัฒนธรรมมีลักษณะเป็นองค์รวม (Holistic)** วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่เกิดจากการบูรณาการความรู้หลายส่วนเข้าด้วยกันโดยมิได้แบ่งแยกเป็นส่วน ๆ เหมือนกับความรู้ทางวิชาการ ซึ่งถูกแบ่งออกเป็นสาขาวิชาต่าง ๆ แยกออกจากกันไป
๔. **วัฒนธรรมมีลักษณะเป็นพลวัต (Dynamism)** วัฒนธรรมมิใช่ผลผลิตที่ตายตัวของมนุษย์ เราอาจกล่าวได้ว่าในทุกยุคสมัย วัฒนธรรมจะถูกปรับปรุง เปลี่ยนแปลง แปรรูป ผลิตซ้ำ สร้างขึ้นใหม่ และถูกทดแทนอยู่โดยตลอด
๕. **วัฒนธรรมเป็นสมบัติร่วม** โดยทั่วไปการผลิตสร้างหรือเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเป็นกระบวนการที่ใช้ฉันทามติ (Consensus) ของผู้ร่วมเป็นเจ้าของวัฒนธรรมนั้น ๆ
๖. **วัฒนธรรมเป็นระบบสัญลักษณ์** วัฒนธรรมที่มนุษย์สร้างขึ้นล้วนบรรจุไว้ด้วยสัญลักษณ์ที่มีความหมายทั้งสิ้น “ปฏิสัมพันธ์นิยมเชิงสัญลักษณ์” (Symbolic Interactionism)
๗. **วัฒนธรรมมีมากและหลากหลาย** ในพื้นที่ภูมิศาสตร์หนึ่ง ๆ จะมีกลุ่มวัฒนธรรมที่แตกต่างกันไปมากบ้างน้อยบ้าง (เรียบเรียงจากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ สังคมไทยกับความหลากหลายทางวัฒนธรรม ๒๕๔๘.)

ปฏิบัติการนี้พบว่าการเพิ่มเติมความรู้ในบรรยากาศที่เหมาะสมคือเวทีผู้ประสานงานจังหวัด ส่วนในพื้นที่ระดับโรงเรียนนั้น เหมาะที่ประยุกต์ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความคิดไปตามข้อมูลที่ปรากฏมากกว่า และต้องทำบ่อย ๆ และฝึกให้คิด โดยวิเคราะห์จากตัวอย่างในพื้นที่ สำหรับในโครงการนี้ไม่มีเวลามากพอที่จะทำกิจกรรมนี้เลย ซึ่งบทเรียนจากงานนี้สามารถสร้างรูปแบบสำหรับการปรับเปลี่ยนเรื่องความคิดกับวัฒนธรรมได้อีกงานหนึ่ง ถ้าทำได้จะเป็นเครื่องมือช่วยให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในกลุ่มเป้าหมายได้มากขึ้นและมีตัวชี้วัดชัดเจนอีกด้วย

๕. การต่อยอดงานวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

การต่อยอดงานวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือมี ๒ อย่าง คือ การสังเคราะห์องค์ความรู้เป็นการยกระดับความรู้ และการทำสื่อวีดิทัศน์ จากผลงานของยูววิจัย

สรุปภาพรวมโครงการยูววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจนจบโครงการ โครงการยูววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ ทำวิจัยทั้งสิ้น ๒๐๙ โครงการ

๑. โครงการสังเคราะห์งานยูววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

การสังเคราะห์งานวิจัยมีจำนวน ๒๑ โครงการ แบ่งเป็นประเด็นเนื้อหา จำนวน ๑๓ โครงการ และประเด็นกระบวนการ จำนวน ๘ โครงการ

โดยในระยะเวลาที่ผ่านมา ได้ดำเนินการจัดประชุม เพื่อกำหนดกรอบการสังเคราะห์งานตามแนวประวัติศาสตร์ และจัดประชุมเพื่อนำเสนอผลการสังเคราะห์งานพร้อมทั้งรับข้อเสนอแนะจากผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ จำนวน ๓ ครั้ง และติดตามโดยให้นำเสนอผลการสังเคราะห์ ๒ ครั้ง

๒. งานผลิตสื่อวีดิทัศน์

การผลิตสื่อเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นให้กับกลุ่มต่าง ๆ โดยเฉพาะกับกลุ่มนักเรียน ซึ่งครูจะสามารถนำสื่อที่เป็นวีดิทัศน์และหนังสือการสังเคราะห์งาน ไปใช้เป็นสื่อสำหรับจัดเรียนการสอนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในห้องเรียน รวมถึงหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถใช้เป็นสื่อในการสื่อสารให้กับชุมชนในพื้นที่ที่ทำงานยูวิจัย และผู้ที่สนใจในสังคม วงกว้างผ่านช่องทางโทรทัศน์และเว็บไซต์ ซึ่งคาดหวังว่าจะช่วยกระตุ้นให้กลุ่มคนที่รับสื่อได้เกิดจิตสำนึกต่อสิทธิในความเป็นเจ้าของวัฒนธรรม ภูมิปัญญา และอื่น ๆ ซึ่งถือเป็นสมบัติร่วมของชุมชน ตลอดจนได้เรียนรู้และเกิดความเข้าใจ รู้เท่าทันต่อความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในด้านสังคมวัฒนธรรมของภาคเหนือ เช่น ด้านการประกอบอาชีพ ประเพณีพิธีกรรม สมบัติสาธารณะ ที่เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในแต่ละช่วงเวลาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน อันจะนำสู่การสร้างวิถีชีวิตของคนในสังคมไทยในยุคปัจจุบัน เพื่อใช้ในการหาทางเลือกต่อการปรับตัวของตนเองและชุมชนในอนาคต

วัตถุประสงค์ของการผลิตสื่อวีดิทัศน์ มีดังนี้

๑. เพื่อผลิตสื่อที่จะใช้เป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เพื่อใช้กับการเรียนการสอนของครูในโรงเรียน และสื่อสารให้แก่คนในชุมชนในพื้นที่ที่ทำงาน ยูวิจัย รวมถึงผู้ที่สนใจในสังคมวงกว้าง
๒. สร้างความรู้ในรูปแบบของ Edutainment เพื่อพัฒนาความคิด ยกระดับความรู้ให้กับครู และนักเรียน ตลอดจนคนในชุมชน และสาธารณชนทั่วไป
๓. เพื่อเผยแพร่ผลงานของยูวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือให้กับคนในชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
๔. เพื่อกระตุ้นให้เกิดจิตสำนึก สิทธิ ในความเป็นเจ้าของวัฒนธรรม ภูมิปัญญา ฯลฯ ซึ่งถือเป็นสมบัติร่วมของชุมชน

การผลิตสื่อเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดมีจำนวน ๒๐ โครงการ กำหนดประเด็นในการผลิตวีดิทัศน์ จำนวน ๕ ประเด็น ๆ ละ ๔ เรื่อง รวมทั้งสิ้น ๒๐ เรื่อง โดยเป็นเรื่องที่สอดคล้องประเด็นการสังเคราะห์งานที่จะนำมาผลิตเป็นหนังสือ ซึ่งประกอบด้วยประเด็นต่าง ๆ ดังนี้ คือ

- ประเด็นประเพณี / พิธีกรรม / ความเชื่อ
- ประเด็นสมบัติสาธารณะ
- ประเด็นการทำมาหากิน / อาชีพ
- ประเด็นการปรับตัว / การย้ายถิ่น /ชาติพันธุ์
- ประเด็นกฎหมายนิเวศน์วัฒนธรรม

สื่อวีดิทัศน์แต่ละเรื่องมีความยาวประมาณ ๒๕ นาที

ท้ายที่สุดนี้กล่าวได้ว่าการทำโครงการยุววิจัยฯ ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกับบุคลากรที่ร่วมทำงานวิจัย ตั้งแต่คณะทำงานโครงการ ครูที่ปรึกษา ยุววิจัย ที่เข้าร่วมโครงการ ดังข้อสรุปต่อไปนี้

ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างกระบวนการทำวิจัย

ด้านเนื้อหา/ความรู้	กระบวนการ
• การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของคน • ความทรงจำร่วม • การเปลี่ยนแปลงการจัดการสมบัติสาธารณะ • การเปลี่ยนแปลงตา เวลา/พื้นที่ - ยุคของการเปลี่ยนผ่าน - เกษตร สมัยใหม่ ปัจจุบัน • อัตลักษณ์ของชุมชน • ได้ความรู้/ข้อมูล ภาพรวมของชุมชน ท้องถิ่นภาคเหนือ	ด้านความคิด ต้องคิดในกระบวนการ • เก็บข้อมูลวิธีตั้งคำถาม ถามอย่างไรคิดเชื่อมโยง เป็นเหตุเป็นผล • ได้ความสัมพันธ์ โรงเรียนครอบครัว ชุมชน ด้านจิตใจ/ความสำนึก • ปรับตัวเข้าสังคมหลากหลาย มีความสุข • เกิดความอบอุ่น เรียนอย่างมีความหมาย • เกิดความ เชื่อมั่นในตนเอง ชุมชน พ่อแม่ ผู้เฒ่า • รักบ้านเกิด

การเปลี่ยนแปลงในการทำงานวิจัย

เดิม	ประเมินการเปลี่ยนแปลงจากวิเคราะห์ข้อมูล
• เก็บข้อมูลแบบหยุดนิ่ง • อนุรักษ์ สุด ๆ • การเปลี่ยนแปลงคือความผิด • คิดว่ามีผู้บงการต่อสรรพสิ่ง • คิดว่าการสวดอ้อนวอนจะช่วยได้	๑. ได้ทักษะการเชื่อมโยง รู้ที่ไปที่มาของเหตุการณ์/สถานการณ์ ๒. ได้ความรู้ใหม่คือมองเห็นการเปลี่ยนแปลง ๓. เปลี่ยนแปลงตัวตนรู้ว่ามนุษย์เป็นผู้สร้าง/เป็นผู้กระทำเห็นการเปลี่ยนแปลงของชุมชนของตนเอง ๔. เชื่อมั่นในชุมชนและตัวตน

อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น เป็นเพียงการมองเห็นว่ามีการขยับเขยื้อนบ้าง แต่ไม่ทั้งหมด กระบวนการเพียงครั้งเดียวยังไม่เพียงพอที่จะมีพลังที่จะสร้างกระแส และไม่อาจจะยั่งยืนได้ จากประสบการณ์ในโครงการนี้ พบว่าความเคยชินที่ผ่านมามีความเหนียวแน่น ผังลึกลอยทั้งในระดับปัจเจกบุคคล

และระดับโครงสร้าง ไม่ว่าจะเป็นระบบราชการหรือโครงสร้างชุมชน นั้นเป็นเพราะสิ่งนั้นเคยมีบทบาทหน้าที่และใช้ได้ผลต่อสังคมที่ผ่านมา ปัจจุบันสังคมเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและพลิกผัน ไม่คงที่ งานสร้างพลังท้องถิ่น ให้แสวงหาตัวตน เพื่อเป็นภูมิคุ้มกัน ยังต้องมีปฏิบัตการกันมากยิ่งขึ้นและยาวนาน จึงจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงลึกซึ้ง เข้าใจเท่าทันกับสถานการณ์โลกในปัจจุบัน

แหล่งอ้างอิง

ลาวัลย์ ภาพันธุ์ รายงานกระบวนการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น จังหวัดสุโขทัย

ศักดิ์กฤษ จันทิมา รายงานกระบวนการพัฒนานักเรียนยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ

โรงเรียนบ้านวังลึก ต.วังลึก อ.บ้านด่านลานหอย จ.สุโขทัย

ปัญชลีย์ โพธิ์คงกิตติโชติกระบวนการพัฒนานักเรียนยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือโรงเรียน

ชัยมงคลพิทยา "มองปัจจุบันย้อนอดีตชุมชนลุ่มน้ำแม่มอก: กรณีศึกษาหมู่บ้านใหม่ ตำบลเขาแก้ว ศรีสมบูรณ์ อำเภอกงสุราษฎร์ธานี จังหวัดสุราษฎร์ธานี"

สุมาลี อวยพร กระบวนการสังเคราะห์งานวิจัยโครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ " ผู้หญิงอยู่ไฟ " โรงเรียนศรีมาศพิทยาคม อำเภอศรีมาศ จังหวัดสุโขทัย

มนฤดี สารใจ การสังเคราะห์กระบวนการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโรงเรียนเทศบาลวัดท้ายตลาด (กวีธรรมสาร) เทศบาลเมืองอุดรดิตถ์ จังหวัดอุดรดิตถ์

อ้อยทิพย์ ทองดี การสังเคราะห์งานกระบวนการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ โครงการผ้าทอมือกับวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปของชาวดินราด ตำบลป่าไผ่ อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่

อารีย์ บินประทาน การสังเคราะห์สื่อวีดิทัศน์โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ "การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตด้านการประกอบอาชีพของชนเผ่าอาข่าเก่าและเมื่อชนเผ่าอาข่าใหม่อพยพเข้ามาอาศัยในหมู่บ้านดงน้ำล้อม ตำบลแม่เย็น อำเภอฟาน จังหวัดเชียงราย"

รายชื่อโรงเรียนและโครงการยววิจัประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ

จังหวัดเชียงใหม่

ลำดับ	ชื่อโรงเรียน	ชื่อโครงการ
๑	โรงเรียนดอยสะเก็ดวิทยาคม จังหวัดเชียงใหม่	การอพยพเข้ามาของชนเผ่าลาหู่ใน เขตพื้นที่ตำบล เชิงดอย อ. ดอยสะเก็ด จ.เชียงใหม่
๒	โรงเรียนไชยปราการ จังหวัด เชียงใหม่	การอพยพเข้ามาของชาวไตกับวิถีชีวิต ที่เปลี่ยนไป ของชาวตันโซค อ.ไชยปราการ จ.เชียงใหม่
๓	โรงเรียนทาเหนือวิทยา จังหวัดเชียงใหม่	การดูแลสุขภาพของชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงจากอดีตสู่ ปัจจุบันของหมู่บ้านป่าจั่ว ต.ทาเหนือ อ.แม่ออน จ.เชียงใหม่
๔	โรงเรียนปิ่นสร้อยแยลส์ วิทยาลัย จังหวัดเชียงใหม่	วิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปของชุมชนวัดเกต
๕	โรงเรียนฝางชนูปถัมภ์ จังหวัดเชียงใหม่	วิถีชีวิตการใช้แม่น้ำฝาง ของคนบ้านแม่ใจ ตำบลเวียง อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่
๖	โรงเรียนพร้าววิทยาคม จังหวัดเชียงใหม่	ผ้าทอมือกับวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปของชาวดินธาตุ ต.ป่าไผ่ อ.พร้าว จ.เชียงใหม่
๗	โรงเรียนเชียงใหม่ คริสเตียน จังหวัดเชียงใหม่	จากป่าเมืองสุโขมสเดย์ วิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปของ หมู่บ้านแม่กำปอง
๘	โรงเรียนสมเด็จพระพุทธชิน วงศ์ (วัดศรีโสดา) จังหวัดเชียงใหม่	การเปลี่ยนแปลงประเพณีมัดมือของชนชาวกะเหรี่ยง บ้านวัดจันทร์ ต.บ้านจันทร์ อำเภอแม่แจ่มจากอดีตถึง ปัจจุบัน

จังหวัดลำพูน

ลำดับ	ชื่อโรงเรียน	ชื่อโครงการ
๑	โรงเรียนน้ำดิบวิทยา จังหวัดลำพูน	การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวสวนลำไยในตำบล หนองยวง อำเภอเวียงหนองล่อง จังหวัดลำพูน จากอดีตถึงปัจจุบัน
๒	โรงเรียนป่าตาลบ้านธิพิทยา จังหวัดลำพูน	การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนไทลื้อกับคนไทยของ อ.บ้านธิ จ.ลำพูน
๓	โรงเรียน วชิรป่าซาง จังหวัดลำพูน	การสืบทอดและดำรงอยู่ของชุมชนรามัญกลุ่มสุดท้าย แห่งนครทริภุญชัย

ลำดับ	ชื่อโรงเรียน	ชื่อโครงการ
๔	โรงเรียนสวนบุญญูปถัมภ์ ลำพูน จังหวัดลำพูน	หนองออกสู่กับการเปลี่ยนแปลงของชุมชนบ้านหนอง เงือก ตำบลแม่แรง อำเภอลำปาง จังหวัดลำพูน
๕	โรงเรียนแม่ดินวิทยา จังหวัดลำพูน	สภาพแวดล้อมใหม่กับวิถีชีวิต ที่เปลี่ยนไปของชุมชน ในตำบลศรีวิชัย อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน
๖	โรงเรียนป่าซาง จังหวัดลำพูน	การศึกษาการตั้งถิ่นฐานและการเปลี่ยนแปลงของชุมชนชาว ยองบ้านหนองเงือก ตำบลแม่แรง อำเภอลำปาง จังหวัดลำพูน
๗	โรงเรียนทาชุมชน วิทยาการ จังหวัดลำพูน	การสืบทอดการทอผ้าด้วยกี่เอว และการดำรงอยู่ของ ชุมชนชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง บ้านแม่ขนาด ตำบลทาगत อำเภอมะทิง จังหวัดลำพูน
๘	โรงเรียนธีรภานุภัณฑ์บ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูน	ความเป็นมาของชุมชนกับประเพณีแห่แคหฺลวง บ้าน ป่าปวย ตำบลบ้านโฮ่ง อำเภอบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูน
๙	โรงเรียนบ้านหนองเงือก	การเอาวันการทำงานของชาวของบ้านหนองเงือก ตำบลแม่แรง อำเภอลำปาง
๑๐	โรงเรียนจักรคำคณาทร	ความทรงจำร่วมและการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตกับการ ทอผ้าบ้านหนองเงือก ตำบลแม่แรง อำเภอลำปาง จังหวัดลำพูน
๑๑	โรงเรียนบ้านห้วยหละ	ความเป็นมาของชุมชนกับการทอผ้า กี่เอว บ้านห้วย หละ ตำบลป่าปวย อำเภอบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูน
๑๒	โรงเรียนเวียงเจดีย์วิทยา	การทอผ้ามัดหมี่ของกะเหรี่ยง (สะกอ) บ้านห้วยต้ม ตำบลนาทราย อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน
๑๓	โรงเรียนวัดวังหลวง	ไม้ไผ่กับวิถีชีวิตของชุมชนบ้านวังหลวง ตำบลป่าปวย อำเภอบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูน
๑๔	โรงเรียนบ้านหนองปลา สะวาย	กลุ่มทอผ้าตีนจกที่ทอมือ บ้านหนองปลาสะวาย ตำบลหนองปลาสะวาย อำเภอบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูน
๑๕	โรงเรียนบ้านม่วงโดน	ความเป็นมาของชุมชนกับการแปรรูปลำไย บ้านห้วย กาน ตำบลบ้านโฮ่ง อำเภอบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูน

จังหวัดเชียงราย

ลำดับ	ชื่อโรงเรียน	ชื่อโครงการ
๑	โรงเรียนปูกาง (อินทราราษฎร์อุปถัมภ์) จังหวัดเชียงราย	การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตด้านการประกอบอาชีพของชน เผ่าอาข่าเก่า เมื่อชนเผ่าอาข่าใหม่อพยพเข้ามาอาศัย อยู่ในหมู่บ้านดงน้ำล้อม ต.แม่เย็น อ.พาน จ.เชียงราย
๒	โรงเรียนบ้านโป่งแดง จังหวัดเชียงราย	จากอดีตสู่ปัจจุบันผ้าทอไทลื้อของชุมชนไทลื้อบ้านโป่ง แดง
๓	โรงเรียนสันกลางวิทยา	การเปลี่ยนแปลงของป่าพรุน้ำจืดบ้าน แม่ควาหลวง ต.สันกลาง อ.พาน จ.เชียงราย
๔	โรงเรียนห้วยซ้อวิทยาคม รัชมังคลาภิเษก จังหวัดเชียงราย	การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตในการบูชา พระธาตุเขาเขียว ของคนในหมู่บ้านใหม่ดอนแก้ว ตำบลห้วยซ้อ
๕	โรงเรียนพญาเม็งราย จังหวัดเชียงราย	การศึกษาผลกระทบที่มีต่อวิถีชีวิตของชุมชนชาวบ้าน ในเขตอำเภอพญาเม็งราย จังหวัดเชียงราย ระหว่าง การใช้รถไม่ช้ากับการไม่ช้าเอามือ
๖	ร.ร.สามัคคีวิทยาคม	หนทางเตว เมื่อตะวา , ถนน...ลมหายใจของเชียงราย
๗	โรงเรียนเวียงเชียงรุ้ง วิทยาคมจังหวัดเชียงราย	พิธีกรรมการสะเดาะเคราะห์ของท้องถิ่นบ้านร่อง ห้วย ตำบลดงมหาวัน อำเภอเวียงเชียงรุ้ง จังหวัด เชียงราย
๘	โรงเรียนธารทองวิทยา จังหวัดเชียงราย	วัดพระธาตุกำปาวัวทองกับการดำรงชีวิตของชุมชน บ้านดงขนุน
๙	โรงเรียนเทิงวิทยาคม จังหวัดเชียงราย	การเปลี่ยนแปลงของน้ำหนาวที่ส่งผลกระทบต่อวิถีการ ดำเนินชีวิตของคนในชุมชน
๑๐	โรงเรียนจุฬาภรณราช วิทยาลัย เชียงราย	การมีส่วนร่วมในชุมชน : กรณีเหมืองฝายบ้านป่ายาง มน ตำบลรอบเวียง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย
๑๑	โรงเรียนขุนตาลวิทยาคม จังหวัดเชียงราย	วิถีชีวิตของคนเลี้ยงวัวพันธุ์พื้นเมืองจากอดีตสู่ปัจจุบัน
๑๒	โรงเรียนเวียงเชียงรุ้งวิทยา จังหวัดเชียงราย	ผีหมอนึ่งในหมู่บ้านดงป่าสัก
๑๓	โรงเรียนบ้านแซววิทยาคม จังหวัดเชียงราย	วิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงการทำมาหากินของชาวเขา เผ่าม้งบ้านธารทอง
๑๔	โรงเรียนบ้านดู่ (สหราษฎร์พัฒนาการ) จังหวัดเชียงราย	ตลาดสดบ้านดู่ ตำบลบ้านดู่ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย

ลำดับ	ชื่อโรงเรียน	ชื่อโครงการ
๑๕	โรงเรียนชุมชนบ้านแม่ข้าวต้มหลวง	"วิถีชีวิตของชาวไทยเขินในตำบล แม่ข้าวต้มจากอดีตถึงปัจจุบัน" (กรณีศึกษา บ้านแม่ข้าวต้ม อำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย)
๑๖	โรงเรียนพานพิเศษพิทยฯ	การเลี้ยงเจ้าบ้าน บ้านร่องลึก ตำบลสันกลาง อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย
๑๗	โรงเรียนสันติคีรีวิทยาคม	ลานสาวกอด กรณีศึกษาชนเผ่าอาข่า บนดอยแม่สลอง จ.เชียงราย

จังหวัดพะเยา

ลำดับ	ชื่อโรงเรียน	ชื่อโครงการ
๑	โรงเรียนถ้ำปินวิทยาคม จังหวัดพะเยา	ฮ้านน้ำ กับความสัมพันธ์ในชุมชน
๒	โรงเรียนขุนควรวิทยา จังหวัดพะเยา	น่อเป้เจา เทศกาลปีใหม่ม้งกับการเลือกคู่ครองของพี่น้องชาวม้งบ้านแสงไทร อ.ปง จ.พะเยา
๓	โรงเรียนบ้านจำปาหวาย	การเปลี่ยนแปลงการทำเกษตรอินทรีย์สู่เกษตรเคมีต่อวิถีชีวิตของชุมชนบ้านจำปาหวาย ต.จำปาหวาย อ.เมือง จ. พะเยา
๔	โรงเรียนพญาลอวิทยาคม จังหวัดพะเยา	คำว่า : วิถีชีวิตของคนในชุมชนพญาลอ จากอดีตถึงปัจจุบัน
๕	โรงเรียนฟากกว๊านวิทยาคม จังหวัดพะเยา	ประเพณีพิธีกรรมการเลี้ยงผีเจ้าพ่อ ขุนต่อม อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา
๖	โรงเรียนปงรัชดาภิเษก จังหวัดพะเยา	"วิถีชีวิตของคนในชุมชนลุ่มน้ำยม จากอดีตถึงปัจจุบัน" (กรณีศึกษา บ้านบุญยืน อำเภอปง จังหวัดพะเยา)
๗	โรงเรียนชุมชนบ้านหลวง	กระบวนการจัดการแม่น้ำปิงของชุมชนตำบลเชียงม่วน อำเภอเชียงม่วน จังหวัดพะเยา จากอดีตสู่ปัจจุบัน
๘	โรงเรียนบ้านพระนั่งดิน	ร่วมใจรักศึกษาป่าชุมชนบ้านปี่ กำเนิดสายน้ำสู่ชุมชน
๙	โรงเรียนบ้านแม่กา จังหวัดพะเยา	การศึกษาพิธีการเลี้ยงผีเจ้าพ่อแม่กาของชุมชนบ้านแม่กา หมู่ที่ ๑ และหมู่ ๑๐ ตำบลแม่กา อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา จากอดีตถึงปัจจุบัน

ลำดับ	ชื่อโรงเรียน	ชื่อโครงการ
๑๐	โรงเรียนแม่ใจวิทยาคม จังหวัดพะเยา	กาดฮิมตาง อำเภอแม่ใจ จากมะพร้าวเผาสู่มะพร้าว ต้ม
๑๑	โรงเรียนปงพัฒน์วิทยาคม จังหวัดพะเยา	การเลี้ยงผีปู่ย่า ของชาวบ้านในตำบลลจิม อำเภอปง จังหวัดพะเยา
๑๒	โรงเรียนเชียงคำวิทยาคม	การคงอยู่งานหัตถกรรมชุมชนบ้านร่อค้อม ตำบลเจดีย์คำ อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา
๑๓	รร.บ้านถ้ำผาลาด	ลำน้ำลาวสายน้ำแห่งชีวิตชุมชนจากอดีตถึงปัจจุบัน
๑๔	โรงเรียนฝายกวางวิทยาคม จังหวัดพะเยา	ตลาดชุมชนคนเชียงคำ
๑๕	โรงเรียนบ้านทุ่งแต จังหวัดพะเยา	การเอามือของชุมชนบ้านทุ่งแต-น้ำฮาก ตำบลลจิม อำเภอปง จังหวัดพะเยา
๑๖	โรงเรียนจุนวิทยาคม จังหวัดพะเยา	งานศพสู่ป่าเขียว แนวคิด ความเชื่อของคนในตำบล ห้วยข้าวก่ำ อำเภอจุน จังหวัดพะเยา
๑๗	โรงเรียนเชียงม่วนวิทยาคม จังหวัดพะเยา	การเปลี่ยนแปลงการเลี้ยงผีบ้านผีเมืองของชาวไทยลื้อ บ้านทุ่งมอก ต.บ้านม่วง อ.เชียงม่วน จ.พะเยา
๑๘	โรงเรียนบ้านสบสา จังหวัดพะเยา	การศึกษาพิธีการเลี้ยงผีขุนน้ำของชุมชนบ้านคุ้ม หมู่ ๖ บ้านคุ้มเจริญ ตำบลร่วมเย็น อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา
๑๙	โรงเรียนภูซางวิทยาคม จังหวัดพะเยา	การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตอันเกิดจากการขยายตัวของ การปลูกยางพารา กรณีศึกษาบั้งทุ่งกล้วย หมู่ที่ ๕ ตำบลทุ่งกล้วย อำเภอภูซาง จังหวัดพะเยา
๒๐	โรงเรียนบ้านร่องสำน	การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชาวเขาเผ่าม้ง หมู่บ้านประชาภักดี ตำบลร่วมเย็น อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา

จังหวัดกำแพงเพชร

ลำดับ	ชื่อโรงเรียน	ชื่อโครงการ
๑	โรงเรียนมัธยม พัชรกิตติยาภา ๒ กำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร	การเปลี่ยนแปลงการดำรงชีวิตของ ลาวโซ่งในชุมชน บ้านประชาสุขสันต์
๒	โรงเรียนบ้านเทพนคร	การเปลี่ยนแปลงชุมชนริมฝั่งแม่น้ำปิง จากบ้านปาง ฝรั่งสู่บ้านเทพนคร
๓	โรงเรียนบ้านเกศกาสกร	การเปลี่ยนแปลงชุมชนบ้านเกศกาสกรกับการ

ลำดับ	ชื่อโรงเรียน	ชื่อโครงการ
	จังหวัดกำแพงเพชร	เปลี่ยนแปลงการพ้องญาติ
๔	โรงเรียนกำแพงเพชร พิทยาคม จังหวัดกำแพงเพชร	ศรัทธาความเชื่อต่อศาลหลักเมืองที่มีผลต่อการดำรงชีวิตในชุมชนเมืองกำแพงเพชร
๕	โรงเรียนบ้านหนองน้ำแดง จังหวัดกำแพงเพชร	ผลกระทบของการก่อตั้งชุมชนใหม่ ที่อพยพมาจากที่ต่าง ๆ กัน ที่มีต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชนบ้านหนองน้ำแดง
๖	โรงเรียนทุ่งทรายวิทยา จังหวัดกำแพงเพชร	ประวัติศาสตร์และการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของคนในชุมชนบ้าน โนนสวรรค์ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของประเพณีทำบุญกลางบ้าน
๗	โรงเรียนบ้านเกาะน้ำโจน	พิธีการเลี้ยงผีบ้านผีเรือนกับการดำรงชีวิตของคนในชุมชนบ้านเกาะน้ำโจน
๘	โรงเรียนเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระศรีนครินทร์ กำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร	ตำนานท้าวแสนปมที่มีผลต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชนตำบลเทพนคร
๙	โรงเรียนบ้านโนนจัน จังหวัดกำแพงเพชร	พิธีพืชมงคลที่ส่งผลต่อความเชื่อและวิถีชีวิตของคนในชุมชนบ้านหนองโดน
๑๐	โรงเรียนไทรงามพิทยาคม	ศึกษาพิธีกรรมการเลี้ยงผีเรือนของ ชาวไทยทรงดำ บ้านสักขี ตำบลหนองไม้กอง อำเภอไทรงาม จังหวัดกำแพงเพชร
๑๑	โรงเรียนวังตะเคียน ประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดกำแพงเพชร	การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตในชุมชน บ้านวังตะเคียนเป็นอย่างไร
๑๒	โรงเรียนนครไตรตรึงษ์ จังหวัดกำแพงเพชร	ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงของแม่น้ำปิงที่มีต่อวิถีชีวิตของชุมชนริมแม่น้ำปิงในตำบลไตรตรึงษ์
๑๓	โรงเรียนบ้านแปลงสี	การอยู่ไฟหลังการคลอดวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรมประเพณี ของคนบ้านแปลงสี อำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร

จังหวัดตาก

ลำดับ	ชื่อโรงเรียน	ชื่อโครงการ
๑	โรงเรียนเทศบาลวัดดอนแก้ว จังหวัดตาก	การเปลี่ยน - แปลงวิถีชีวิตชาวนา กรณีศึกษา : ชุมชนใน เขตบริการของโรงเรียนเทศบาลวัดดอนแก้ว อำเภอ แม่สอด จังหวัดตาก
๒	โรงเรียนแม่สอด	การเปลี่ยนแปลงของประเพณีปอย ส่างลองและ ความสัมพันธ์ของชุมชน วัดหลวง อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก
๓	โรงเรียนบ้านแม่สละ	ศึกษาการเปลี่ยนแปลงชุมชนจากประเพณีเผาศพตั้งแต่ อดีตจนถึงปัจจุบันของหมู่ที่ ๑ บ้านแม่หละไทย ตำบลแม่หละ อำเภอกำสองยาง จังหวัดตาก
๔	โรงเรียนนาโบสถ์พิทยาคม	การศึกษาวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงของชุมชนนาโบสถ์จาก เปลี่ยนแปลงการใช้ภาษาของเยาวชนม้ง
๕	บ้านวังตะเคียน สำนักงาน เขตพื้นที่การศึกษาตาก เขต ๒	การเปลี่ยนแปลงอาชีพของชุมชน วังตะเคียนที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการทำน้ำอ้อยแผ่น แบบโบราณของบ้านวังตะเคียน ม.๔ ต.ท่าสายลวด จ.ตาก
๖	โรงเรียนภัทรวิทยา จังหวัดตาก	ประเพณีตานข้าวพระพุทธรูปกับการดำเนินชีวิตของชุมชน บ้านไต้
๗	โรงเรียนราษฎร์วิทยา	ประเพณีการสืบทอดเพลงกับความสัมพันธ์ชุมชนใน เขตอำเภอแม่สอด
๘	โรงเรียนบ้านตาก “ประชา วิทยาคาร”	การเปลี่ยนแปลงของประเพณีกระทงสายที่มีผลกระทบ ต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนบ้านตาก
๙	โรงเรียนสรรพวิทยาคม จังหวัดตาก	ประเพณีตลาดสวรรณกับความสัมพันธ์ของชุมชนชาว ไทยใหญ่ในอำเภอ แม่สอดจังหวัดตาก
๑๐	โรงเรียนวังประจวบวิทยาคม	การเปลี่ยนแปลงของชุมชนบ้านวังประจวบที่มีผลต่อการ ทำเครื่องจักสาน
๑๑	โรงเรียนตากสินราชานุสรณ์	ภูมิปัญญาการทำข้าวเกรียบงาดำกับวิถีชีวิตแบบ พอเพียงของชุมชนตำบลหัวเดียด”
๑๒	โรงเรียนบ้านตากประถมวิทยา	การเปลี่ยนแปลงของประเพณีขึ้นธาตุเดือนเก้าของวัด พระบรมธาตุ ที่มีผลกระทบต่อดุลค่าของประเพณี สำหรับชุมชนในอำเภอบ้านตาก
๑๓	โรงเรียน ผดุงปัญญา	ความเชื่อเกี่ยวกับศาลหลักเมืองกับการดำรงชีวิตที่ เปลี่ยนแปลงของชุมชนตำบลปามะม่วง

ลำดับ	ชื่อโรงเรียน	ชื่อโครงการ
	จังหวัดตาก	
๑๔	โรงเรียนสามเงาวิทยาคม จังหวัดตาก	การเปลี่ยนแปลงทางสังคมด้านวิถีชีวิตของชุมชน ชาวบ้านนาในอดีต ที่อพยพย้ายถิ่นมาอยู่หมู่บ้านจัดสรร หมู่ที่ ๓ และหมู่ที่ ๔ ต.สามเงา อ.สามเงา จ.ตาก
๑๕	โรงเรียนผาผึ้งวิทยาคม จังหวัดตาก	การศึกษาความเปลี่ยนแปลงของชุมชนกับวัฒนธรรม การแต่งกายจากอดีตสู่ปัจจุบันของ ชนเผ่าม้งบ้านผาผึ้ง
๑๖	โรงเรียนแม่ระมาดวิทยาคม	การเปลี่ยนแปลงพิธีตานเฮือนน้อย ของชาวอำเภอแม่ระมาด จังหวัดตาก
๑๗	โรงเรียนยางโองน้ำวิทยาคม จังหวัดตาก	การเปลี่ยนแปลงสภาพทางภูมิศาสตร์มีผลกระทบต่อ วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิต ความเป็นอยู่ของคน ชุมชนหมู่บ้านยางโอง ตำบลแม่สลิด อำเภอบ้านตาก จังหวัดตาก

จังหวัดพิษณุโลก

ลำดับ	ชื่อโรงเรียน	ชื่อโครงการ
๑	โรงเรียนเนินมะปรางศึกษา วิทยา จังหวัดพิษณุโลก	วัฒนธรรม ประเพณีชาวเนินรังผู้มาใหม่จากแดนอีสาน
๒	โรงเรียนพรหมพิรามวิทยา	การศึกษาการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชุมชนทุ่งसान
๓	โรงเรียนวัดกระบัง มั่งคณาราม	ศึกษาประวัติท่านเจ้าคุณพระพิศาลธรรมภาณีกับการ เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชุมชนแควน้อย
๔	โรงเรียนวังน้ำคู้ศึกษา	"มองปัจจุบันย้อนอดีตวิถีชีวิตการทำนาของชาววังน้ำคู้ อำเภอเมือง
๕	โรงเรียนวังทองพิทยาคม	ประเพณีการแห่กระเจดบ้านบึงพร้าว : พัฒนาการจาก อดีตจนถึงปัจจุบัน
๖	โรงเรียนปากฟิงตะวันตก	ประเพณีการเผาข้าวหลามในเทศกาลงานบุญของชุมชน วัดปากฟิงตะวันตก ตำบลวังงาม อำเภอเมือง จังหวัด พิษณุโลก
๗	โรงเรียนป่าไม้อุทิศ ๖ (ค่าย ลูกเสือแก่งซอง)	การเปลี่ยนแปลงของค่ายลูกเสือแก่งซองกับเศรษฐกิจ ชุมชน
๘	โรงเรียนนครบางยางพิทยาคม	วิถีชีวิตของชุมชนตำบลบ้านแยง : จากเกษตรครัวเรือน สู่เกษตรอุตสาหกรรม
๙	โรงเรียนเทศบาล ๔	การศึกษาการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของ

ลำดับ	ชื่อโรงเรียน	ชื่อโครงการ
	(ชุมชนวัฒนธรรมจักร) สังกัดเทศบาลนครพิษณุโลก	ชาวไทยทรงดำอำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก
๑๐	โรงเรียนอินทภูติพิทยา	การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชุมชน หองระหานและทำ ข้าม
๑๑	โรงเรียนเฉลิมขวัญสตรี	ผ้าทอวังทองกับการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจชุมชน
๑๒	โรงเรียนบ้านกร่างวิทยาคม จังหวัดพิษณุโลก	จำทวีกับการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต ของชุมชน
๑๓	โรงเรียนทรัพย์ไพรวัลย์ วิทยาคม จังหวัดพิษณุโลก	การศึกษาการเปลี่ยนแปลงประเพณีและวัฒนธรรมของ ชุมชนในตำบลแก่งโสภา
๑๔	โรงเรียนวังมะด่าน พิทยาคม	การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชุมชนริมแม่น้ำน่านเหนือเขื่อน นเรศวร เขตอำเภอพรมพิจิตร จังหวัดพิษณุโลก
๑๕	โรงเรียนบ้านปลักแรด	การเปลี่ยนแปลงวิถีการทำนาของชาวมุสลิมตำบลปลัก แรด
๑๖	โรงเรียนบ้านไทรดงยัง	ถ้าผาทำพล ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของ อำเภอเนิน มะปราง
๑๗	โรงเรียนพุทธชินราชพิทยา	ระบบนิเวศวิทยาสิ่งแวดล้อมบริเวณบึงปลาเนา ตำบลศรี ภิรมย์ อำเภอพรมพิจิตร จังหวัดพิษณุโลก
๑๘	โรงเรียนบ้านหินประกาย	อดีตกับปัจจุบันประเพณีการไหว้ศาลพ่อปู่ชวามบน
๑๙	โรงเรียนวัดหางไหล	อดีตกับปัจจุบันประเพณีการรับขวัญ-ทำขวัญแม่โพสพ
๒๐	โรงเรียนยางโกลนวิทยา จังหวัดพิษณุโลก	การเปลี่ยนแปลงของประเพณีการอุปสมบทของคนใน ชุมชนตำบลยางโกลน

จังหวัดสุโขทัย

ลำดับ	ชื่อโรงเรียน	ชื่อโครงการ
๑	โรงเรียนดลิ่งชันวิทยา จังหวัดสุโขทัย	การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตในการรักษาโรคภัยไข้เจ็บของ ชุมชน บ้านวังหิน
๒	โรงเรียนศรีสำโรง ชนูปถัมภ์ จังหวัดสุโขทัย	ไร่ยาสูบชุมชนวังทอง...พัฒนาชีวิต...จากอดีตสู่ปัจจุบัน
๓	โรงเรียนบ้านวังลึก จังหวัดสุโขทัย	วิถีชีวิตของชาวบ้านวังลึกกับสายน้ำแม่ลำพัน
๔	โรงเรียนบ้านห้วยไคร้ จังหวัดสุโขทัย	ดนตรีกับวิถีชีวิตชาวบ้านห้วยไคร้

ลำดับ	ชื่อโรงเรียน	ชื่อโครงการ
๕	โรงเรียนบ้านไร่พิทยาคม จังหวัดสุโขทัย	ประเพณีแห่หลวงพ่อสามพี่น้อง จากอดีตถึงปัจจุบัน กับวิถีชีวิตชุมชน ต.บ้านชาน อ.ศรีสำโรง จ.สุโขทัย
๖	โรงเรียนศรีนคร จังหวัดสุโขทัย	ก่อนจะเป็นวันนี้.....ศรีนคร
๗	โรงเรียนบ้านหนองบัว	การเปลี่ยนแปลงของประเพณี วันเข้าพรรษากับวิถีชีวิตของชาวหนองบัว
๘	โรงเรียนวัดจันทร์ (ลอมราษฎร์บำรุง) จังหวัดสุโขทัย	วิถีชีวิตของชาวนาหมู่บ้านวัดจันทร์ อำเภอเมือง จังหวัดสุโขทัย
๙	โรงเรียนศรีมาศพิทยาคม จังหวัดสุโขทัย	ผู้หญิง...อยู่ไฟ
๑๐	โรงเรียนบ้านแม่เทิน จังหวัดสุโขทัย	ความเป็นมาและวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมของชุมชนบ้านแม่ เทิน
๑๑	โรงเรียนบ้านกง (ราษฎร์อุทิศ) จังหวัดสุโขทัย	การเปลี่ยนแปลงของประเพณีทอดผ้าป่าทางน้ำกับวิถี ชีวิตชุมชนริมน้ำกง
๑๒	โรงเรียนบ้านขอนแก่น จังหวัดสุโขทัย	การเปลี่ยนแปลงการขึ้นสู่เสาวิถีชีวิตของคนบางขลัง
๑๓	โรงเรียนบ้านกลางดง จังหวัดสุโขทัย	การย้ายถิ่นฐานของบ้านกลางดง
๑๔	โรงเรียนชัยมงคลพิทยา จังหวัดสุโขทัย	มองปัจจุบันย้อนอดีตชุมชนลุ่มน้ำแม่มอก : กรณีศึกษา ตำบลเขาแก้วศรีสมบูรณ์ และตำบลบ้าน ใหม่ชัยมงคล อำเภอทุ่งเสลี่ยม จังหวัดสุโขทัย
๑๕	โรงเรียนเมืองดงวิทยา จังหวัดสุโขทัย	ย้อนรอยอดีตประเพณีแห่น้ำขึ้นโฮงสงฆ์เจ้าพ่อหมื่น ดง
๑๖	โรงเรียนลิไทพิทยาคม จังหวัดสุโขทัย	การเปลี่ยนแปลงของงานประเพณีเฒ่าเทียนเล่นไฟและ วิถีชีวิตของคนชุมชนบ้านเมืองเก่า จังหวัดสุโขทัย
๑๗	โรงเรียนบ้านน้ำเรือง จังหวัดสุโขทัย	การเปลี่ยนแปลงประเพณีเสนเรือน (เลี้ยงผีบ้าน) ชาวไทยชงดำกับวิถีชีวิตบ้านน้ำเรือง
๑๘	โรงเรียนยางซ้าย พิทยาคม จังหวัดสุโขทัย	ชุมชนยางซ้ายสามัคคีประเพณีแข่งเรือพาย
๑๙	โรงเรียนเมืองเชลียง	วิถีชีวิตของชาวไทยพวนบ้านหาดเสี้ยวจากอดีตสู่

ลำดับ	ชื่อโรงเรียน	ชื่อโครงการ
	จังหวัดสุโขทัย	ปัจจุบัน
๒๐	โรงเรียนสวรรค์ อนันต์วิทยา จังหวัดสุโขทัย	การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชาวสวนกล้วยตานีบ้านคลอง กระจง
๒๑	โรงเรียนบ้านลานกระบือ จังหวัดสุโขทัย	งานบุญพระเวศกับวิถีชีวิตชุมชนบ้านลานกระบือจาก อดีตสู่ปัจจุบัน
๒๒	โรงเรียนศรีคีรีมาศ จังหวัดสุโขทัย	การทำขวัญผึ้งประเพณีของบ้านศรีคีรีมาศ
๒๓	โรงเรียนวังทองวิทยา จังหวัดสุโขทัย	ประเพณีแข่งเรือยาววิถีชีวิตชาวบ้านหมู่ ๗ ตำบลวังทอง
๒๔	โรงเรียนไกรในวิทยา รัชมังคลา ภิเษก	การเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตที่พอเพียงของชาวนา ชุมชนบ้านหนองเสาเดียว ตำบลไกรใน อำเภอกงไกรลาศ จังหวัดสุโขทัย
๒๕	โรงเรียนบ้านแก่งวิทยา	มองหน้าแลหลังวิถีชีวิตชาวไทยภูเขาเผ่ากระเหรี่ยง บ้านห้วยห้วยก
๒๖	โรงเรียนท่าชัยวิทยา	การเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตงานช่าง....ทองลายโบราณ ล้ำค่าท่าชัย
๒๗	โรงเรียนบ้านสุเม่น	จากวันวานถึงวันนี้....วิถีชีวิตชาวสวนส้มเขียวหวาน บ้านสุเม่น

จังหวัดนครสวรรค์

ลำดับ	ชื่อโรงเรียน	ชื่อโครงการ
๑	โรงเรียนชุมชนวัดห้วยร่วม	วิถีชีวิตของคนในชุมชนห้วยร่วมกับความเชื่อถือ ศรัทธาของตำนานหลวงพ่อสาสดิ์ (บ้านห้วยร่วม อ.หนองบัว จ.นครสวรรค์)
๒	โรงเรียนชุมชนบ้าน เกยไชย	การศึกษาสภาพการณ์การเปลี่ยนแปลงประเพณีการ ไหว้ครูตาล (ต้นตาล) ของชุมชนบ้านเกยไชย อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์
๓	โรงเรียนชุมชนกระดานหน้า แกล	การไหว้บรรพบุรุษของของชาวไทยทรงดำในตำบลไผ่ สิงห์ อ.ชุมแสง จ.นครสวรรค์ จากอดีตถึงปัจจุบัน
๔	โรงเรียนรัฐราษฎร์อนุสรณ์	การเปลี่ยนผ่านวิถีชีวิตของชุมชนกับวิถีการผลิตเครื่อง จักสานในชุมชนหนองปลาไหล ตำบลบึงปลาทุ อำเภอบรรพตพิสัย จังหวัดนครสวรรค์

ลำดับ	ชื่อโรงเรียน	ชื่อโครงการ
๕	โรงเรียนสระงาม	การศึกษาเปลี่ยนแปลงประเพณีการบวชนาคหมู่ ของคนในชุมชนหนองบัว อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์
๖	โรงเรียนอนุบาลแม่เป็น(บ้านต ลูกตาสาม)	การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมทางภาษาของชุมชนแม่เป็น อำเภอแม่เป็น จังหวัดนครสวรรค์
๗	โรงเรียนเทศบาลวัดไทร เหนือ จังหวัดนครสวรรค์	การเปลี่ยนแปลงประเพณีแต่งงานของชาวมอญใน หมู่บ้านมอญ อำเภอเก้าเลี้ยว จังหวัดนครสวรรค์
๘	โรงเรียนหนองบัว	พัฒนาการของประเพณีการกินดองในชุมชนบ้านกุฎ ธานี อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์
๙	โรงเรียนตากลิประชาสรรค์ จังหวัดนครสวรรค์	การเปลี่ยนแปลงเขาซอนต่อเนื่องเป็นวนอุทยานถ้ำเพชร- ถ้ำทอง ที่ส่งผลกระทบกับวิถีชีวิตของชุมชนบ้านซอน ต่อเนื่อง
๑๐	โรงเรียนทหารอากาศอนุสรณ์	การศึกษาการเปลี่ยนแปลงของ “เพลงรำมะนา” ที่ส่งผลต่อการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมของชุมชนบ้านหนองสีนวล ตำบลตากลิ อำเภอตากลิ จังหวัดนครสวรรค์
๑๑	โรงเรียนเทศบาลวัด สุคตวราราม	การศึกษาสภาพการณ์การเปลี่ยนแปลงของประเพณี การแข่งขันเรือของชุมชนตะเคียนเลื่อน จ.นครสวรรค์
๑๒	โรงเรียนเทศบาลวัดจอมคีรีนาค พรต	การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างโบสถ์เทวดา สร้างกับชีวิตของคนในชุมชนวัดเขา ต.นครสวรรค์ออก จ.นครสวรรค์
๑๓	โรงเรียนเทศบาลวัดไทรไต่ จังหวัดนครสวรรค์	วิถีชีวิตกับการเปลี่ยนแปลงของคนไทยเชื้อสายจีน (เมืองปากน้ำโพ)
๑๔	โรงเรียนเทศบาล วัดวรนาถบรรพต จังหวัดนครสวรรค์	วิถีชีวิตกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมพื้นบ้านของ บ้านสระทะเล ในต.ก่ำรำเกี้ยว
๑๕	โรงเรียนสตรีนครสวรรค์	การศึกษาสภาพการณ์เปลี่ยนแปลงของประเพณีแห่ง สิงโต ของชุมชนตลาดเก่า อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์
๑๖	โรงเรียนเทศบาลวัดช่องคีรีศรี สิทธิวราราม	การเปลี่ยนแปลงการจัดงานประเพณีตรุษจีนชุมชน ตลาดเก่า ต.ปากน้ำโพ อ.เมือง จ.นครสวรรค์

จังหวัดอุทัยธานี

ลำดับ	ชื่อโรงเรียน	ชื่อโครงการ
๑	โรงเรียนห้วยคตพิทยาคม	การเปลี่ยนแปลงของประเพณีงานบุญเจ้าวัด ที่ส่งผล กระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนกะเหรี่ยงในอำเภอห้วยคต จังหวัดอุทัยธานี
๒	โรงเรียนลานสักวิทยา	การเปลี่ยนแปลงของประเพณีบุญบั้งไฟ ที่ส่งผลต่อวิถี ชีวิตของชุมชนบ้านร่องตาที่ ตำบลลานสัก อำเภอลาน สัก จังหวัดอุทัยธานี
๓	โรงเรียนบ้านทุ่งนาวิทยา	การศึกษาการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตของชาวนาที่ ส่งผลต่อความเชื่อและพิธีกรรมรับขวัญข้าวของชาวนาใน ชุมชนบ้านทุ่งนา ตำบลเขาบางแกรก อำเภอหนองฉาง จังหวัดอุทัยธานี
๔	โรงเรียนหนองจอก ประชาชนุสรณ์	“คนรักน้ำป่า” บ้านพุต้อ
๕	โรงเรียนสว่างอารมณ์ วิทยา	ความเชื่อ ความศรัทธาต่อหลวงพ่อบุญเหลือ คังคสโร แห่ง วัดสว่างอารมณ์
๖	โรงเรียนขาหนางวิทยา	ความสัมพันธ์ระหว่างโบราณสถานบ้านคูเมืองกับวิถีชีวิต ของคนในชุมชนบ้านหนองสะแก (บ้านคูเมือง)
๗	โรงเรียนหนองฉางวิทยา	“ตามรอยฝีมือหมู่บ้านเก่า”
๘	โรงเรียนทุ่งโพธิ์วิทยา	ถ้าหุบป่าดาด Unseen in Thailand กับวิถีชีวิตชุมชน
๙	โรงเรียนทองหลางวิทยา	วงศาคณาญาติของชุมชนตำบลคอกควาย อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี

จังหวัดแม่ฮ่องสอน

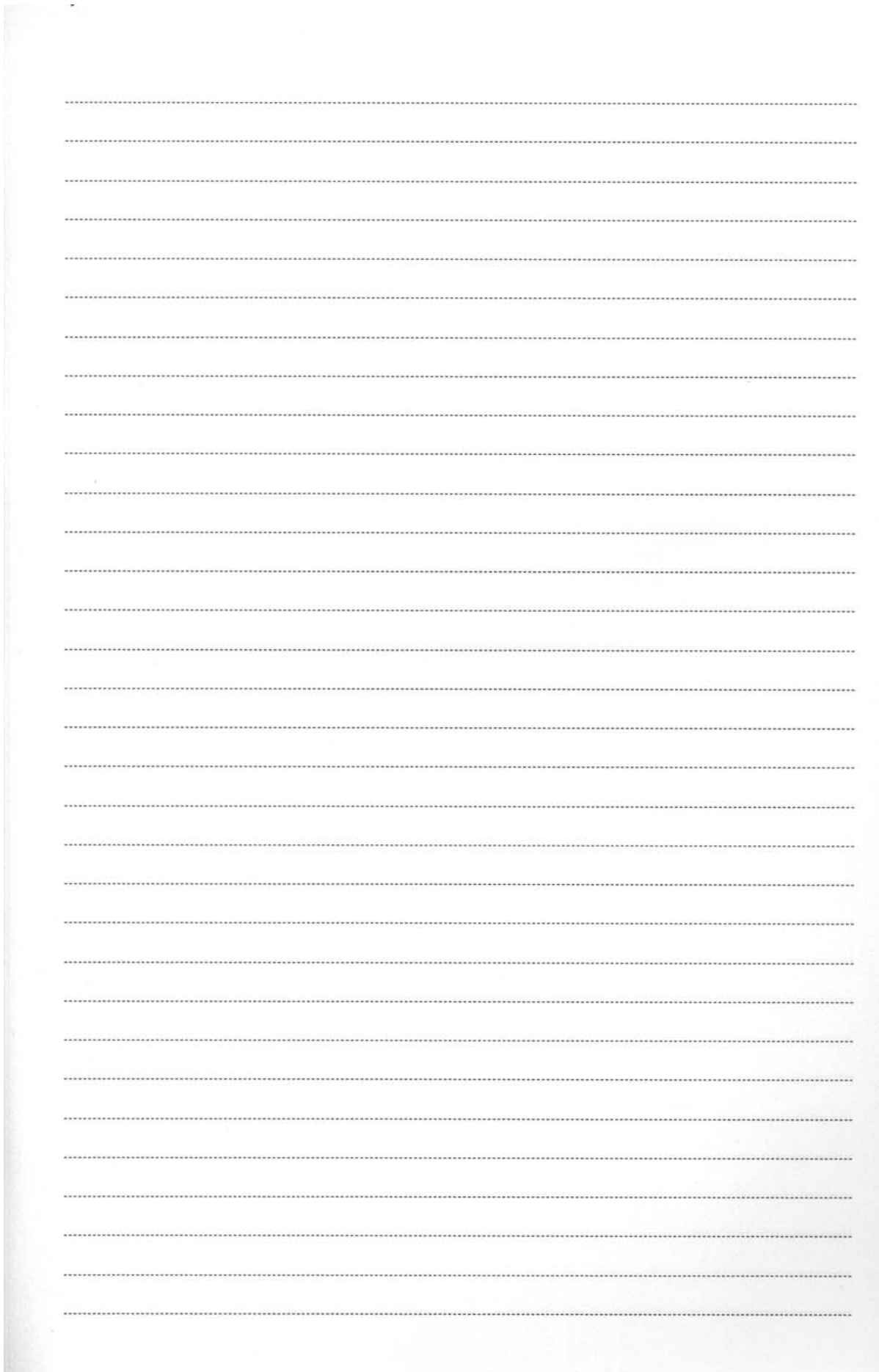
ลำดับ	ชื่อโรงเรียน	ชื่อโครงการ
๑	โรงเรียนขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน	ความเป็นมาและการเปลี่ยนแปลงของคนไทยใหญ่ที่มีต่อ ศาลเจ้าหลักเมืองผ่านพิธีกรรมดำหัว ลงเจ้าเมือง ศาลเจ้า เมืองอำเภอขุนยวม
๒	ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านสบ ป่อง	ความแปรผันสังคมไทยใหญ่บ้านสบป่องกับของเล่น พื้นบ้าน
๓	บ๊องหนองจองคำ	ชีวิตกับความหมาย : คนไตกับแสนซอมโก่จา
๔	โรงเรียนศูนย์ปางมะผ้า	จากไร่ข้าว สู่นาข้าว ของชุมชนบ้านไร่
๕	โรงเรียนห้องสอนศึกษา	การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของคน ที่มีผลกระทบต่อ

ลำดับ	ชื่อโรงเรียน	ชื่อโครงการ
		ความเชื่อกลัวไม้ในพิธีกรรม
๖	โรงเรียนบ้านปางตอง โรงเรียนบ้านหัวแม่สุริน จังหวัดแม่ฮ่องสอน	วิถีชีวิตคน บนไร่มุขเวียน บ้านหัวแม่สุริน
๗	โรงเรียนเจ้าพ่อหลวงอุปถัมภ์ ๑๐	ผีเจ้านาย สายใย ใจ กาย คนลัวะ ป่าแม่
๘	โรงเรียนบ้านในสอย จังหวัดแม่ฮ่องสอน	ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นว่าด้วยการจัดการป่าของชาวบ้าน ในสอย
๙	โรงเรียนอนุบาลปาง มะผ้า	“ กินวอ : จากความทรงจำนำสู่การเปลี่ยนแปลงชุมชน ลื้อ ”
๑๐	โรงเรียนบ้านทุ่งยาว จังหวัดแม่ฮ่องสอน	นิทานพื้นบ้านสายสัมพันธ์ชุมชนคนทุ่งยาว
๑๑	โรงเรียนบ้านละอูบ จังหวัดแม่ฮ่องสอน	การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตผ่านพิธีกรรมเลี้ยงผีหมู่บ้านของ ชาวละว้า
๑๒	โรงเรียนร่มเกล้าปางตองใน โครงการตามพระราชดำริ จังหวัดแม่ฮ่องสอน	เฮ็ดอยู่ เฮ็ดกิน ในถิ่นปางตอง
๑๓	โรงเรียนเทศบาลเมือง แม่ฮ่องสอน จังหวัดแม่ฮ่องสอน	การเปลี่ยนแปลงของชุมชน โดยผ่านพิธีกรรมเลี้ยงเจ้า เมืองในเขตเทศบาล
๑๔	ชุมชนบ่อกกาดเก่า	ความเปลี่ยนแปลงของชุมชนรอบหนองจองคำและความ เชื่อเกี่ยวกับหนองจองคำที่เชื่อมโยงไปถึงประเพณีนิยม ภายในท้องถิ่นของชาวไทยใหญ่ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน
๑๕	ชุมชนบ่อกดอนเจดีย์	“ คนดอนเจดีย์ วิถีป่อกกับก๊อกหอมต่อ ”
๑๖	กศน. อำเภอเมือง แม่ฮ่องสอน	บนเส้นทางแห่งการเปลี่ยนแปลง... “ปางล้อกับบ่อยสำ ลอง”

จังหวัดอุดรธานี

ลำดับ	ชื่อโรงเรียน	ชื่อโครงการ
๑	โรงเรียนเทศบาลวัดท้าย ตลาด (กวีธรรมสาร)	การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชาวตลาดบ้านท่าเสา
๒	โรงเรียนทองแสนขันวิทยา	ศึกษาความเปลี่ยนแปลงหมู่บ้าน หมู่ที่ ๑ ตำบลน้ำฝั้นผ่าน การผลิต การใช้ผลิตภัณฑ์ที่ทำจากเหล็กล้ำฟ้า ใน ด.น้ำฝั้น

ลำดับ	ชื่อโรงเรียน	ชื่อโครงการ
		อำเภอทองแสนขัน จ.อุตรดิตถ์
๓	โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัย ราชภัฏอุตรดิตถ์	"สุสาน โรงทาน ศาลเจ้า" ศูนย์รวมวิถีชาวจีนเทศบาล เมืองอุตรดิตถ์
๔	โรงเรียนดำนแม่คำมันพิทย คม	บึงมาย...วิกฤติสภาพแวดล้อมที่ส่งผลต่อชุมชนดำนแม่ คำมัน
๕	โรงเรียนเทศบาลท่าอิฐ	วิถีชีวิตชุมชนวัดเสาหินมองผ่านเทศน์มหาชาติ
๖	โรงเรียนชุมชนเมืองปากฝาง	การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชุมชนบ้านปากฝางในการ ร่วมพิธีเลี้ยงผีเจ้าพ่อปู่ฝาง
๗	โรงเรียนทุ่งกะโล่วทยา	การลงแขกเกี่ยวข้าวของหมู่บ้านหนองกลาย จังหวัดอุตรดิตถ์ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน
๘	โรงเรียนเทศบาลวัดหนองผา	ความเชื่อ ความศรัทธาของประชาชนที่มีต่อวัดดง สระแก้ว
๙	โรงเรียนวังดิน	การสืบสานประเพณีสู่ขวัญข้าวจากอดีตถึงปัจจุบัน
๑๐	โรงเรียนน้ำหมัน	ประเพณีสงฆ์น้ำปูพญาแก้ว วงเมือง บ้านน้ำหมัน
๑๑	โรงเรียนดาราพิทยาคม	สะพานปรมิตรกับวิถีชีวิตบ้านดารา
๑๒	โรงเรียนท่าปลาประชา อุทิศ จังหวัดอุตรดิตถ์	หมู่บ้านคลองชมพู อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์...กับ ความเปลี่ยนแปลงของประเพณีการแห่ผีตลก
๑๓	โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา น้อมเกล้าอุตรดิตถ์ อำเภอ เมือง จังหวัดอุตรดิตถ์	การศึกษาสภาพการเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่ได้รับ ผลกระทบจากการสร้างเขื่อนสิริกิติ์ : กรณีศึกษาบ้าน คลองชมพู ตำบลหาดล้า อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์
๑๔	โรงเรียนบ้านปากปาด	ท่าปลา...เมืองโบราณ ตำนานเมืองได้นำ
๑๕	โรงเรียนพิชัย	บ้านม่วงตาล : วิถีชีวิตการทำนาแบบดั้งเดิมสู่ปัจจุบัน
๑๖	โรงเรียนน้ำริดวิทยา	พิธีการจัดการศพจากอดีตสู่ปัจจุบัน
๑๗	โรงเรียนน่านกกก	จากประเพณีเลี้ยงปู่เจ้าที่เจ้าทางสู่ประเพณีบายศรีสู่ขวัญ ลงสาดบ้านนา นกกก

“...การเข้าร่วมกับ สกว. ถือเป็นโอกาสอันดีและเป็นการหาความรู้ใส่ตัว เพื่อจะนำไปพัฒนาและปรับปรุงต่อไป เป็นโครงการที่ทำให้ทีมงานเกิดความคิด สงสัย อยากรู้ อยากเห็นในสิ่งที่เปลี่ยนแปลงไป และทำให้เกิดเป็นนิสัยรักท้องถิ่นของตนขึ้นมา สามารถสานต่อให้เด็ก ผู้ใหญ่มีจิตสำนึกในท และใช้เป็นแหล่งทำกิน”

เด็กหญิงแพรวา กীরติยรรยง |เสียงสะท้อน

